

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HN 2316 J

KD

54083

KD54083

5

КОНАН ДОЙЛЬ.

КРОВАВИЙ ШЛЯХ

переклав
АНТІН ШЕБЕЦ.

ЛЬВІВ 1908.

Накладом „Народного Слова“.

З „Загальної Друкарні“, ул. Академічна, ч. 8.

KD54083

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
JUN 2 1954

053Y134

Передне слово.

Артур Конан Дойль (Doyle), шкочський повістяр, народився 22 мая 1859 р. в Едінбургу. По укінченю середньої школи й університетських студій став лікарем, а рівночасно почав свою літературну діяльність.

Та його діяльність є незвичайно обемиста. Особливо вславився він своїми повістями з пригод тайного агента, Шерльок-Гольмса. Тих повістей, зібраних під заголовком: „Adventures of Sherlock Holmes“ (Пригоди Шерльок-Гольмса) та й „Memoirs of Sherlock Holmes“ (Дневник Шерльок-Гольмса), є така величезна кількість, що прямо чудувати ся треба, яку буйну фантазію має їх автор.

Тому, що пригоди Шерльок-Гольмса, читають ся з незвичайно великим заінтересованем і розходять ся у нас в польських перекладах в тисячках примірників, зважили ся ми подати українській публиці де-що з тих славних пригод в нашій рідній мові. Досить придивити ся по львівських книгарнях, трафіках, по залізничних кіосках, а зможемо собі виробити понятє, який великий попит мають Дойлеві оповіданя. Ми мали вже нагоду познакомити наших читачів з одним оповіданем Дойля,

„Остров божевільних“; се оповідане подобало ся загально. На літературний додаток отже вибрали ми отсе одну з найкрасших повістей з тої области, „Кровавий шлях“.

Хоч ми пересвідчені, що надто великої вартости літературної, пригоди Шерльок-Гольмса не мають, та друкуємо їх в тій ціли, щоб не давати українській публиці нагоди кормити ся польськими перекладами таї своїм грошем збогачувати русиноїдну польську пресу.

Вкінци ще одно: по польських переводах Дойля друкуєть ся звичайно навіть портрет славного тайного агента, Шерльок-Гольмса, очевидно для агітації. Шерльок-Гольмс не є жадна історична, реальна особистість — се витвір уяви писателя.

В. Д.

Львів, 18 мая 1908.

□□□□

ЧАСТЬ I.

Розділ I.

Д. Шерльок Гольмс.

В 1878 р. одержав я степень доктора медицини на лондонськiм унiверситетi i удав ся до Netley на курс, приписаний для хiрургiв армiї. Доповнив я там свої медичнi студiї i опiсля заiменували мене асистентом хiрурга в 5-iм полку стрiльцiв Northumberland Полк стояв тодi в Iндiях i заким я заiхав на мiсце, вибухла друга вiйна з Афганiстаном. Коли висiв я в Бомбаю, довидав ся, що мiй полк перейшов пограничнi провали i вступив в глуб ворожого краю. Разом з корпусом офiцирiв, котрi находили ся в тiм самiм що i я положеню, вирушилисьмо в дальшу дорогу i прибулисьмо без нiяких пригод до Кондагору, де я застав свій полк i обняв сейчас свої обовязки.

Вiйна принесла не одному почести i аванс, а менi знов клопiт i нещасте.

Перенесений зi своєї бригади до вiддiлу Berghire-їв брав я участь в фатальнiй битвi під Maivand-ом. Там то куля зломила менi обойчик i задраснула артерiю. Був бим на певно попав ся в руки

кровожадних G h a z - і в, коли-б не привязане і відвага мого ординанса M u r g a y - а, котрий вхопив мене і кинув на хребет осідланого коня і в сей спосіб довів до британських відділів.

Знесилоного болем, ослабленого діймаючими не-вигодами, вислано мене разом з великим числом рани-них, до центрального шпиталю в Пешавурі. Тут почав я поволи приходити до себе і незадовго я так поправив ся, що міг ходити по саях, а навіть вигрі-вати ся на сонци, на веранді, аж знов звалила мене тифоїдальна горячка, ся язва наших індійських посіло-стий. Через кілька місяців боров ся я зі смертю, а коли вкінци нещастє минуло і я почав приходити до здоровля, був я такий худий і ослаблений, що consilium лікарів оповістило, що кождий день проволоки є грізний і на-лежить мене сейчас відіслати до Англії. Тоді всїв я на корабель „Orontes“, а в місяць пізнійше висїв я в Plymouth з безповоротно знищеним здоровлем, але в заміну з дев'ятьмісячним урльопом в кишени. Батьківський ряд позволив мені перевести сей час на змаганях зміряючих до відзисканя здоровля.

Не мав я в Англії ні свояків, ні дому, був я проте вільний як птах, — або радше так свобідний, як може бути чоловік, котрий може видати денно одинайцять шилінгів і шість пенсів. Серед таких обставин удав ся я розумієть ся до Лондону, сього великого збірника, до котрого гонена непереможною силою, спішить з цілого британського цісарства товпа дармоїдів без занятя і означеної ціли в житю.

Через короткий час мешкав я в малім готелю на Штронді, ведучи жите одностайне, бездільне, а вида-ючи при тім більше гроший, чим мені було вільно. Стан моїх фінансів став ся незабаром так грізний, що

уявив я собі, що належить мені або опустити столицю і осісти десь на селі, або змінити цілковито догеперішний спосіб ведення життя. Вибрав я сю останню альтернативу, постановив винести ся з готелю і пошукати мешканє менше величавого на позір і менше дорогого.

Того самого дня, коли я дійшов до такого переконання в базарі, нараз нагло учув я чиюсь руку на своїх плечах — відвернув ся я тоді побачив молодого Стамфорда, котрий був моім помічником в шпиталю Bartsa. Вид знакомого лиця є дуже милим для самітного чоловіка серед великомійського гамору Лондону. В давних часах Стамфорд не був мені зовсім так близьким приятелем, тепер однак повитав я його з радістю, а він рівнож, як здавало ся був утішений стрічею. В радіснім запалі запросив я його на сніданє до Гольборна і за хвилию всілисьмо до дорожки.

— Що стало ся до біди, Ватсон? — запитав Стамфорд з нетаєним здивованєм, коли їхалисьмо гамірними лондоськими вулицями. — Вихудлисьте, як хорт, а почорнілисьте мов сьвята земля.

Оповів я йому свої пригоди і власне кінчив, коли сталисьмо у ціли.

— Бідний! — сказав тоном співчутя. — А що-ж робите тепер?

— Шукаю помешканя — відповів я — силую ся розвязати загадку, чи можливо є знайти вигідне місце за якусь розсудну ціну.

— Незвичайна річ — замітив мій товариш; — вже нині другий чоловік говорить до мене в сей сам спосіб.

— А хто був перший? — запитав я.

— Молодець, котрий працює в хемічній лабораторії в шпиталю. Нині рано жалував ся, що не може нікого знайти, хто схотів би взяти з ним до спілки помешканє, котре має бути дуже гарне, але за дороге на його кишеню.

— Ах, Боже! — закликав я; — коли справді хоче найти когось, хто би ділив з ним помешканє і комірне, так я готов. Волю мати товариша, чим самітно мешкати.

Молодий Стамфорд поглянув на мене особливим поглядом попиваючи вино.

— Не знаєте іще Шерльок-Гольмса — сказав; — може не схочете його постійного товариства.

— Чому? Що маєте йому закинути?

— О, не говорю сього, щобим мав йому щось закинути. Але він по трохи дивак... ентузіяст в певних галузях науки. О скільки його знаю, чоловік цілком приличний.

— Певно студент медицини? — запитав я.

— Ні... не маю понятя, які його заміри на будуче. Здаєть ся мені, що знає добре анатомію, а на певно є перворядним хеміком; але о скільки знаю, ніколи не учив ся систематично медицини. Наука його є доривочна і навіть ексцентрична, але нагромадив в своїм мозку много побічних відомостей, котрими без сумніву задивував би своїх професорів.

— Чи не питалисьте його ніколи, яке званє задумує собі обрати?

— Ні, він не належить до людей, з котрих можна щось видобути, хотяй з другої сторони потрафить виговорити ся, коли йому прийде фантазія.

— Радби я з ним стрінути ся, — сказав я. — Коли маю мати співмешканця-комірника, волів би я,

щоби се був чоловік працьовитий і спокійних привычок. Не маю іще сили, щоби зносити гамір і зворушення. Мав я і одно і друге в Афганістані і то в такій кількості, що вистарчить мені на решту мого існування на тій землі. В який спосіб міг би я стрінати ся з тим вашим знакомим?

— Є тепер певно в лябораторії — відповів мій товариш. — Або не приходить тижнями, або працює від раня до вечера. Коли хочете поїдемо там по сніданю.

— Охотно, — відповів я, відтак розмова взяла инший напрям.

В дорозі до шпиталю, по виході від Гольборна, Стамфорд оповів мені іще кілька случаїв про чоловіка, з котрим я мав замешкати.

— Лиш не майте до мене жалю, коли з ним не порозумієте ся, — говорив; — знаю його лиш з лябораторії. Самі впалисьте на гадку спільно замешкати з ним, тому не робіть мене за ніщо відвічальним.

— Коли спільне пожитє окажуть ся для нас неможливим, не тяжко буде нам розстати ся — відповів я. — Здаєть ся мені, Стамфорде — додав я, дивлячи ся бистро не свого товариша, — що маєте якісь особливші причини, щоби так умивати руки від всього, що могло би зайти. Чи сей чоловік має так напрасний темперамент, що належить ся його боятися? Не будьте знов такі скриті, говоріть, що маєте на думці.

— Не легка се річ висказати то, що не дасть ся зловити — відповів зі сьміхом. — Гольмс є, як для мене; за великим фанатиком науки... здаєть ся мені, що в наслідок сего затратив всяку вражливість. Представляю собі, що він був би спосібним зааплікувати приятелеви дозу якоїсь сьвіжо відкритої ростинної отруї;

то зовсім не з незичливости, розумієте, але по просту під впливом свого дослідного змислу, лиш тому, щоби здати собі докладно справу з сего, як ділає ся отруя. Однак треба йому віддати справедливість і зазначити, що сам зажив би отрую з неменшою скоростю. Є се чоловік, що посідає пристрасть до строгого і докладного знаня.

— І слушно, після моєї думки.

— Так, але можна сю прикмету посунути аж до пересади; приміром, коли дослідник доходить до того, що на анатомічнім столі окладає буком трупа відданого до секції, може се видавати ся, що найменше дивним.

— Окладає трупа ?

— Так, для справдженя, о скільки сліди ударів виступають по смерти. Бачивя се на власні очи.

— А однак говорите, що він не є студентом медицини ?

— Ні. Лиш Бог один знає, яка є ціль його студій? Але ми вже ось на місци і незадовго будете могли самі собі виробити поняте о нім.

Коли се говорив, скрутили ми в вузку вуличку і увійшли малими бічними дверми, що вели до одного бічного крила шпиталю; я знав тут всі закутки і не потребував провідника, входячи на зимні камінні сходи прямуючи коритарем, з білими, побіленими вапном стінами, на котрий виходили двері, помальовані бронзовою краскою. Майже на самім кінци коридора, скрутилисьмо в низький перехід, що вів до хемічної лабораторії.

Була се дуже обширна кімната, висока, заставлена численними бутлями і фляшками. Широкі, низькі столи були поуставлювані у всіляких напрямх, а на них серед

реторт і епруветок ясніли синяві полумя лямпок Бунзена і кивали миготячі блески.

Майже на самім кінци, стояв похилений над одним столом лиш один студент, заглиблений в своїй праці.

На голос наших кроків оглянув ся і кинув ся до нас з радісним окликом :

— Маю його! маю його! — кликав до мого товариша, біжучи з епруветкою в руці. — Знайшов я одинокий відчинник, котрий осаджує гемоглобін! Одинокий!

Коли-б був відкрив копальню золота, лице його не могло би ясніти більшою утіхою.

— Доктор Ватсон, добродій Шерльок-Гольмс — сказав Стамфорд, представляючи нас взаємно.

— Здорові були, добродію! — заговорив приязно Гольмс і стиснув мою руку з силою о яку не був бим його ніколи посудив. — Бачу, що булисьте в Афганістані.

— А ви з відки знаєте о тім? — запитав я здивований.

— Менше з тим, — відповів, усміхаючись з вдоволенем. — В тій хвилі найважнішою справою є гемоглобіна і її відчинник. Не сумніваю ся, що добродії піймуть цілу велич мого відкриття?

— Се безперечно важне для науки хемії — відповів я, — але з точки практичної...

— Якто, добродію, але від много літ не зроблено відкриття, котре мало-б так практичне примінене для судово-лікарських цілій. Чиж ви не бачите, що се є безсумнівний спосіб пізнавання плям, що походять від крови? Приступіть но сюди! — і в запалі вхопив мене за рукав і потягнув до стола, при котрім працював. —

— Возьмім трохи свіжої крові — сказав, вколов ся лянцетом в палець і зібрав кроплю крові, котра витрисяла в малу рурку. — Тепер вливаю сю каплю крові до літра води. Як бачите, вода лишила ся цілком чиста. Відношене крові не може перевищити одної часті, не сумніваю ся однак, що будемо могли одержати характеристичну реакцію.

Говорячи се, вкинув до посудини з водою кілька білих кристалів, а відтак додав кілька капель прозорої течі. В одній хвилі зміст посудини прибрав темну магоньову краску, а на дні скляної посудини оказав ся брунатний осад.

— Га! Га! — закликав Гольмс, плескаючи в долоні, як дитина очарована новою забавкою. — І щож ви добродію на се?

— Справді здаєть ся, що се відчинник дуже чуткий — замітив я.

— Світлий! Совершенний! Давнійше при помочи гваяку, з трудом можна було одержати який такий вислід і то іще не конче певний. Мікроскопійний розбір крові зовсім не є стислійший, а цілком без хісна тоді, коли плями мають кілька годин. Тимчасом мій відчинник ділає так само добре, без згляду на се, чи кров є свіжа, чи ні. Коли-б був знаний скорше, сотки людей, що свобідно проходжують ся по земній кулі, були би вже давно покарані, за поповнені проступки.

— Справді! — шепнув я.

— Є се майже головна точка всіх кримінальних справ. Часто буває, що підозріне паде на чоловіка в кілька місяців по сповненім злочині. Досвідчені слідають тоді його біле, або убрание і находять брунатні плями. Що се за плями? від крові, болота, ржі чи овочевого соку? Питане се впровадило в клопіт не

одного досьвідченого, а чому? Тому, що не було безсумнівного відчинника. Тепер маємо відчинник Шерльок-Гольмса і всяка непевність є віднині виключена.

— Прийміть добродію мої желаня — сказав я, здивований його унесенем.

— От приміром, справа von Bischoffa в Франкфурті в минушнім році. Без сумніву були би його повісили, коли-б сей відчинник був існував. А Mason з Братефорду, а славний Müller, а Lefevre з Montpellier, або Самсон з Нового Орлеану? Мігбим вичислити цілий ряд справ, в котрих мій відчинник відіграв би був децидиуючу ролю.

— Але-ж ви, добродію ходячий календар злочинів — докинув Стамфорд зі сьміхом. — Моглибсьєте добродію видавати часопись під заголовком: „Новинки поліційні з минушини“.

— Ручу вам, що була би дуже займаюча, — відповів Шерльок-Гольмс, прикладаючи плястер на рану зроблену лянцетом в пальци. — Мушу стеречи ся, — продовжав дальше, звертаючи ся з усьміхом до мене; — маю стільки до діла з ріжними отруями — і показав мені долоню, позаліплювану в ріжних місцях плястрами і повну плям від сильних квасів.

— Прийшлисьмо тут за справою — сказав вкінци Стамфорд, сідаючи на високім триніжку і підсуваючи мені ногою другий. — Отсей мій приятель шукає помешканє, а ви жалувались, що не можете знайти співкомірника, отже подумав я собі, що добре було би вас звести до купи.

Шерльок-Гольмс приняв з запалом гадку, замешкати спільно зі мною.

— Маю на оці помешканє на вулиці Бакер, —

— сказав, — як сотворене для нас. Маю надію, що вам не перешкадає запах сильного тютюну?

— Сам курю лиш тютюн „корабельний“, — відповів я.

— Знаменито! Але упереджаю вас, що у мене завжди повно різних хемікалій і що деколи роблю досліди. Чи се вам не буде перешкаджати?

— Зовсім ні.

— Пождіть добродію... най застановлю ся над тим, які маю іще немилі хиби для співмешкаючого... А!.. Маю часом напади чорної мелянхолії, а тоді цілими днями не отвираю рота. Лиш не припускайте тоді, що я на вас надув ся. Ви мене лишите в супокою і я небавом верну до рівноваги. А тепер на вас черга. Щож ви мені добродію скажете про себе? Бо бачите, я думаю, що коли двоє людей має спільно замешкати, ліпше є, щоби вони з гори взаємно упередили ся о своїх хибах.

Я розсьміяв ся з сего допиту.

— Маю щенюка британа, відповів я — протестую против всяких криків, бо мої нерви страшно роздратовані, встаю о різних неможливих годинах і є з мене нечуваний лінюх. Посідаю іще цілу серію інших хиб, коли я здоров, але сі є на разі найважнійші.

— Чи ви, добродію гру на скрипці зачисляете до категорії крику? — запитав він з певним неспокоєм.

— Се залежить від грача, відповів я — добра гра на скрипці є розкошию для богів, коли знов терликане...

— О! то знаменито — закликав весело. — Здасть ся мені, що можете уважати справу за скінчену... то значить, коли вам мешкане сподобаєть ся.

— Коли його оглянемо?

— Вступіть по мене добродію сюди завтра в полудне; підемо разом — відмовив.

— Дуже добре!... в полудне точно — сказав я, стискаючи руку Гольмса.

Лишилисьмо його серед реторт і фляшок і попрямувалисьмо в сторону мого готелю.

— Але, але — сказав я нагло, задержуючись і звертаючись до Стамфорда — звідки він до лиха знав, що я вернув з Афганістану?

Мій товариш усміхнувся загадочно.

— Се є власне одна з його особливих прикмет — відповів. — Не мало людей вже собі ломало голову над сим, в який спосіб Гольмс відгадує ріжні річи.

— Ага! Отже в тім є якась тайна? — закликав я, затираючи руки. — Се починає мене зацікавлювати. Я дуже вам вдячний за сю знакомість. Найбільше властивим студіоване людськості є, як знаєте, студіоване ріжних одиниць.

— Отже студіуйте сю одиницю — сказав Стамфорд, прашаючи ся зі мною. — Лиш упереджаю вас, що се буде не легка задача до розв'язаня. Заложу ся, що незабаром він буде більше знати про вас, чим ви про нього. До побаченя.

— До побаченя — сказав я і рушив в дальшу дорогу до готелю, таки справді заінтригований личностю нового мого знакового.

Розділ II.

Дедукція наукою.

Слїдуючого дня стрїнулисьмо ся о умовленій годині і оглянулисьмо помешкане при вулиці Baker ч.

Кровавий шлях.

221 в., про котре Гольмс говорив. Воно складалося з двох кімнат до снання і з одної обширної, елегантно умебльованої кімнати до забави, з двома великими вікнами. Льокаль був під кождим зглядом так приманчивий, а ціна видавалася так уміркованою, коли малисьмо її у двох платити, що добилисьмо торгу на місци. А що мешкане було пусте, тому я того самого вечера переніс свої річи з готелю, а слідуячого дня рано приїхав Шерльок-Гольмс зі скринями і куфрами. Через кілька днів булисьмо щиро заняті розпаковуванем, уставлюванем і укладанем наших річий. Опісля, коли вже скінчилисьмо сю працю, почали уряджувати газдівство і поступенно привикати до нового окруження.

Гольмс зовсім не був чоловіком прикрим в пожитю. Спокійний в обходженю, провадив систематичне житє. Рідко коли клав ся спати по десятій, а рано заким я встав, то він вже з'їв снідане і виходив. Деколи переводив цілі дні в робітни хемічній, иншим разом в салі секційній, а бувало і таке, що вибирав ся на довгі проходи по найнужденніших заулках міста. Трудно собі представити цілу силу його енергії, коли він був в часі діланя; але від часу до часу приходила реакція, а тоді цілими днями лежав він в кімнаті до забави, майже без слова і руху. В подібних хвилях зауважав я в його очах такий сонний, бездумний вираз, що без сумніву бувбим його посудив о уживане якогось наркотику, коли-б його примірна тверезість і взірцевий спосіб житя не протестували против такого підозріння.

Минали тижні, а моя цікавість зростала поступенно, який-будь властиво завід мого співмешканця, які мав ціли в житю? Сама його постать могла звернути увагу найобоятнішого обсерватора. Високого росту — мав більше як шість стіп, був так худий, що видавався іще

висшим. Очи мав бистрі, проникливі, лиш не підчас своїх нагадів задеревія, о котрім я згадував; ніс тонкий, закривлений, як дзюб хижої птиці, надавали його лицю вираз рішучий і бистрий. Підборідок, вистаючий і квадратний, був рівнож характеристичною ціхою чоловіка сильної волі. Руки мав завсігди поплямлені чорнилом і попарені їдкими хемікаліями, при тім посідав надзвичайну проворність пальців і легкий дотик, о чім переконав ся я нераз, дивлячись, як він маніпулював крихкими фізичними приладами.

Хотяй читач може мене посудити о інстинкти старої обмовниці, однак признаю ся, що чоловік сей надсподівано інтригував мене і я дуже старав ся проникнути тайну, якою він окружав ся. Однак, заким хто видасть засуд на мене, хай собі пригадає, яке було моє жите безцільне і як не багато річий займало мою увагу. Здоровле позволяло мені виходити лиш підчас виїмково сприяючої погоди, а не мав я знакомих, котрі-б приходили до мене у відвідини і перервати одностайність такого утяжливого способу житя. Супротив таких обставин, схопив я поквапно сю спосібність заповнення чимнебудь часу і укладав я найріжнородніші здогади на рахунок мого товариша.

Медицини не студіював. Сказав сам, у відповіді на питанє, те, що о нім сказав в сім зглядї Стамфорд. Також книжки, котрі він читав, не були уняті в певний систем, позволяючи йому чинити поступи в певній означеній галузи знаня, або уторувати спеціальну стежку до сьвіта науки. На всякий случай, його запал до певних студій був справді незвичайний, а його відомости, виходячі за обсяг утертих границь, були так обширні і точні, що його замітки викликували нераз зачудованє у мене. Очевидно — думав я — ніхто не буде працю-

вати так усильно, ані не буде змагати ся набути так точних відомостей в певних напрямках, коли не має на оці якоїсь означеної цілі. Доривочний читач рідко коли потрафить упорядкувати в умі се, чого научив ся. Ніхто не буде обтяжати ума підрядними відомостями, не маючи до того важних причин.

Брак відомостей у нього, в деяких справах був так само гідний подиву, як його знане в інших. З обсягу сучасної літератури, філософії і політики знав тільки, що нічого.

Коли навів я одного разу Тому Carlylea, Гольмс запитав мене найнаївнїше в сьвітї, хто се такий і що він зробив? Здивоване моє однак дійшло до вершка, коли я случайно відкрив, що він не мав понятя о теорії Коперника, не знав виясненя сонїшного систему. Факт, що з кінцем XIX. віку існує цивілізований чоловік, котрий не знав би, що земля обертаєть ся кругом сонця, видав ся мені так нечуваний, що я не міг сему прямо повірити.

— Ви добродію, як бачу, зачудовані — сказав він усміхаючись на вид мого остовпіня. — Але тепер, скоро вже знаю, доложу всіх старань, щоби о сім забути.

— Щоби забути?!

— Бачите добродію — об'ясняв він, — мозок чоловіка є для мене ніби пустий стрих, котрий кожний повинен собі умеблювати після власного вибору. Дурний запхає його тандитою, яка йому навинеть ся під руку, так, що на відомости, котрі могли би йому принести справдішний хосен, не буде місця, або в найліпшій разі, знайдуть ся в такім хаосі з ріжними річами, що коли лучить ся спосібність з них скористати, не потрафить їх цілковито відшукати. Противно знов за-

побігливий робітник, є дуже обережний в заповнюванню свого мозкового стриху. Він умістить в ній лиш ті прилади, котрі можуть йому бути ужиточними в праці, але має їх обильний добір і взірцево упорядкований. Хибною є думка, що мала кімната має розтягливі стіни, котрі можна довільно розширяти. Вірте мені, що приходить час, що в заміну за кожний новий додаток до свого знання, чоловік забуває щось, про що знав давнійше. Звідси то нечувано є важним, щоби факти непотрібні не випирали з місця позиточних.

— Але-ж сонішна система! — запротестував я.

— А мені до лиха навіщо вона? — перервав нетерпеливо; — кажете, що обертаємо ся наоколо сонця... Коли-б оберталисьмо ся доокола місяця, не зробило би се мені найменшої різниці і не мало би найменшого впливу на мої праці.

Задумав я спитати його, які се є властиво сі праці, але щось непонятного в його обходженю вказало мені, що питанє таке було би на разі не пожадане. Коли він вийшов, почав я застановляти ся над сею так короткою нашою розмовою та висновувати з неї заключеня. Гольмс сказав, що не стараєть ся набувати відомостей не маючих безпосередної лучности з його цілію. Отже всі ті, котрі посідає, є йому хосенні. Вичислив я собі в мисли всі предмети, з котрими видавав ся він мені бути добре ознакомленим. Взяв я навіть олівець і списав їх, а коли я скінчив сю роботу, не міг я здержати ся від сьміху на вид документу, який я зладив. Звучав він як слідує :

Зміст знаня Шерльок Гольмса.

1. Література — цілковите незнанє.
2. Фільзофія — так само.

3. Астрономія — так само.

4. Політика — мірне знанє.

5. Ботаніка — нерівне знанє. Знаменито обзнакошений зі всім, що відносить ся до песьої вишні, опіум і взагалі отруй. Не має понятя о практичнім огородництві.

6. Геольогія. — Практичне знанє, але ограничене. На перший погляд ока розріжняє всякі роди землі. За поворотом з проходів показував мені нераз плями на споднях і обясняв, як він по красці і складі пізнає, з якої дільниці Лондону походить кожда пляма.

7. Хемія — знанє дуже основне.

8. Анатомія — знанє докладне, але несистематичне.

9. Література сензаційна — знанє нечуване. Здаєть ся, що знає кожду подробицю кождої брудної справи, поповненої в протягу столітя.

10. Добре грає на скрипці.

11. Є знаменитим боксером і фехтуєть ся дуже добре.

12. Добре знає приписи британського кодексу.

Але ледво скінчив я сей спис, зі злостію вкинув його в огонь.

— Замість мучити ся над тим — подумав я — до чого може провадити такий засіб ріжоого знаня, і якого рода є зване, в котрім можуть придати ся, ліпше відразу зрезигнувати.

Згадав я, що Гольмс до бреграв на скриці. Справді посідав він великий талан, але обявляв його також в спосіб ексцентричний, як всі прочі відомости. Що він вправно грав трудні кусники, знав я о тім добре, бо на мої просьби грав нераз пісні Мендельзона і другі славні композиції. Коли брав скрипку сам з власної

охоти, рідко коли грав як належить ся. Сидів найчастіше витягнений в фотелю, замикав очі і трумкав по струнах скрипки, котру клав на коліна. Деколи добував тони лагідні і смутні, деколи гомоніли струни весело, енергічно. Найпевніше відповідав він в сей спосіб на свої найтайніші мисли. Але, чи ся музика мала на ціли піднести його фантазію, чи лиш була впливом хвилевої примхи, не потрафлю сказати.

Безперечно збунтував-бим ся против сих денервуючих пописів, коли би не се, що він все кінчив відігранем цілого ряду моїх улюблених композицій, хочаби безсумніву винагородити мені се виставлене на пробу моєї терпеливості.

Через перший тиждень ніхто нас не відвідав і я зачав припускати, що мій співмешканець є так само самотнім як і я. Постепенно переконав ся я, що він має дуже много знайомих і то прямо в противних товариських сферах. Завважав я між іншими, малого, художого мужчину, з блідим лицем, чорними проникаючими очима, котрого голова пригадувала мені своєю особливою будовою, лоб щура. Приходив два, три рази на тиждень, а Гольмс представив мені його, яко добродія Lestrade'a

Одного ранку прийшла молода дівчина, добре одіта і сиділа більше як пів години. Того самого дня по полудни прийшов якийсь сивий добродій, в витертій одію, котрий виглядав на жида-гандляра і здавало ся мені, що він був дуже злісний. Безпосередно по ній явила ся стара женщина в подертих черевиках. Іншим разом, якийсь старий, сідоволосий добродій мав нараду з моїм співльокатором, а на другий день прийшов урядник залізничний, котрого я пізнав по одію. Скільки разів явив ся такий дивний гість, Шерльок-Гольмс про-

сив мене, щоб я йому дозволив користити з кімнати до забави, а я тоді замикав ся в своїй спальні. Він виправдував ся і завсїгди перепрошував за сю субекцію. „Ся кімната“ — казав — „мусить мені служити за бюро; сї всї люди се мої клієнти“. Був-бим міг знов скористати зі спосібности і нечаяно його запитати, але вроджена делікатність стримала мене від змушення його до звїрюваня. Відтак з часом почав я припускати, що Гольмс має якісь особливші причини до поминеня мовчки свого властивого занятя; небавом однак сам випровадив мене з блуду.

Дня 4 марта — маю поважну причину тямити точно сю дату — встав я трохи ранше, як звичайно і застав Шерльок-Гольмса іще при сніданю. Наша газдиня так вже привикла до мого пізнього вставаня, що на столі не було іще накритя для мене, анї моя кава не була іще приладжена. З дурною нетерпеливостю, властивою людській природі, задзвонив я і сухим тоном звістив газдині, що я одітий. Відтак взяв я якусь часопись зі стола і почав її переглядати для забитя часу, а мій товариш мовчки їв свої грінки. Одна зі статей була зазначена олівцем; очевидно почав я її читати.

Претенціональний дещо заголовок статі звучав: „Книга житя“; автор мав в нїм виказати, як великий хосен може осягнути чоловік з точного і систематичного обсервованя щоденних випадків. Статя видала ся мені особлившою мішаниною бистроти і глупоти.

Розумованє було стисле, але заключеня, як для мене, надто натягані і пересадні. Автор твердив, що хвилевий вираз лица, скорч мяза або блеск ока вистарчить, щоби зрадити і найтайніші мисли чоловіка. Чоловік, призвичаєний до обсервації і аналізи, не міг милити ся після гадки автора і робив заключеня рівно

математичні, як Евкиїд в своїх славних теоріях. Висліди методи видають ся невтоємниченому такі дивні, що доки не ознакомиць ся з способом її приміненя, може їх уважати за якісь чародійні явища.

„Чоловік наділений правдиво льогічним умом“, писав автор, може з каплі води виказати можливість істнованя Атлантику, або Нягари, хотяй про них давніше нічого не знав. Так то жите чоловіка є великим ланцухом, а вистарчить знати одно огниво, щоби їх уміти з другими получитьи в цілість. Подібно, як всі роди знаня і науку дедукції і аналізи так само можна здобути дорогою довгих і терпеливих студій, але жите не є досить довге, щоби чоловік міг осягнути в тім напрямі найвисшу совершенність. Рівнож і з точки погляду морального, як і умового се надто заплутаний предмет, що зразу належить зачати від розвязки найпростійших загадок. Научім ся, стрічаючи ближнього, від одного погляду ока відгадати його історію, його ремесло або завід. Хотяй марною може видати ся така вправа, однак не менше заострює змисл обсерваційний і учить, де і як чого шукати. Нігті, рукав, обуве, загнене сподень около колін, вид вказуючого пальця і великого, вираз лица, манкети від сорочки, се все вказівки, що позволяють пізнати заняте певного чоловіка. Неімовірним отже є собі виобразити, щоби разом получені, не дали бажаного висліду інтелігентному дослідникови.

— Якаж нечувана мішанина! — закликав я кидаючи письмо на стіл; — в своїм житю не читав я таких ідіотизмів!

— Що такого? — спитав Шерльок-Гольмс.

— Ся статя — відповів я і вказав ложочкою від яєць, забираючись до сніданя. — Бачу, що ви її читали, скоро є зачеркнена. Не перечу, що вона є зручно на-

писана. Але мене лютить. Заложивбим ся, що се теорії лінюха, котрий розвернений в фотелю, розвиває сі всі красні парадокси в самітнім габінеті. Примінення практичного прецінь цілком не можуть мати. Хотівбим бачити сього добродія в вагоні третої класи підземної залізниці, нехай би мені там вичислив занятя своїх співпасажирів. Заложивбим ся о тисячу против одного, що сього не докаже.

— І програлибисте, — сказав Гольмс флегматично. — Що відносить ся статі, то я її написав.

— Ви?!

— Так! Маю вроджений нахил зарівно до обсервації, як і до дедукції. Теорії, котрі я виложив в сій статі, а котрі видають ся вам фантастичні, мають в дійсности практичне приміненє і то так велике, що є підставою мого зарібку.

— А то в який спосіб? — спитав я мимоволі.

— Маю я спеціальний фах, і здаєть ся мені, що лиш я один проваджу його на цілім сьвіті. Я є поліційним дорадником, коли ви розумієте, що се значить. Маємо тут в Лондоні тьму поліціантів державних і приватних. Коли сі найдуть ся в клопоті, приходять до мене, а я напроваджую їх на властивий слід. В тій ціли представляють мені подрібно факти і обставини, маючі з ними звязь, а я при знаню історії злочину, даю їм певні вказівки. Проступки мають взаїмно, як би подібність родинну; коли ви знаєте докладно тисячу злочинів, майже не подібно є, щоб ви не могли вьяснити тисяч і першу. Lestrade є добре звісним слідчим агентом. Однак не давно не годен був собі порадити зі справою фалшованя і се спровадило його сюда.

— А сі прочи ваші гості?

— Се люди присилані переважно через приватно-слідчі агенції. Всі мають якісь клопоти і жадають помочи, вказівок. Я слухаю їх оповідання, вони слухають моїх коментарів і... всуваю гонорар до кишені.

— Отже ви, добродію, твердите, — говорив я — що, не опускаючи своєї кімнати, можете вияснити справу, котра для інших, хочай розслідили всі дані обставини на місці, є темною?

— Так є! Допомагає мені в тім вроджена інтуїція. Від часу до часу лучають ся випадки більше замотані; тоді мушу порушити ся з місця і розслідити наочно-стан річи. Завважалисьте може, що я посідаю много-спеціального знання; користаю з нього при розвязуваню загадок; а се незмірно улегчує справу. Метода дедукційна, вияснена в статі, котра вас так обурила, віддає мені неоцінені практичні услуги. Обсервація стала ся моєю другою натурою. Ви були здивовані, коли я вам сказав, за нашою першою стрічею, що повертаєте з Афганістану, чи не правда?

— Хтось без сумніву сказав вам?

— Зовсім ні. Я завважав, що ви вернули з Афганістану. Завдяки довгому призвичаєню, мої гадки лучать ся так скоро, що дійшов до заключеня, не здаючи собі справи з посередних звязий, котрі лучили сі мисли. А прецінь вони існують. Перебіг мого розумованя був слідующий: „Отсе добродій, маючий тип лікаря, але рівночасно і вигляд жовніра. Є се певно лікар військовий. Вернув доперва з якогось краю під рівником, бо має темну церу, а не є се її звичайна краска, бо руки в кістці є білі. Зносив тяжкі невігоди, переніс хору, о сім говорить винужденіле лице і підсинені очи. Крім сього мав зранену ліву руку; є штивна а рухи затруднені. В яким отже краю підрівниковім міг англій-

ський військовій лікар, переносити невігоди, хорувати і бути зраним? Очевидно в Афганістані“. Ціле се розумоване не тревало секунди. Потім сказав я, що ви вернули з Афганістану, а се вас дуже здивувало.

— Завдяки вашому виясненню, здається мені тепер досить просте — сказав я з усміхом. — Пригадуйте мені Dupera, Edgara Allana Poe. Не представляв я собі зовсім, щоби такі одиниці могли істнувати не лиш в романах, але і в дійснім житю.

Шерльок-Гольмс встав і закурив файку.

— Ви думаєте певно добродію, що тим порівнянем з Dupera-ом схлібляєте мені — завважав він. — Тимчасом на мою думку Dupera був дуже пересічним чоловіком. Ціла його штука полягає на тім, що він задає нечаяно своїм співбесідникам, по чверть годиннім мовчаню, трафні питання, і в сей спосіб проникає їх мисли; є се ефектовна метода, але дуже поверховна. Він посідає безперечно певний змісл аналітичний; але не є зовсім таким незвичайним явищем, яким хоче його представити Poe.

— Чи читалисьте твори Gabogiau? — запитав я — чи Lesoc є для вас добрим типом слідчого агента?

Шерльок-Гольмс засьміяв ся іронічно.

— Lesoc є мізерним партачем — відказав він роздражненим тоном; — має лиш одну прикмету, а передовсім енергію. Ся набавила мене попросту хориби. Там де ходить о потверджене особистости незнаного вязня. Я зробив би се в протягу дваццяти чотирох годин. Lesoc потребував на се шість місяців. Ся праця добродія Gabogiau — повинна стати для слідчих агентів підручником, котрий би їх научив, чого повинні уникати. Гнівало мене трохи се легковажене двох типів, котрі в мені

збуджали подив. Тому приступив я до вікна і став приглядаючи ся оживленому уличному рухови.

„Сей добродій мусить бути дуже мудрий“, подумав я, „але є також незвичайно зарозумілий“.

— Нині нема вже ані злочину, ані злочинців — зачав Гольмс з'їдливо. — Порядна голова вже нині злишна в нашім заводі. Дуже добре знаю, що посідаю в собі дані, щоби прославити своє ім'я. Нема і не було чоловіка, котрий би з таким засобом знаня набутого і вроджених спосібностей, забирав ся до слідження злочину. І який з сього вислід? Не маю що слідити; злочини вже не існують, є хіба, що найбільше, дрібні, звичайні пррступки, так незручно поповнені, що їх викрие найпростійший офіціяліст Scetland-Yardy.

Ся зарозумілість дразнила мене чимраз більше, тому постановив я змінити тему розмови.

— Цікавий я, що сей там шукає? — сказав я, вказуючи пальцем на плечистого, звичайно одітого чоловіка, котрий ішов повільно противним хідником і приглядав ся уважно числам домів. В руках держав синю коверту, очевидно мав сповнити якесь порученє.

— Хто? Сей димісіонований підофіцір маринарки? — спитав — Шерльок-Гольмс.

А най його лихо возьме з такою зарозумілістю! — подумав я. „Знаю добре, що не можу справдити, чи добре відгадав“.

Заледво сформулував я сю гадку, коли чоловік, котрого ми слідили, побачив номер нашого дому і перебіг швидко через улицю. По хвилі учулисьмо сильне ударене молотком о двері, низький голос в сінях і тяжкі кроки по сходах.

— Для добродія Шерльок-Гольмса — сказав, входячи до кімнати і подаючи лист мому співльокаторови.

Лучила ся мені дуже добра нагода дати йому научку, за сю нестерпну зарозумілість, тим більше, що коли він пописував ся своєю догадливістю не припускав, що буду міг сейчас справдити його слова.

— Скажи мені, мій приятелю — сказав я тоном дуже милим — чим ти властиво займаєш ся?

— Я є післанцем, добродію — відмовив шорстко. — Дав я мундур до відчищення.

— А чим був ти давнійше? — спитав я, споглядаючи злобно на Гольмса.

— Підофіциром в легкій піхоті королівської маринарки. Нема відповіді? Моє поважане добродіям.

Випростував ся, підніс руку до чола, уклонив ся по жовнірськи і вийшов.

Розділ III.

Тайна городу Lauriston.

Признаю ся, що сей новий доказ основности теорій, глошених моїм товаришем, зробив на мені велике вражіне. Моє поважане для його аналітичного зміслу нечувано змогло ся. Однак не міг я позбути ся підозріння, що все з гори упляновано, щоби мене ошукати, хотяй я сам справді не знав, в якій ціли мав би се робити?

— Глянув я на нього — скінчив читати лист, а його очи, прибрали мертвий вигляд, мов би непритомний, вказуючи, що блукав далеко гадками.

— В який спосіб ви се відгадали? — запитав я.

— Що відгадав? — сказав шорстко.

— Що сей чоловік є димісіонованим підофіциром маринарки?

— Не маю часу на дурниці — відмовив нетерпеливо, відтак усміхнув ся і додав: — даруйте, що я такий шорсткий. Перервалисьте мені думки; але се може і ліпше. Отже ви справді не пізнали, що сей чоловік був підофіциром маринарки?

— Ні, признаю ся.

— А прецінь лекше було се пізнати, чим вияснити, що мене на се навело. Коли-б хто зажадав від вас, щобисьте доказали, що два рази два є чотири, се прийшло би вам з трудностю, хочай ви сього певні. Що відносить ся сього чоловіка, то я міг з відси доглянути, що він має на верху руки татуований якір. Се мені відразу запахло морем. Дальше має рухи військові і фаворита пристрижені після регуляміну. Маєте вже маринарку. З поверховности видно, що се чоловік переконаний о своїм значіню і що при звичаєний розказувати. Мусілисьте зауважати спосіб, в який тримав палицю і вививав нею. А що не дуже молодий, а в лицю посідає певний вираз гідности, тому се все взявши разом, довело мене до заключеня, що був підофіциром.

— Але се казочне! — закликав я.

— Дуже просте — відмовив Гольмс, хочай я спостеріг по виразі лица, що мій подив справив йому задоволене. — Сказав я перед хвилию, що вже нема злочинців. Здаєть ся мені, що я ошибнув ся. Перечитайте добродію!

Се кажучи, кинув мені лист через стіл, котрий приніс післанець.

— Що! — закликав я, перебігши лист очима — але се щось страшного!

— Так, здається, що виходить поза шаблон — докинув обоятно. — Чи не схотилибсьте перечитати мені сей лист голосно?

Ось, що містив в собі лист, котрий я йому відчитав :

Шановний Добродію!

„Нинішньої ночі довершено убійства під ч. 3. в городі Lauriston, близько дороги Brixton. Поліціант дижурний сеї дільниці, побачив там, около години другої рано, сьвітло, а що дім є не замешканий, тому видало ся йому се підозрілим і пішов переконати ся.

Двері застав отворені, а в фронтовій кімнаті зовсім не умебльованій, знайшов тіло муштини, добре одітого, котрий мав в поляресі карти візитові з назвиском „Енох Й. Дреббер, Клевелянд, Огіо, U. S. A.“ Крадіжи не сповнено, а до тепер нема жадної вказівки, якою смертю сей добродій згинув. В кімнаті є сліди крові, але на тілі нема рани. Не маємо понятя, в який спосіб дістав ся убитий до пустого дому; досить таємнича справа.

Коли схочете прийти до того дому, в якій-небудь порі перед дванадцятою, то мене там застанете. Лишив я все як було, доки не буду знати, що ви задумуєте. Колиб однак не могли прийти, то оповім вам всі подробиці і буду нечувано вдячний, коли схочете заявити свою гадку.

З поважанєм

Товія Грегсон.

— Грегсон є найспритнійший з цілого Scotland Yard-у відозвав ся Гольмс; — він і Lestrade то винятки в тій банді ідіотів. Оба є повні запалу, енергічні, але жаден з них не грішить проворністю. Межи собою є на ножі. Заздрісні взаємно о себе, як дві славні краси. Коли оба займуть ся вислідженем сеї справи, будемо мати забаву.

Я остовпів супротив супокою, з яким говорив Гольмс.

Алеж нема хвилі часу до страчення — закликав я. — Чи хочете, щобим пішов по дорожку.

— Не знаю іще, чи там взагалі піду. Я є найбільшим ліннохом під сонцем... то є, маю періодичні напади лїнивства, але умію також деколи бути працюючим.

— Алеж прецінь сей случай дає вам спосібність, якої ви так бажали.

— Мій любий добродію, і щож мені з того прийде? Припустім, що я висліджу цілу справу; можете бути певні, що цілу користь одержать Грегсон, Lestrade і спілка. Такий є хосен, коли не маєть ся урядового становиска,

— Однак Грегсон просить вас о поміч.

— Так. Він знає добре, що я є проворнійший від нього і завсігди мені се признає, але дав би собі радше відтяти язик, якби мав признати се в присутности. Однак, можемо піти і побачити, що се такого. Поступаючи так, буду уважати за відповідне і може іще висьміютих дураків. Ходіть добродію!

Вложив на себе чим скорше пальто і забирав ся до виходу, в спосіб котрий виказував, що по нападі апатії наступив час енергії.

— Беріть капелюх — сказав.

— Маю іти з вами?

— Так, коли не маєте що ліпшого до роботи.

Хвилю пізнійше сиділисьмо оба в дорожці, їдучи в напрямі Brixton Road.

Ранок був похмурний, мрачний, над дахами домів уносив ся темний облак, будучи неначе відбиткою заболочених улиць. Мій товариш був в найліпшім гуморі і розмовляв о кременських скрипках, о ріжниці межі Страдіварієм і Атаі-м. Я знов сидів мовчки, бо хмарна погода і темна справа, в яку зісталисьмо нагло впутані, пригноблюючо ділала на мене.

— Як бачу, то ви не конче думаете о тій цілій справі — завважав я вкінці, перериваючи музичну розправу Гольмса.

— Не маю іще жадних даних — відмовив. — Великий се блуд, будувати теорію, заким маєть ся потрібну підставу. Се лиш викривляє властивий суд.

— Будете мати незабаром дані — сказав я, вказуючи пальцем. — Ось і Brixton Road, а коли не ошибаю ся, таки стоїть сей дім.

— Так є! Дорожка! Стій!

Булисьмо віддалені о яких сто yard-ів від дому, але Гольмс впер ся, щоби висісти, і решту дороги перейшлисьмо пішки.

Будинок, ч. 3 в городі Lauriston, мав вид грізний і понурий. Становив він часть групи, зложеної з чотирох домів, усунених дещо в гллуб улиці, з котрих два були замешкані, а два вільні. Послідні дивились трьома рядами вікон, пустих і смутних, а де-неде видніла на брудній шибі картка з написом: „До винаймленя“, ніби катаракта на оці. Кождий з тих домів був відділений від улиці малим городом, зарослим, малими хробливими ростинами, перетятий вузкою, жовтавою

стежкою з глини і шутру. Ціла місцевість представляла в тій хвилі одну просторонь болота. Кождий городець був обведений деревляними штахетами на підмурованю, а при штахетах ч. 3 стояв поліціант, окружений громадою цікавих, котрі витягали шиї і напружали очи, в надії, що доглянуть, що дієть ся в середині.

Я думав, що Шерльок-Гольмс вйде сейчас до дому і занурить ся в слідженю тайни. Однак показало ся, що він не мав цілком такого заміру. З обоятною міною, котра в подібних случаях була на мій погляд удаваною, ходив по улиці, дивив ся без гадки на землю, на небо, на противні доми і штахети. Коли скінчив слідити, ступав поволи на стежку, або радше на вузку смугу трави вздовж стежки і споглядав уперто в землю. Два рази пристанув, а раз добачив я на його устах усміх, і учув оклик задоволення.

На мокрім глинянім ґрунті, були витиснені численні сліди стіп; але позаяк сею стежкою поліція ходила вже від кількох годин, не розумів я, в який спосіб міг мій товариш щось з тих слідів виснувати? Але я мав вже такі незвичайні докази бистроти його спостерігаючого змислу, що не сумнівав ся, що він міг бачити много займаючих дрібничок там, де я нічого не добачував.

В дверях дому стрінулисьмо високого, блідого бльондина, з записником в руках; він кинув ся до нас і поквапно стиснув руку мого товариша.

— Дуже вам вдячний, щосьте прийшли — сказав.

Лишив я все не рушене так, як застав.

— Лиш не тут! — відмовив Гольмс, показуючи стежку. — Коли-б перейшло туди стадо буйволів, замішане не було би з певністю більше. Не сумніваю ся

однак, добродію Грегсон, що витягнули заклучене, заким на се дозволилисьте.

— Мав я стільки до діла внутр дому — відмовив поліціант виминаючо — але тут є мій товариш, Lestrade, ймоу то полишив я розсліджене городу.

Гольмс поглянув на мене, а в його очах малювала ся іронія.

— З огляду на се, що тут на місци є таких двох людий, як ви і Lestrade, не буде тут вже великої роботи для третого — сказав.

Грегсон затер руки з задоволення.

— Здасть ся мені, що зробилисьмо все, що лиш було можна — відмовив, — однак справа є дуже запутана, а знаючи ваше замилуване до всіх незвичайних случаїв...

— Не приїхалисьте сюда дорожкою? — спитав Гольмс.

— Ні добродію.

— Ані Lestrade?

— Ні добродію.

— В такім случаю підемо оглянути кімнату.

По сій не дуже консеквентній замітці війшов дохати, а за ним поспішив Грегсон, на котрого лицю малювало ся здивованє.

Короткий коридор з брудною закуреною долівкою, провадив до кухні і кімнат для служби. Двоє дверей з правої і лівої сторони, виходило на сей коридор. Одні з них видко не були отвирані від довшого часу. Другі вели до їдальні, де власне розіграла ся драма. Гольмс війшов, а я за ним, перенятий чувством смутку, яке нас завсїгди огортає на вид смерти.

Кімната була велика, квадратова, цілковито пуста, через що видавала ся іще більшою. Стїни були обиті

ординарною тапетою, на котрій було видко плями від вохкості; тут і там тапета відклеїла ся і висїла, відслонюючи пожовкле вапно на мурі. На против дверей стояла велика піч, з окрасами, наслідуючими білий мармор; на однім її розі добачив я огарок червоної, воскової свічки. Шиби одного вікна були такі брудні, що припускали не багато світла, так, що в цілій кімнаті панував сумний півсумерк, побільшений іще грубою верствою, залягаючого всюда пилу.

Всі сі обставини завважав я доперва пізнїйше. На разі ціла моя увага скупилася на штивній, нерухомій постаті, котра лежала витягнена на підлозі, з мертвими, скляними очима, встромленими в стелю. Умерший був мужчина літ сорок трох, чотирох, середного росту, плесчистий, волосє мав чорне, кучеряве, коротку і рідку бороду. Одїтий був в сурдут з грубого сукна, таку камізьелку і ясні сподні, ковнїр і маншети сорочки блищали білостію. Новий блискучий цилїндер стояв за ним на підлозі. Небіщик мав руки розпостерті, а кулаки затиснені, ноги зігнуті корчем, якби звів страшну передсмертну борбу.

На скамінілім лицю застиг вираз такої грози і такої ненависти, якого я ще не бачив на жаднім людськїм лицю. Сей огидний і страшний скорч черт, в полученю з низьким чолом, плоским носом і вистаючими щоками, подавали умершому дуже велику подібність до гориля. Бачив я смерть в ріжних видах, але ніколи в такім переражаючїм, як на тлі сеї понурої, пустої кімнати, виходячої на одну з головних артерій підмїського Лондону.

Марний, малий Lestrade, своїм виразом пригадуючий, як завсїгди ласицю, отояв в дверях і повитав нас.

— Ся справа наробить розголосу, добродію — зауважав. — Все що я до тепер бачив, то в порівнянню з тим забавка, а прецінь я не нинішний.

— Жадного доказу — докинув Грегсон.

— Анї одного — повторив Lestrade.

Шерльок Гольмс, зблизив ся до тіла, улякнув і почав єго пильно оглядати.

— Ви певні, що нема рани? — спитав, вказуючи на численні каплі і плями крові, розсіяні доокола.

— Зовсім певні! — закликали рівночасно оба поліціанти.

— В таким случаю, певно сі кроваві сліди лишив хтось инший; правдоподібно убійник, о скілько убійство зістало довершене. Се пригадує обставини, котрі були при смерти Van Jansena в Утрехий в 1834 р. Пригадуєте собі сю справу Грегсон?

— Ні, добродію.

— В таким разі, перечитайте, широ вам раджу. Нема нічого нового під сонцем. Все, що лучаєть ся, вже було давнійше.

Коли се говорив, проворні його пальці пересували ся по тілі, мацали, натискали, розстібали, слідили, а в очах мав той сам, майже не притомний вираз, о котрім я вже згадав. Огляданє тревало так коротенько, що ніхто навіть не догадав би ся, з якою докладністю зістало переведене. На koniec Гольмс понюхав уста помершого і оглянув підосви єго чобіт.

— Не був цілком руханий? — запитав.

— О стілько лише, о скілько оказало ся конечним для нашого огляданя.

— Можете казати перенести його — сказав Гольмс — тут вже нічого не довідаємо ся.

Грегсон спровадив чотирох людей з ношами; розказав їм, а коли підносили трупа, упав перстенець і покотився по підлозі. Lestrade ухопив його і приглядався йому здивованим оком.

— Тут була жінчина! Се жіноча обручка! — закликав, тримаючи обручку на долони.

Ми оточили його, не улягало сумнівови, що се гладка золота обручка, окрашала колись палець молоді.

— Се ще більше плутає справу — сказав Грегсон — а вже була і без того досить заплутана.

— Чи ви певні, що се її не упростить? — зауважав Гольмс. — Але приглядаєся перстеневи, не научить нас нічого. Що знайшлисьте в його кишнях?

— Маємо тут всьо — відмовив Грегсон, вказуючи на збір предметів, що лежали на найвисших ступенях сходів. — Золотий годинник, ч. 97.163. від Vargauda в Лондоні. Золота девізка, звана „Albert“ дуже тяжка. Золотий перстенець зі знаками вільномулярськими. Золота шпилька, в виді лоба бульдога з рубіновими сліпаками. Шкіряний портфель до візитових карт, з картами Еноха Й Дреббера з Клевелянду, що відповідає буквам Е. Й. Д. на білю. Портмонетки не було, аж знайшлисьмо в кишени 7 фунтів штерл. 13. шилінг. Видане кишеневе „Dekameron-a“ Воссасія з прізвищем Йосиф Stangerson виписаним на першій стороні. Два листи, один заадресований до Е. Й. Д. Дреббера, а другий до Йосифа Stangerson-a.

— Яка адреса?

— Американський банк, Strand, poste-restante. Оба є від товариства пароходів Guion і відносять ся до відпливу кораблів до Ліверполю, що ясно вказує, що сей нещасливий чоловік мав замір вертати до Нью-Йорку.

— А довідувалисьте ся, хто є сей Stangerson?

— Почав я від сього — сказав Грегсон. — Я розіслав оголошення до всіх дневників, а один з моїх людей, пішов до американського банку, але іще до тепер не вернув.

— Телеграфувалисьте до Клевелянду?

— Сейчас рано.

— В який спосіб зредаговалисьте депешу?

— Описалисьмо прямо, що зайшло і додалисьмо, що булибисьмо вдячні за якібудь інформації, котрі могли би нам придати ся.

— Не ждалисьте вияснення, що до одної точки, котра видавала ся вам найважнійшою?

— Я питав ся о Stangersona.

— О нічо більше? Чи не видаєть ся вам, що є якась одна підставова обставина в цілім сїм случаю? Не вишлете другої депеші?

— Я зробив все, що належало зробити — відмовив Грегсон, ображеним тоном.

Шерльок-Гольмс потихо засьміяв ся і хотів щось сказати, але Lestrade, котрий лишив ся в кімнаті, як ми на коридори розмовляли, явив ся в тій хвилі, затираючи руки з міною тріумфатора.

— Добродію Грегсон — сказав — зробив я відкритє дуже великої ваги: я відкрив обставину, котру булибисьмо поминули, колибим не був впав на гадку точно оглянути стіни.

Очи молодого поліціянта блищали; не міг укрити задоволення, що так йому зручно удало ся зашахувати товариша.

— Прошу, вийдіть добродії сюди — додав, вертаючи спішно до кімнати, котрої атмосфера видавала

ся мені тепер менше душною, бо не було в ній вже переражаючого трупа. — А тепер станьте там!

Потер сїрник о підшву чобота і осьвітив ним стїну.

— Гляньте! — сказав тріюмфуючо. Я згадав перед тим, що тапета була відклиена.

В тїм власне кутї, котрий вказував Lestrade, був віддертий великий шмат обитя, що відслонював пожовкле вапно на стїні. І тут було видко виписаний великими, неправною рукою скресленими, кровавими буквами один висказ : R a c h e.

— І щож ви добродїї на се? — закликав поліціант, тоном підприємця, захвалюючого пописи цирку на ярмарку. — Ніхто не доглянув сеї написи, бо була в найтемнїйшїм кутї кімнати і нікому не прийшло на думку там заглянути. Злочинець написав його або своєю або її кровію. Дивїть на сї слїди, кров текла по стїні! Се нищить всї підозрїня самоубїйства. А тепер чому убійник вибрав власне сей кут? Сейчас вам обясню. Гляньте на свїчку на печи. Вона тодї палила ся і власне осьвічувала сей кут, так, що був найяснїйший, як тепер є найтемнїйший.

— А тепер, коли зробилисьє таке цїнне відкритє, то щож воно доказує? — спитав Грегсон іронїчним тоном.

— Чого доводить? Попросту сього, що хтось зачав писати жіноче імя Р а х е л я, але не годен був докінчити, бо йому перешкоджено. Памятайте, що я вам кажу; коли ся справа вияснить ся, переконаєте ся, що в ню є вплутана женщина, іменем Р а х е л ь. Сьмійте ся, добродїю Гольмс, сьмійте ся... ви собі можете бути дуже хитрий і мудрий, але однак старий ловецький пес, вкінци буде горою!

— Ох, перепрашаю! — сказав мій товариш, котрий порскнув сьміхом і сей викликав вибух гніву в поліціанта. — Маєте сю заслугу, що перші відкрились сеї напис, котрий, як ви також слушно твердите, міг бути написаний, лиш через другого учасника таємничої драми. До тепер не мав я часу оглянути сеї кімнати, але коли позволите, учиню се сейчас.

Говорячи се, виняв з кишені центиметер і велику округлу люпу. Уоружений тими двома приладами, почав ходити тихим кроком по кімнаті, в однім місци затримуючи ся, в другім приклякаючи, а навіть кладучи ся на землю. Заняте се так його переймало, що здавало ся, що він забув о нашій присутности: шептав до себе півголосом, то стогнав, свистав, видавав оклики захооти і надії. Пригадував мені расового, добре витрессованого гінчого пса, що гнав там і назад серед дерев, і від часу до часу зраджував свою нетерпеливість коротким гавканєм, доки не впаде на властивий слід.

Сей дослід травав менше-більше двацять минут.

Гольмс раз мірив віддаленє між двома слідами з найбільшою точністю, а котрих я цілком не бачив, то знов прикладав центиметер до стіни, також в незрозумілий для мене спосіб. В однім місци кімнати зібрав з підлоги дуже старанно трохи пилу і сховав його до коверти. Вкінци приглянув ся через люпу написови на стіні, оглядаючи кожду букву з осібна з найбільшою увагою, відтак вложив центиметр і люпу до кишені, а на його лиці відмалювало ся задоволенє.

— Кажуть, що талановитий чоловік є невтомимий в зношеню трудів — завважав з усьміхом — се означенє цілком не слушне, але можна його примінити до праці слідчого агента!

Грегсон і Lestrade приглядали ся маніпуляції товариша з великою цікавостю, полученого з тінею погорди. Не доглянули вони правдоподібно сього, що я бачив тепер ясно : що найменші діла Шерльок-Гольмса, мали ціл практичну і цілковито означену.

— І шож ви тепер о тім думаете? — спитали оба рівночасно.

— Позбавив би я вас заслуги, вияснення сього загадочного діла, коли-б я мав претенсію помагати вам — відмовив мій товариш. — Ви радите собі так добре, що було би шкода, коли-б вам тут хто мішав ся. — В тоні Гольмса звучала неописана злоба. — Але, коли схочете мене повідомляти про перебіг слідства, то я радо буду старав ся вам помочи, о скільки можна, — продовжав. — Тимчасом хотівбим поговорити з поліціантом, котрий знайшов тіло. Чи можете мені сказати, як називаєть ся і де мешкає?

Lestrade заглянув до записника.

— Іван Рансе — обяснив. — Тепер вже не є на службі. Знайдете його під числом 46, Andley Court, Kennigton Park Gate.

Гольмс записав адресу.

— Ходіть, доктор — сказав. — Пошукаємо сього панка, — відтак звертаючись до обох поліціантів, сказав : — На пращане скажу вам кілька слів, котрі можуть вам придати ся. Без сумніву довершено тут убійства, а убійником був мужчина, високого росту, в силі віку, котрий має пропорціонально малу ногу, носить ординарні чоботи з квадратовими носами і на разі курив цигаро Trichuporoli. Приїхав сюди зі своєю жертвою в дорожці чотироколесовій, до котрої був запряжений кінь, котрий мав три старі підкови, а четверту нову, на одній з передних ніг. Після всякої правдопо-

дібности має убійник церу дуже червону і надзвичайно довгі пазурі в правій руці. Є се лиш дрібні вказівки, але можуть вам бути пожиточними.

Lestrade і Герсон поглянули на себе з усміхом недовірливості.

— Коли однак сього чоловіка замордовано, то в який спосіб? — поспитав перший.

— Отруєю, — відмовив Шерльок-Гольмс сухо і забрав ся до відходу. — Ще слово, Lestrade — додав, затримуючись при дверях. — „Rache“ се німецьке слово і значить „месть“; отже не тратьте часу на шуканє панни Рахелі.

І, пустивши сю стрілу, відійшов лишаючи своїх двох соперників в остовпіню.

Розділ IV.

Що сказав Іван Ранце?

Була вже перша, коли виходилисьмо з під ч. 3 в Lauriston Gardens. Шерльок-Гольмс запровадив мене до найблизшого бюро телеграфічного, звідки вислав довгу депешу. Відтак закликав дорожку і казав їхати під адресу, яку подав Lestrade.

— Нема як вістка з першої руки — завважав; — вже справді знаю, чого в тій справі держати ся, але належить дізнати ся всього, що лиш можна; не належить нічого занедбувати.

— Вправляєте мене в подив добродію; не хочете певно вмовити в мене, що ви певні всіх тих фактів, о котрих говорилисьте, як видаєте ся на погляд?

— Не можливо тут ошибати ся — відмовив. — Першою річю, яку я зауважав, по прибуттю на місце був се подвійний слід коліс дорожки вздовж штахет. Прецінь, дощ від тижня не падав аж до вчера, так, що сі глибокі ривці мусіли вирити колеса нинішної ночі. Є там також сліди підків: відбитка одної з них є о много виразнійша, чим прочих трьох, а се вказує, що ся одна підкова була нова. Скоро дорожка була там вже підчас дощу, а не заїзджала нині рано, о чім мене запевняв Грегсон, мусіла отже приїхати в ночі, а з відси просте заключене, що привезла убійника і його жертву.

— Ваші висновки є цілковито льогічні — відмовив я. — Але з чого могли ви викомбінувати, якого росту був убійник?

— Бачите добродію, ріст мужчини, в девятьох случаях на десять, можна дослідити після довжини його кроків. Є се обчислене дуже просте, але не хочу вас тим нудити. Скажу вам лиш, що я міг два рази змірити кроки сього чоловіка; найперше на болотнистій землі в городі, відтак на закурений підлозі в комнаті. Відтак мав я іще один спосіб, щоб справдити мій рахунок. Коли чоловік пише на стіні, начертує слова інстинктивно, на височині своїх очий. А напис, котрий бачилисьмо, був шість стіп над землею. Отже як бачите, потверджене сього всього було лиш дитинною іграшкою.

— А його вік? — запитав я.

— Коли мужчина може скочити без найменшого напруження на чотири і пів стопи, то значить, що він не є старий і знеможений; а так широка була баюра на городовій стежці, через котру він перескочив. Сліди обува ліпшого обходять баюру, а чоботи, з ква-

дратовими носами, перескочили її. Нема справді в тім всім жадної тайни. Примінюю по просту до звичайних фактів декотрі теорії обсервації і дедукції, котрі я поручав в своїй статі. Чи є ще що, що вас інтригує?

— Пазурі і цигаро Trichinopoly? — відповів я.

— Вираз на стіні зівстав написаний вказуючим пальцем, умоченим в крові. Завдяки своїй люпі доглянув я, що вапно було легко здрапане, а се не лучило би ся если би сей мужчина мав обтяти пазурі. А що до цигара, то я зібрав троха попілу з землі; є він темний і не розсипає ся, але укладає ся верствами; а такий попіл дає лиш цигаро Trichinopoly. Я спеціяльно студійовав попіл цигар, а навіть написав о тім предметі монографію. Схлібляю собі, що можу від одного погляду ока розрізнити попіл, якого будь роду цигар, або тютюну. В пізнаваню отже таких даних ріжнить ся слідчий агент від Грегсонів і Lestrade-ів.

— А червона цера? — запитав я.

— Ах, се твердженє було дещо ризиковне, хотяй не сумніваю ся що маю слушність. Але, не питайте мене в тій хвилі.

Я пересунув долонею по чолі.

— Крутить ся мені в голові — сказав я. Чим довше застаналяю ся над тим, тим більше таємничим видаєть ся мені се все. Чому сі два мужчины, если їх було двох, приїхали до пустого дому? Що ся стало з дорожкарем, котрий їх там довіз? В якій спосіб може чоловік змусити чоловіка до зажитя трутини? Звідки походила кров? Яку ціль мав убійник, скоро рабунок виключений? В який спосіб дістала ся там жіноча слюбна обручка? А передовсім, чому перед відходом, виписав сей другий мужчина, німецкий вираз „Rache“? Признаю ся, що не бачу способу получения тих всіх фактів.

Мій товариш усміхнув ся з признанєм.

— Ви вичисляете дуже ясно і дуже стисло всі труднощі положення — сказав. Много иньших подробиць є еще не вияснених, хотяй маю вже, що до головних точок, усталену опінію. Що ся відносить відкриття бідного Lestrade'a, був се по prostu викрут, в ціли впровадження поліції на мильну дорогу, через підсунене думки, що німецькі соціялісти і тайні союзи суть замішані в сю справу. Однак слова Rache не написав Німець. Буква А. если ви зауважали, дещо пригадує А з азбуки німецької; тимчасом если Німець, як в тім случаю, пише великими друкованими буквами, уживає завсігди латинської азбуки. Тому можемо на певно твердити, що сего Німець не зробив, але хтось дуже незручний, котрий хотів аж за добре зробити. Був се як кажу, викрут, в ціли впровадження слідства на мильну дорогу. Не скажу тобі доктор, в тій справі нічо більше. Той що слідить тратить урок і віру у людий, если раз вияснить свої штуки. Єслибим вас надто втаємничив в свою методу праці, прийшли би ви певно до заключеня, що я є собі звичайний чоловічок.

— Ніколи в сьвітї — відмовив я; — ви піднесли зване слідчого агента, о скілько се можливе, до уровени стислої науки.

Мій товариш почервонїв з задоволеня, чуючи ії слова, висказані тоном щирим і поважним. Я зауважав, що він був вражливий на підхлібства, відносячі ся до єго слідчого талану, як молода дівчинка на компліменти, відносячі ся до єї краси.

— Скажу вам еще одно — сказав. Мужчина, котрий мав тонке обуве, делікатнійшої роботи, і сей що мав чоботи з квадратовими носами, приїхали одною дорожкою і йшли стежкою в найліпшій згодї, правдо-

подібно по під руку. Як прийшли до дому, ходили по кімнаті, а радше ходив сей, що мав чоботи з квадратними носами, а тамтой стояв на місци. Се все вичитав я з пороху на підлозі, а крім сего сей, що ходив впадав поступенно в велике роздражненє. Тоє виказала зростаюча величина его кроків. Цілий час говорив, а в кінци гнів его замінив ся в бішеність і тоді безперечно наступила трагедия. Но, сказав я вам вже все, що сам знаю, бо проче се лиш припущеня і здогади. В кождім разі яко точку виходу, посідаємо добру підставу. Мусимо ся поспішити, бо пополудни хочу піти на концерт Гальього, щоби послухати Norman Ned-ud-y.

Балакалисьмо так, їдучи брудними уличками і крутими улицями. Нараз на найбруднійшій і, найтемнійшій, наш дорожкар станув.

— Там є Andley Court — сказав, вказуючи вузкий перехід, серед довгої, темної лінії, утвореної мурами. Ту зачекаю.

Andley Court не представляло ся цілком принадно. Через вузкий перехід дісталисьмо ся на подвірє, виложене звичайним каменем, а оточене смердячими норами, котрі служили до мешканя. Торовалисьмо собі дорогу серед товпи замузаних дівтаків і шнурів позавішуваних білем, неозначеної краски, але в кінци дійшлисьмо до ч. 46. де на дверях ясніла мосяжна табличка, на котрій було виписано Rance. На наше питанє відповіджено нам що поліцай спить і впроваджено нас до невеличкої фронтової кімнатки. Війшов по хвилі, очевидно не задоволений з сего, що єму перервано сон.

— Я зложив рапорт в бюрі — відмовив.

Гольмс витягнув десятьшелінгову монету з кишені і почав ся нею від нехочу бавити.

— Волілибисьмо сю історію почути з ваших уст — відповів.

— З великою приємністю розкажу вам все, що знаю — сказав поліціант не відриваючи очий від золотого гроша.

— Розкажіть же нам по своєму все, що стало ся. Ранце усів на софі, покритій волосінницею, і поморщив брови, під впливом напруження памяти, щоби не опустити жадної дрібниці.

— Отже розкажу з кінця — зачав. Моя служба зачинаєть ся о десятій вечером, а кінчить ся о шестій раню. О одинайцятій зайшла бійка під „Білим серцем“, але дальше було цілком спокійно в моім ревірі. О першій зачав падати дощ, а опісля стрінув я товариша, Harry Murchera, котрий має ревір в Holland Grove; сталисьмо на розі улиці Генрієти і балакалисьмо добру хвилю. Відтак, могла бути тоді друга, а може троха пізнійше, помислив я, що варта обійти Brixton Road і побачити, чи там все в ладі. Час був поганий, всюди пусто, ані живої душі не стрінув я через цілу дорзгу, лиш минули мене дві дорожки. Я так волік ся нога за ногою, а між нами говорячи, думав я собі, якби то добре було, щоби так мати з квартиру горівки, щоби розігріти ся, аж нагло доглянув я сьвітло сьвічки в знанім домі. А я знав добре, що сі два доми в Lauriston Gardens є пусті, бо властитель не хоче направити каналів, хотяй послідний льокатор одного з домів помер на тиф. Я остовпів, видячи сьвітло в вікні і сейчас підозрівав, що там щось стало ся. Підійшов до дверей...

— Затрималисьте ся і завернулисьте до фіртки городової — перервав мій товариш. — По що?

Ранце напрасно порушив ся і з виразом найбільшого здивованя дивив ся на Гольмса.

— Так — промовив по хвилі — так було, але звідки ви знаєте о тім? Бо видите добродію, як я дійшов до дверей і став перед тим домом, таким тихим і пустим, помислив я собі, що не завадилоби мати когось при собі. Не бою ся я там нічого ту на землі, але прийшло мені на гадку, що може то сей небіщик, що вмер на тиф, прийшов оглянути канали, котрі його забили. А як я собі то подумав, огорнув мене такий страх, що я вийшов аж за штахети, щоби побачити, чи не побачу де ліхтарні Murchega; але не доглянув я, ані його, ані жадної живої душі.

— Ге було нікого на улиці?

— Нікогосінько добродію, навіть пса. Зібрав я тоді цілу свою відвагу, вернув і отворив двері. Було цілком тихо, отже я підійшов аж до кімнати, де ясніло сьвітло. Там сьвітила ся на печи червона, воскова сьвічка і при її блеску побачив я...

— Так, знаю, що ви побачили. Обійшлисьте кімнату кілька разів, клякнулисьте при трупі, потім вийшлисьте до кухні і трібувалисьте отворити замок, а опісля...

Іван Ранце зірвав ся на рівні ноги, з виразом переполоху на лиці і підозріння в очах.

— Де ви добродію укривали ся, де ви се все виділи? — закликав. — Здаєть ся, що ви о много більше знаєте, як повиннісьте.

Гольсм розсьміяв ся і кинув поліціянтови свою карту через стіл.

— Лиш не заарештуйте мене за убійство, — промовив. — Я один з псів, а не вовк; поспитайте Герсона, або Lestrade'a. Говоріть дальше, щож ви зробили опісля?

Ранце усїв знов на софі, однак вираз занепокоєня не счез з його лица.

— Я вернув до штахет і засвистав. На сей сигнал надбіг Murcher і двох других поліціантів.

— Чи улица тоді була пуста?

— Менше більше, о стілько, що не було на ній нікого, хто мігби на щось придати ся.

— Що ви через се розумієте?

Поліціант скривив ся.

— Бучив я в житю не одного піяка — промовив, — але когось так пьяного, як сей волоцюга, на котрого я тоді впав як виходив, не стрівув іще до тепер. Учепив ся штахет перед хатою і верещав під небеса якусь пісоньку. Він не міг стояти на ногах, а тим менше нам помочи в чімсь.

— Який се був рід чоловіка? — спитав Шерльок Гольмс.

Сей допит видко гнівав Івана Ранце.

— Незвичайний піяк — відмовив. — Бувби певно збудив ся рано на поліційній стації, якби ми не були чим иншим заняті.

— А його лице... одіж... чи зауважалисьте? — перервав нетерпеливо Гольмс.

— Очевидно, скоро мусїв я його підтримувати на спілку з Murcher-ом. Був високий, лице мав червоне, з долини обв'язане...

— Досить! — закликав Гольмс. — Що з ним стало ся?

— Малисьмо і так досить роботи, не було часу ним займатися — відповив поліціант — подразненим тоном. — Заложу ся, що надибав дорогу до дому.

— Як був одітий?

— В бронзове пальто!

— Чи мав батіг в руках?

— Батіг?... ні.

— Мусів його отже зіставити — мрукнув мій товариш. — Не чулисьє, ані не віділисьє відтак случайно дорожки?

— Ні.

— Маєте, се для вас — сказав Гольмс, подаючи поліціантови золотий гріш, відтак встав і взяв капелюх. — Бою ся, що ви Ранце не зайдете високо в своїй карієрі. Повиннісьє мати голову не лише до окраси, але і до ужитку. Моглибсьє були сеї ночі заслужити собі на гальони підофіцира. Сей чоловік, котрого ви мали сеї ночі в своїх руках, мав ключ сеї тайни; власне його шукаємо. Говорене о тім тепер не має ціли; говорю вам, що воно так є, а не инакше. Ходіть, — доктор.

Вернулисьмо до дорожки, лишаючи нашого інформатора очевидно занепокоєного, хотяй нам недовіряючого.

— Що за квадратний ідіот! — сказав Гольмс з горестю підчас їзди до дому. — Подумати, що мав таку птицю в руках і з неї не скористати!

— Я іще не можу полапати ся в тім всім. Правда опис сего п'яка згоджуєть ся з вашим виображенем о другім акторі нашої драми. Але, чому раз випочивши вернув до дому? Злочинці не мають сего звичаю.

— Обручка, чоловіче, обручка! По ню вернув. Коли не знайдемо иншого способу зловити його, можемо завсігди з'ужиткувати обручку, яко принаду. Але я його зловлю, доктор; заложу ся, що буду його мати. А маю се все вам завдячити. Коли-б не ви, не бувби я пішов і стративбим одну з найцікавійших справ... Червоний шлях злочину ве ся і гине серед безбарвного пасма житя людського, а нашим обовязком

є знайти сей шлях, відслонити його і висвітлити від початку до кінця. Тепер на снідане, а відтак на концерт Неруда. Як вона знаменито виконує ноти, з якою вправою володіє смичком!... Як називаєть ся сей маленький твір Шорін-а, котрий вона так знаменито грає: Тра-ля-ля-ліра-ліра.

Розвернений в дорожці підсвистував собі як жайворонок, сей гінчий пес-аматор, підчас коли я застановлював ся над всесторонністю людського ума.

Розділ V.

Оголошене спроваджує гостя.

Зворушення, які я зазнав рано, були надто сильні для мого, слабого іще, здоровля; тому по полудни був я вичерпаний цілком. Коли Гольмс пішов на концерт, ліг я на софі і старав ся заснути. Даремний труд! Я мав ум надто подразнений тим, що зайшло, а в мозку крутили ся найдивніші уроєня і підозріня.

Скільки разів замкнув я очи, видів я сего трупа з лицем гориля і з повикручуваними членами. Вражінє, яке се обличє зробило на мені, було так страшне, що я починав чути вдячність для того, хто его усмертив. Бо єсли коли небудь черти людські носили пятно найгіршого проступку, то певно жадне не було назначене тим пятном сильнійше, чим черти Еноха Й. Дреббера з Клевелянду. Не менше однак мусів я признати, що справедливости повинно ся стати за досить і що нікчемність замордованої жертви не може бути лагодячою обставиною в очах права.

Чим більше застановляв ся я, тим неправдоподібнійшою видавала ся мені гіпотеза мого товариша, що

сей чоловік зістав отроєний. Пригадав я собі, що Гольмс нюхав його уста, і не сумнівав ся я, що він віднайшов вказівку, котра, піддала йому сю гадку. Если однак не отруя, то щож иньшого спричинило смерть сего чоловіка, скоро не було ані рани, ані знаків удушєня? А з другої сторони, чияж кров поляла ся щорком по підлозі?

Не було слідів борби, жертва не мала також оружя, котрим моглаби зранити противника. Я чув, що доки сі не зістануть відповідно вияснені, ані Гольмс, ані я, не будемо могли спокійно спати. Рівновага і певність себе мого товариша, були для мене доказом, що він виснував собі теорію, що вияснює сі всі факти; але якою була ся теорія, не годен був я навіть догадати ся.

Гольмс вернув пізно, і то так пізно, що було очевидно, що не цілий час був на концертї. Я вже сидїв при обідї, як він прийшов.

— Концерт був знаменитий — сказав — займаючи звичайне місце. — Памятаєте добродію, що каже Дарвін про музику? Він твердить, що люди уміли її сотворити і оцінити на довгий час перед тим, нїм научили ся говорити. Може тому переймає нас музика так до глибини. Ми носимо в душі неясні спомини сеї епоки, що тоне в мраці віків, коли сьвіт був іще в стані дитинства.

— Поняте троха за широке — завважав я.

— Понятя повинні завсїгда бути так широкі, як природа, если мають бути її виразом — відмовив. — Але, що вам стало ся? Ви цілком без гумору. Чи би ся справа з Brixton Road роздразнила вас до сего степєня?

— Если маю сказати правду, так є — відповів я. Я повинен бути більше загартований по своїх афганістанських досьвідах. Я дивив ся на товаришів почвертованих на кусні під Майвандом і не тратив я зимної крові.

— Розумію вас. Сей випадок є окружений тайною і сє ділає на фантазію; там де не працює фантазія, там нема і страху. Читалисьте вечірні днівники?

— Ні.

— Описують досить точно цілу справу; але не згадують лиш о тім, що коли трупа піднесли з місця, упала на землю жіноча слюбна обручка. Але се і ліпше.

— Чому?

— Гляньте на се оголошенє — відповів. — Я розіслав його до всіх днівників, нині рано, як лиш вернулисьмо.

Подав мені днівник, а я глянув на вказане місце: Перше оголошенє в ряді „знайдених річий“ звучало: „На Brixton Road, нині рано найдено слюбну обручку, на дорозі межи господою під „Білим серцем“ а Holland Grove. Зголосити ся можна по зворот до Др. Ватсона 221 в) уліця Baker, межи годиною осьмою а девятою нині вечером“.

— Перепрашаю вас дуже, що я ужив вашого назвиска — сказав Гольмс. — Еслибим був подав своє власне, то не один з тих ідіотів мігби його завважати і схотівби ся в справу вмшати.

— Малисьте слухність — відповів я. — Але припустім, хтось зголосить ся, а я не маю перстєня.

— Овшім, маєте — сказав — подаючи мені обручку. — Можете її віддати, є майже така сама.

— А хто, на ваш погляд, зголосить ся до нас, в наслідок сєго оголошеня?

— Очевидно, сей добродій в бронзовім пальті... наш приятель о цвигучім лицю, в чоботах з квадраточими носами. Коли не прийде сам, то пришле спільника.

— Чи така прогулька не видасть ся йому небезпечною ?

— Зовсім ні. Коли мої здогади є слушні, а маю причини думати, що так, сей чоловік наразить ся радше на всяку небезпеку, якби мав стратити обручку. Я є майже певний, що опустив її, похилаючи ся над трупом Дреббера і на разі не завважав сего. Коли вийшов на улицю, завважав згубу і спішно вернув, але вже застав поліцію, котра прибула, завдяки його дурноті; бо не потрібно лишив горючу сьвічку.

Мусів удавати п'яного, щоби відвернути підозріне, яке могла взбудити його присутність при штахетах. Тепер поставте ся в його положене. Застановивши ся, міг припустити, що загубив перстень на улиці, коли вийшов з дому. Щож в такім случаю зробіть? Буде покwapно читати оголошене в вечірних дневниках, о загублених річах. Очи його звернуть ся і на моє оголошене; буде ущасливлений. Чому мавби ся бояти засідки? Нема причини припускати, що сей, хто знайшов перстень, догляне в нім звязь з убійством. Тому повинен прийти. І прийде. Побачите його перед упливом години.

— А щож тоді? — запитав я.

— О, се оставте мені. Маєте яке оруже?

— Маю старий службовий револьвер і кілька набоїв.

— Добре би було коли-б ви його очистили і набили. Будемо мати до діла з чоловіком, котрий нічо не має до страченя, а хотяй я заскочу його нечаяно, однак добре є бути приготованим на все.

Удав я ся до спальні і услухав ради Гольмса. Коли я вернув з револьвером, застав я попрятаний стіл, а Гольмса зуполеного в улюблене занятє; трункав на скрипці.

— Біг справи приспішаєть ся — сказав; — власне одержав я відповідь на мою депешу з Америки. Виказуєть ся, що мої здогади були слушні.

— Які? — спитав я поспішно.

— Треба буде натягнути нові струни на мою скрипку — відмовив. — Вложіть револьвер до кишені. Як сей добродій прийде, то говоріть з ним цілком обоятно, а мені лишіть решту; передовсім не перестрашуйте його дуже бистрим вдивлюванєм ся в нього.

— Вже осьма — промовив я, поглядаючи на годинник.

— Так. Правдоподібно буде тут за кілька хвиль. Відхиліть двері. Так... досить. А тепер вложіть ключ від середини. Дякую! Дивіть добродію, вишукав я вчера на лавках стару цікаву книжку... „De iure intergentes“... видана по латині, в Liegé, в Нідерляндах, р. 1642. Голова короля сиділа йому іще тоді добре на шиї, коли друковано сю книжку в бронзовій окладинці.

— А хто її друкував?

— Якийсь Пилип de Croy. На першій стороні видко напись, виписану зблідлим чорнилом: „Ex libris Gulielmi Whyte“. Правдоподібно якийсь совістний адвокат з XVII віку; письмо його чути правником. О, здаєть ся мені, що отсе вже наш очікуваний!

Коли се говорив, відозвав ся голосно дзвінок. Шерльок-Гольмс встав тихо і обернув крісло в напрямі дверей. Чулисьмо, як слуга перейшла через сіни і відсунула засуву.

— Чи тут мешкає др. Ватсон? — спитав чистий голос, але шорсткий.

Не моглисьмо дочути відповіді слуги, але двері замкнули ся і хтось зачав входити по сходах, непевним волочучим ся кроком. По лицю мого товариша, що чуйно надслухував, перейшов вираз здивованя. Кроки волокли ся відтак по коритари, а вкінци хтось легко заупакував.

— Прошу увійти! — закликав я. /

На сей зазив, місто страшного мужчини, котрого ми надіяли ся, ввійшла, криваюча, дуже стара баба з зівлялим і поморщеним лицем. Наглий блеск сьвітла видко осліпив її, бо, коли поклонила ся, стояла клапаючи капавими і червоними очима, а дрожачими пальцями шукаючи чогось в кишени. Я глянув на мого товариша; на його лиці малював ся вираз такого розпучно-го розчарованя, що я з трудом задержав повагу.

Стара відьма витягнула вкінци з кишені вечірний дневник і показала на наше оголошенє.

— Ось се мене тут спровадило, прошу ласки панів — промовила, складаючи низький поклін; — золота слюбна обручка, найдена на улиці Brixton Road. Се найпевніше обручка моєї дочки Sally; віддала ся перед роком, а чоловік її стерником на кораблі. Боже милосердний, щоби то було, колиби він так вернув і застав її без обручки! Не дуже він там чемний взагалі, а щож доперва, коли собі трохи підіпе. З пере-прошенєм панів, Sally пішла вчера до цирку з...

— Чи се її обручка? — спитав я.

— Богу дякувати! закликала стара. — То доперва Sally утішить ся! Так, се сей сам.

— Яка ваша адреса? — спитав я беручи олівець.

— Улиця Дункан, 13. Houndsditsch. Кавалок до-
роги...

— Brixton Road не лежить між жадним цирком
а Houndsditsch — відізвав ся сухим тоном Шерльок-
Гольмс.

Стара баба відвернула ся і кинула проникливий
погляд з під зачервонілих повік на говорячого.

— Сей пан питав ся о мою адресу — відмовила —
Sally мешкає на Mayfield Place, Peckham 3.

— А як називаєте ся?

— Я Sawyer... вона Dennis, бо оженив ся з нею
Тома Dennis, великий хлоп, пристойний, а доки він
є на морю, не має рівного собі стерника, але на суши,
між жінками а шинками...

— Ось ваш перстенець — перервав я, послушний
знакови, який дав мені товариш; — найправдоподі-
бнійше належить він до вашої дочки і тішу ся, що мо-
жу звернути його правній властительці.

Бурмочучи під носом благословеньства і подяки,
стара чарівниця всунула перстенець до кишені і незаба-
ром дійшов до нас зі сходів відголос її суваючих
кроків.

Скоро лиш замкнули ся за нею двері, Шерльок-
Гольмс зірвав ся на рівні ноги і побіг до своєї спальні.
За хвилию вернув в плащу і з хусткою на шиї.

— Піду за нею — промовив поспішно; — се без
сумніву спільничка нашого добродія і запровадить ме-
не до нього. Ждїть на мене.

Ледво замкнули ся двері за нашим гостем, Гольмс
збіг зі сходів. Я виглянув через вікно і добачив, як
стара волокла ся поволи по противній стороні улиці,
а Гольмс ішов за нею в певнім віддаленю. „Або ціла

Його теорія хибна“, подумав я собі, „або запровадить його до самого ядра тайни“. Без потреби поручав мені, щоб я ждав на нього; я чув і так, що не заплюшу ока, доки не буду знати висліду сеї пригоди.

Була близько дев'ята година, коли Гольмс вибрався в дорогу. Я не мав поняття, як довго забарить ся; тоді розсївся я вигідно і, курячи файку, перекидав „*scenes de la vie de Boheme*“ Генрика Мургера. Вибила десята і я дочув відголос кроків служниці, що ішла спати; вибила одинацята і відізвалялися поважніші кроки газдині, що зміряла до тої самої ціли. Нарешті, перед самою дванацятою дався чути скрегіт ключа в замку. Заледви Гольмс війшов, вичитав я з виразу його лица, що йому не повелося: він видавався рівночасно і убавлений і з'їритований, аж вкінці веселість взяла верх і він вибух голосним сьміхом.

— Не хотївбим за ніщо в світі, щоби сі з Scotland-Yardu довідалися о моїй пригоді — закликав, падаючи на фотель. — Кпив я з них немилосердно, але вони з мене взаїмно кпилиби до кінця життя. Але я можу собі дозволити на сьміх, бо є певний, що завсїгди їм дорівнаю.

— Щож сталося? — спитав я.

— Зараз вам розкажу, бо щож мені шкодить, що ви довідаєтеся, як дуже мене взяли „на бас“? Ся стара відьма, перейшла кусень дороги, почала кривати, начеб її заболїла нога, вкінці стала і закликала переїздаючу дорожку. Я старався зблизити до неї о скілько мож, так, щоби учути її адресу, але се було злишно, бо крикнула так голосно, що міг її почути кожний, ідучий по другій стороні: „Ідьте на улицю Duncan 14, Houndsditch“. Подумав я собі, що сказала нам очевидно правду, а переконавшися, що всїла до

дорожки, я учепив ся з заду візка. Є се штука, котру повинен посідати кожний поліціант. Тоді рушилисьмо в дорогу і не задержалисьмо ся аж під вказаною адресою. Зісчочив я, заким доїхалисьмо на місце і з найобоятнійшою міною в сьвітї пішов по хіднику. Дорожка стала, візник зійшов з кізла, отворив дверцята і стояв хвилю, вижидаючи. Але... ніхто не висїдав. Коли я підійшов до дорожки, візник, вистрашений, стремів в нїй до половини, навіть перевертав подушки сиджень і сипав добірними проклонами, яких я іще не чув. Пасажирка зникла, пропала як камінь у воду і здаєть ся менї, що багато часу мине, заким візник відбере свою заплату. Засягнувши відомости під ч. 13. довідалисьмо ся, що сей дїм належить до маючого гандляра паперу, що називаєть ся Kieswiek і що ніхто там не знав прїзвіща Sawyer, анї Dennis.

— Алеж мій добродїю — закликав я здивований — хиба не вмовите в мене, що та криваюча баба була в силї висїсти з дорожки в бігу і то так, що анї ви, анї візник не завважали!

— Най чорти пїрвуть таку стару бабу! — сказав Шерльок-Гольмс з гордостю. — То з нас старї баби, що так далисьмо ся підійти! Мусїв се бути молодий хлопець, незвичайно сильний, а до того дуже добрий актор. Се його перебранє було знамените. Він очевидно бачив, що я слїджу його і ужив такого викруту, щоби менї висмикнути ся. Показуєть ся з сего, що чоловік, котрого шукаємо, не є так самїтний, як ми припускали, але має також приятелїв, котрі є готові наразити ся для него. Доктор, ви цілком вичерпанї, видко се по вас. Послухайте моєї ради і положім ся спати.

Я був справді дуже утомлений, тому не спротивляв ся. Оставив Гольмса, сидячого коло печи, в котрій

горів огонь, і довго в ночі чув я іще здавлені, сумні тони його скрипки, що доказувало, що він безнастанно роздумував над незвичайною тайною, котру постановив відкрити.

Розділ VI.

Товія Грегсон доказує, до чого є спосібний.

Дневники слідуючого дня були переповнені „Тайною з Brixton“ як її титулювали. Кождий поміщував довгі описи справи, а декотрі друкували іще в додатку вступні статі. Були там і для мене нові обставини. Дотепер маю іще в записнику витинки і витяги, відносячі ся до тої справи, а отсе зміст голосів кількох часописий :

На гадку „Daily Telegraph“, в судових річниках рідко лучаєть ся стрінутти так незвичайну трагедію. Німецьке назвиско жертви, брак всіляких причин злочину, грізна напись на стїні, все то вказує, що сей чин повнили політичні емігранти і революціонери. Соціалісти мають много союзників в Америці, а померший без сумніву переступив приписи їх тайного кодексу, а вони слїдили за ним і нашли в Лондоні. Мимоходом згадавши о тайних судах „agna tofana“ Carbonari-ox, марграфині Brinvilliera, теорії Дарвіна, засадах Мальтуса, проступниках, убійниках з доріг Rataliftu, статя кінчила ся відозвою до ряду, накликуючою до пильнїйшого догляду над чужинцями в Англії.

„Standard“, коментуючи факти, писав, що подібне безправе лучаєть ся звичайно, коли державою править вільнодумне сторонництво. Впливають вони з заколо-

тів, які повстають в умах товпи через розсіване поняття, котрі підкопують повагу всякої влади. Небіщик був Американцем, котрий прибув перед кількома тижнями до столиці. Замешкав у пані Charpentier, на Torquay Terrace, Cambervell. В подорожи товаришив йому приватний секретар, д. Йосиф Станберсон. Оба попращали газдиню ві второк, дня 4. б. м. і поїхали на стацію Euston, і заявили їй, що мають замір удати ся до Ліверполя. Відтак бачено їх разом на пероні, а опісля нічо о них не було чути, аж доки не найдено тіла Дреббера в пустім домі на Brixton Road, о кілька миль від Euston-у.

В який спосіб дістав ся там? Хто був його убійником? Все се окружене якоюсь тайною. З задоволенням довідуємо ся, що дд. Lestrade і Грегсон зі Scotland-Yard-у взяли в свої руки висліджене сеї справи; можемо отже бути певними, що сі звісні, досвідчені поліційні агенти, незабаром висвітлять сю таємничу справу.

„Daily News“ не сумнівав ся, що се політичний проступок. Деспотизм всіх континентальних держав і брак лібералізму вчинили, що до нашої держави вемігрували люди, котрі могли би оказати ся добрими горожанами, колиб не були розгорячені тим всім, що пережили. Серед тих людей обовязував кодекс чести, а кожде виломлене ся з під його приписів, карано смертю. Поліція повинна доложити всіх заходів, щоби відшукати секретаря, Стангерсона, і дізнати ся обставин життя убитого. Великим кроком наперед є відшукане адреси дому, в котрім мешкав; а стало ся се, завдяки проворности і ревности д. Грегсона зі Scotland-Yard-у.

Читалисьмо разом сі нотатки, сидячи при сніданю з Шерльок-Гольмсом, котрого вони очевидно інтересували.

— Сказав я вам, що щонебудь станеть ся, Lestrade і Грегсон будуть збирати лаври.

— Се залежить від звороту, який возьме справа.

— Дайте спокій! анї трохи. Коли убійника зловлять, станеть ся се, завдяки їх заходам; коли їм вихопить ся, наступить се мимо їх заходів. Щонебудь зроблять, будуть мати завсїгди сторонників. *Un sot trouve toujours un plus sot, qui l'admire**).

— А се що, до лиха? — закликав я, бо в сїнех і на сходах дав ся чути відголос численних кроків і окликів обуреня, котрі висказувала наша господиня.

— Дивізія армії слідчої поліції з улиці Бакер — відмовив Гольмс з цілою повагою, а коли се говорив, до кімнати впало шістьох лобузів таких брудних і обдертих, яких я іще в житю не бачив.

— Тихо, спокійно! — закликав Гольмс, строгим тоном і обідранці стали відразу в ряд, неповорушно, як шість відражаючих статуй.

— На будуче будете присилати Wigginsa з рапортом самого, а прочі маєте чекати на улици. Розумієте? Wiggins, довідалисьє ся чого?

— Ні пане — відмовив один з обїрванців.

— Я був сего певний. Однак не залишайте шукати, доки не довідаєте ся. Маєте тут — дав кождому шилінга. — А тепер марш; щобиьєте менї на другий раз принесли красші вістки.

Кивнув рукою, а хлопчиська побігли як щурі, по сходах, а за хвилю долїтали нас з улиці їх крикливі голоси.

— Деколи такий малий жебрак принесе далеко лїпші вісти, як шість поліційних агентів — замїтив

*) Дурний завсїгди знайде дурнїйшого, котрий його подивляє. (Прим. перекл.).

Гольмс. — Сам вид поліціанта вистарчить нераз,¹ щоб замкнути людям уста. Сї обіріванці ходять всюда і все чують. Притім добрі з них лиси; лиш бракує їм належної організації.

— Чи ви послугуєте ся ними в справі Brixton? — спитав я.

— Так є; хотївбим вияснити одну точку. Врешті се лиш квестія часу. Ого! довідаємо ся якоїсь новини! Грегсон іде улицею, а на його лиці малюєть ся невисказана радість. Думаю, що хиба іде до нас. Так, задержав ся... Ось і він!

Потягнений дзвінок сильною рукою, голосно відізвав ся і незабаром ясноволосий поліціант минув сходи, скачучи по три степені і впав до нашої кімнати до забави.

— Дорогий добродію! — закликав, стискаючи руку Гольмса, котрої сей до него не витягав — прошу мені погратулювати. Вже все маю в руках, ціла справа ясна як день.

Здавало ся мені, що по виразистій твари мого товариша перейшла тїнь неспокою.

— Якто, впалисьте на властивий слїд? — спитав.

— Слїд властивий! Алеж добродію, наш пташок сидить вже під ключом!

— А називаєть ся?

— Артур Charpentier, підофіцир королївської маринарки — відмовив Грегсон помпатично, затираючи товсті руки і вигинаючи тіло на перед.

Шерльок Гольмс відітхнув з очевидною полекшою, а усміх повернув на його лице.

— Сядьте добродію Грегсон, і спробуйте одно з тих цигар — сказав. — Радібисьмо як найскорше

знати в який спосіб се стало ся. Може напете ся трохи whiskey з водою.

— Здалоби ся — відказав поліціант. — Я цілком ви-черпаний працею двох останних днів. Не так напруженем фізичним, як напруженем ума. Ви зрозумієте мене ліпше, як хто небудь, добродію Шерльок-Гольмс, бо оба не щадимо свого мозку.

— Ви дуже ласкаві для мене, добродію Грегсон — сказав Гольмс з цілою повагою. — Розкажіть же вже раз, в який спосіб ви дійшли до такого висліду?

Поліціант розсїв ся вигідно в фотели і з задоволенем споглядав на клуби диму, зносячого ся з цигара. Нагло ударив ся долонею в коліно, в приступі веселости.

— Найліпшим з того всього — закликав — є се, що той осел Lestrade, котрий маєть ся за такого мудро-го, пустив ся цілком блудним слідом. Він шукає Стангерсона, котрий має зі злочином стільки спільного, що новонароджена дитина. Не сумніваю ся, що вже його зловив.

Ся гадка видала ся Грегсонови такою потішного, що сьміяв ся на ціле горло, доки не закашляв ся.

— Щож вас навело на слід убійника?

— Зараз вам розкажу. Але, доктор Watson, застерегаю собі дискрецію, се лиш між нами. Першою трудностю, з якою стрітилисьмо ся, був брак всіх вказівок, що до минувшини сего Американця. Є такі, котрі ждали би відповіді на свої оголошення, або відомости, що поволи стягали ся. Але Товія Грегсон не в сей спосіб забираєть ся до діла. Ви памятаєте капелюх побіч помершого?

— Памятаю — відмовив Гольмс — капелюх від Івана Underwood'a і Синів, 129 Camberwell-Road.

Грегсон глянув на Гольмса, цілком збитий з пантелику.

— Не припускав я, що ви се завважаєте — відмовив. — Чи ви там були?

— Ні.

— А! — закликав Грегсон з задоволенем; — не належить, видите, ніколи занедбувати жадної спосібности, хочайби видавала ся малого значіння.

— Для великого ума нема нічо малого — завважав Гольмс поважно.

— Отже, пішов я до Underwooda і запитав його чи він продав капелюх такої величини і такого виду. Заглянув до книжки і найшов відразу, що післав капелюх до д. Дреббера, що мешкав в пансіонаті Charpentier, Torquay Terrace. Я мав вже його адресу.

— Знаменито, дуже добре — шепнув Шерльок-Гольмс.

— Відтак пішов я до д. Charpentier — продовжав дальше агент. — Застав я її дуже змішану і бліду. Дочка, гарна дівчина, говорячи мимоходом, мала червоні очи, а її уста дрожали, коли говорила до мене. Се не уйшло моєї уваги і сейчас знюхав я письмо носом. Ви знаєте се чувство, добродію Гольмс, яке нас огортає, коли бачимо, що впалисьмо на властивий слід: всі нерви дрожать. „Чи пані чули о таємничій смерті свого послідного льокатора, добродія Еноха Й. Дреббера з Клевелянду?“ — спитав я.

Мати кивнула головою. Не була годна вимовити слова. Дочка вибухнула плачем. Я чув щораз виразнійше, що сі люди були замішані в нещасливу справу.

— О котрій годині д. Дреббер вийшов від вас на потяг? — спитав я відтак.

„О осьмій“ — відмовила, стараючи ся запанувати над зворушенем. — „Секретар його д. Стангерсон, сказав, що є два потяги: один о годині 9 минут 16, другий о 11-тій. Д. Дреббер мав замір їхати першим.“

— І ви пані відтак вже його не бачили?

Страшна зміна зайшла в лицю женщины, коли я задав її се питанє. Поблідла, як хустка і минуло кілька хвиль, заким потрафила відмовити: — „Ні“ — охриплим, непевним голосом.

Настала хвилева мовчанка, відтак дочка відізвала ся спокійним, рішучим тоном:

„Мамо, лож не довела ніколи до нічого доброго. Будьмо щирі зглядом сего пана; бачилисьмо іще раз д. Дреббера“.

„Най тобі Бог простить!“ — крикнула п. Charpentier, підносячи руки до неба і опускаючи ся на фотель. — „Замордувалась брата“.

„Артур перший зажадавби, щоб ми сказали правду“ — відмовила молода дівчина.

— Скажіть же мені пані тепер все — промовив я. Звіреня на половину, є гірші від жадних: Врешті, ви не знаєте, як далеко ми вже втаємничені в сю справу.

„Нехай наслідки спадуть на твою голову, Алї: ціє!“ — закликала мати, відтак звертаючись до мене, додала: — „Отже скажу вам все. Лиш ви не думайте, що мое зворушенє і неспокій о сина впливають з того, що він умачав руки в тій страшній справі. Він є цілком невинний. Лиш бою ся, що він може видати ся скомпромітованим в ваших очах і інших людей. Воно справді можливе, але запорукою його невинности є чистий характер і дотеперішне жите“.

— Найкористнійше для пані буде, повторяю, коли розкажете все точно — відмовив я. — Вірте мені,

що коли ваш син є невинний, нічо йому не стане ся!

„Аліціє, може лїпше буде, як нас лишиш самих“ — промовила і дочка вийшла з кімнати. — „Не мала я заміру розказати вам того всего — говорила дальше пані Charpentier, — але як моя дочка вже зачала, не маю иншої точки виходу. Тому постановила я все вам розказати, що стало ся не лишаючи жадної подробиці“.

— То дуже мудро з вашої сторони — завважав я.

— Д. Дреббер мешкав у нас близько три тижні. Подорожував по континенті разом зі своїм секретаром д. Стангерсоном. Я завважала на їх куфрах наліплені картки з написею „Копенгага“, то доказує, що вони перебували в тім місци перед приїздом сюди. Стангерсон був чоловік тихий, поважний, чого не можу сказати про його пана. Простакуватий в своїх привичках, грубіянський в обходженю, упив ся того самого вечера коли приїхав, і, мушу визнати, що по дванадцятій годині в полудне не бачила-м його ніколи тверезого. Заховане ся його супротив слуги, було відражаюче, свобідне і зарозуміле а, що найгірше, зачав небавом поступати так само і з моєю дочкою, Аліцією; нераз відзивав ся він до неї в спосіб, котрого на щастє, в своїй дівичій невинности, не зрозуміла. Раз забув ся до сего степеня, що вхопив її в пів і поцілував, а ся обида обурила навіть і його секретаря, котрий не щадив йому докорів за таке безличне поступованє.

— Не розумію, для чого ви зносили се все? — запитав я. — Думаю, що пані можуть позбути ся своїх льокаторів в кожній хвилі?

Пані Charpentier счервонїла на моє слушне питанє.

„Бодайби я була викинула його першого дня, як лиш показав ся, — відмовила. — Але покуса була за велика. Кождий з них платив фунт штерлінгів денно, що виносило чотирнайцять фунтів тижнево, а прецінь тепер мертвий сезон. Я є вдовою, удержане сина, котрий служить при маринарці, коштувало мене дуже много. Жаль мені було такого зарібку; хотілам як найліпше. Послідний проступок д. Дреббера був однак так обуряючий, що вимовилам йому мешканє, виясняючи, чому. Така була причина його відїзду.

— І щож дальше?

„Відітхнулам свобіднійше, коли виніс ся, Син мій тепер власне має урльоп, але нічо йому про се все не говорилам, бо є раптовний і сестру обожає. Коли я замкнула двері за тими льокаторами, камінь спав мені з серця. На жаль, заким однак минула година, відізав ся дзвінок, д. Дреббер вернув в стані незвичайного підохоченя. Очевидно добре підпив собі. Силою дістав ся до кімнати, де я сиділа з дочкою і зачав безладно оповідати, що спізнив ся на потяг. Відтак звернув ся до Алїції і в моїй присутности запропонував їй, з цілою безличностію, щоби з ним утікала. — Ви вже повнолітні — говорив. — Жадне право не може вам сего заборонити. Маю більше грошей чим можу видати. Не звертайте на стару уваги, але ходіть сейчас зі мною. Будете жити як княгиня“. Бідна Алїція була така переражена, що відсунула ся від него, але він вхопив її за руку і старав ся потягнути до дверей. Я тоді крикнула, і в тій самій хвилі син мій, Артур, увійшов до кімнати. Що опісля стало ся, нічо вже не знаю. Чулам проклони, відгомін бійки, але булам така переражена, що не важилам ся піднести голови. Коли опри-

томнілам, побачилам Артура, стоячого з ліскою в руках на порозі; що сьміяв ся до розяку.

„Ну, маю надію, що сей гарний пан, не буде вже нам більше завертати голови — промовив. — Однак піду за ним і побачу, що зробить зі собою“. — Се кажучи, Артур взяв капелюх і вийшов. Слідуючого ранку довідалисьмо ся о таємничій смерти д. Дреббера.

Се оповіданє переривала панї Charpentier частими зітхненнями і мовчанкою. Хвилями говорила так тихо, що заледво міг я дочути її слова. Я поробив записки з сего її зізнаня, для уникненя ошибок“.

— Алеж се незвичайно займаюче — промовив Шерльок-Гольмс позіваючи. Щож дальше?

— Коли панї Charpentier скінчила — говорив дальше поліційний агент — вдивив ся я в ню зором, котрий, часто як переконав ся, робить вражінє на жєнщини, і запитав ся, о котрій годинї вернув її син?

„Не знаю“ — відмовила.

— Не знаєте панї?

„Нї; має ключ і увійшов, нікого не будячи“.

— Панї очевидно вже спали?

„Так є“.

— А коли пішли панї спати?

„Коло одинайцятї“.

— В такім случаю ваш син, був за домом около двох годин?

„Так!“

— А може чотири, або пять?

„Може“.

— Щож робив через сей час?

„Не знаю!“ відмовила бліднучи іще більше.

— Очевидно, відтак не мав я вже вибору. Довідав ся я, де тепер перебуває офіцир Charpentier, взяв

зі собою двох поліціантів і заарештував його. Коли я діткнув ся плеча і спокійно завізвав його, щоби пішов за мною, відмовив мені з нечуваною безличністю: „Припускаю, що ви мене арештуєте, яко вмішаного в справу убійства сего драбуги Дреббера?“ Не згадалисьмо йому і слова о злочині, а відізане ся його було отже підозріле.

— Дуже — сказав Гольмс.

— Тримав в руках ту саму грубу палицю, котру, як казала мати, взяв зі собою, коли вибіг гонити Дреббера. Є се сукатий дубовий бук.

— Якаж отже ваша гадка?

— Отже так на мою думку, він гонив за Дреббером аж до Brixton Road. Там зайшла між ними нова авантура, офіцир ударив ціпком Дреббера, може в саму ямку, що спричинило його смерть, не лишаючи найменшого сліду. Злива була так велика, що на улици було цілком пусто і Charpentier міг неспостережено заволочи тіло своєї жертви до пустого дому. Що відносить ся сьвічки, крові, написи, написаної на стині і перстень, уважаю, що се все лиш викрути, щоби змити слід і впровадити в блуд поліцію.

— Пописалисьте ся знаменито, добродію Грегсон, промовив Гольмс заохочуючим тоном. — Справді, думаю, що будемо мати з вас потіху.

— Схлібляю собі, справді, щом не зле попровадив справу — відмовив з гордостю агент. — Офіцир зізнав, що через якийсь час слідив Дреббера, але вкінци Дреббер доглянув його і всів до дорожки, щоб йому вимкнути ся. П. Charpentier вертаючи до дому, стрінув давного товариша і пішов з ним на довгий прохід. Спитаний де мешкає той товариш не був в силі дати вдоволяючої відповіді. Думаю, що всі ті случаї, мають

зі собою безперечно якусь звязь. Лиш тішив мене сей Lestrade, що пустив ся хибним слідом. Побоюю ся, що він не багато довідаєть ся. Але, а се що? там до лиха! таж він сам у власній особі!

Дійсно, в тій хвилі увійшов до кімнати Lestrade, але позбавлений тої певности себе, яка ціхувала його обходженє і одїж. Лице мав змінене, перестрашене, одїж невичищена, занедбана. Видко прийшов з заміром засягнути ради Шерльок-Гольмса, але коли побачив товариша, змішав ся і нахмурился. Стояв на середині кімнати, обертаючи нервовим рухом капелюх і не знаючи що зробити.

— Справді нечуваний случай — сказав вкінци — справа цілком незрозуміла.

— А! так думаєте добродію Lestrade? — закликав триумфуючо Грегсон. — Я був певний, що ви дійдете до тої конклюдії. Чи відшукалисьє вже раз секретаря д. Йосифа Стангерсона?

— Сей секретар, сей д. Йосиф Стангерсон — відмовив поважно Lestrade — зістав убитий нині, около шестої рано в готели Helliday a.

Розділ VII.

Сьвітло серед темряви.

Новина, якою повитав нас Lestrade, була така важна і несподівана, що всі три остовпілисьмо. Грегсон зірвав ся з крісла і виняв решту whiskey з водою, а я дивив ся на Шерльок-Гольмса, що сидів з затисненими устами і поморщеними бровами.

— І Стангерсон також? — шепнув — справа пу-
таєть ся.

— Була і без того досить заплутана — промовив
Lestrade, сідаючи. — Але здаєть ся мені, що я перер-
вав воєнну нараду?

— Чи... чи ви певні сеї новини? — спалахнув
Грегсон.

— Вертаю з його кімнати — відповів Lestrade. —
Я перший відкрив що стало ся.

— Що іно учулисьмо гадку Грегсона в тій справі,
завважав Гольмс. — Чи не схотілиби ви нам сказати,
що зробилисьте і бачилисьте в тій справі?

— Овшім — відмовив Lestrade. — Щиро визнаю,
що я був переконаний о участі Стангерсона в убитю
Дреббера, заким сей новий факт виказав мені, що
я цілковито ошибав ся. Занятий сею гадкою, забрав ся
до відшуканя секретаря. — Отже, бачено їх разом на
стації Euston, около пів до девятої вечером 5-го дня.
О другій рано знайдено Дреббера при Brixton Road.
Найважнійшою тому річею було, довідати ся, що ро-
бив Стангерсон між годиною пів до девятої, а часом,
в котрім поповнено убійство, і що опісля з ним стало
ся? Я зателеграфував до Ліверполю, подаючи прізви-
ще і певні вказівки, що до Стангерсона і поручаючи
розвинути надзір над американськими кораблями. Від-
так забрав ся я сам до роботи і почав ходити по всіх
готелях і пенсіонатах, в околиці стації Euston. Я думав
що коли Дреббер розлучив ся зі своїм товаришем, сей
последний, очевидно, переспав десь ніч в тій самій діль-
ниці, щоб слідуячого ранка піти знов на стацію.

— Правдоподібно умовили ся перед розлученем,
де завтра стрінуть ся? — завважав Гольмс.

— Так було справді. Цілий вчорашний вечер стра- тив я на безуспішних пошукуваннях. Нині рано почав я знов і осьмій був я вже в готелю Hollidaуа, при- улиці Little George. На моє запитанє, чи мешкає там д. Стангерсон, відказано мені потверджуєчо.

„Безперечно ви є тим, на котрого п. Стангерсон чекає,“ сказано мені. „Сподіваєть ся вже когось від двох днів“.

— Деж він є тепер? — спитав я.

„У себе; іще спить, казав збудити ся о девятій“.

— Піду сам до него — відмовив я.

— Подумав я, що моя несподівана поява, змішає його до того степеня, що вирветь ся йому яке необачне слово. Портієр пішов за мною, щоб мені показати кімнату; був я вже на другім поверсі, а до неї прова- див малий коритарик. Портієр показав мені двері і хотів відійти, коли нараз я щось побачив, що мене переняло страхом, мимо мого двацятьлітнього досвіду. З під дверей тїк малий потічок крови, котрий переплив через коритарик і утворив під противлежною стіною малу калужу. Я крикнув, а се спричинило поворот портієра. Мало що не зомлів на вид крови. Двері були з середини замкнені, але ми їх підважили в двійку і виломали. Вікно в кімнаті було отворене, а около вікна лежало тіло мужчини в нічній сорочці лицем до землі. Видко вже не жив від якогось часу, бо був за- костенїв і холодний. Коли ми його обернули, портієр пізнав відразу, що се був той сам пан, котрий винаймив кімнату під іменем Йосиф Стангерсон. Причиною смерти був удар ножем, чи штилетом в лівий бік, але так глубокий, що мусїв поребити серце. А тепер при- ходить найдивніша річ. Як вам здаєть ся, що находи- ло ся над замордованим?

Дрож перебігла мене від стіп до голови, огорнуло мене пречуте чогось страшного, заким ще Шерльок-Гольмс відмовив :

— Слово, **RACHE**, написане кровію!

— Так є! — відповів дрозжачим голосом і всі мовчалисьмо через добру хвилю.

Поступованє незнаного убійника було таке систематичне і таке незрозуміле, що злочин ставав ся тим страшнійший. Нерви мої загартовані на полю битви, почали відмовляти мені послуху — я дрозжав цілий.

— Бачили убійника — продовжав Lestrade. — Хлопець, продаючий молоко, ідучи уличкою до молочарні, між оборою а задом готелю, завважав, що драбина, котра там завсігди лежала, стояла оперта о одно з вікон на другім поверсі, котре було цілком отворене. Хлопець, минувши готель, оглянув ся і побачив на драбині якогось чоловіка, котрий сходив з таким спокоєм, так не зраджаючи жадного зворушеня, що хлопець взяв його за столяра, або теслю, працюючого в готелю. Тому не звернув на сего чоловіка особливої уваги, лиш дивував ся, що він так вчасно зачинає роботу. Хлопець має вражіє, що сей мужчина був високий, мав лице червоне, а на собі довгий, бронзовий плащ. Доконавши убійства, лишив ся через якийсь час іще в кімнаті, бо найшлисьмо в мидници воду з кровію, де мив руки, а на простиралах плями крови, котрі показують, що витирав о них ніж.

Я глянув на Гольмса, чуючи опис вигляду убійника, зовсім згідний з тим, який він подав мені. Але не доглянув я на лиці свого товариша найменшого сліду учутя тріюмфу, або хоч задоволеня.

— Чи не найшлисьте в кімнаті нічо, що моглоби навести на слід убійника? — спитав.

— Зовсім нічого. Стангерсон мав в кишені калитку Дреббера, але так певно завсігди було, скоро він платив за него рахунки. В калитці було більше як 80 фунтів штерлінгів. Які небудь є причини сих незвичайних убійств, рабунок однак є цілковито виключений. При убитім не найшов я ані паперів, ані жадних записок, лиш одну депешу, датовану з Клевелянду, який місяць перед тим, на котрій було: „J. H. є в Європі“, без підпису.

— І нічо більше? — спитав Гольмс.

— Нічо важного. Повість, яку нещасливий чоловік читав заки заснув, лежала на ліжку, а файка побіч на кріслі. На столику стояла склянка води, а на футрині вікна лежало деревляне пуделочко з двома пігулками.

Шерльок Гольмс зірвав ся з крісла, видаючи оклик радості.

— Послідне огниво! — закликав — тепер вже нічого мені не бракує!

Поліціанти глянули на него поглядом безмежного здивованя.

— Нарешті, маю в руках всі нитки, котрі складають ся на сей заплутаний вузол — сказав мій товариш тоном звірення. — Очевидно, є іще деякі браки, але се дрібнички; головних фактів, які зайшли від часу розлученя ся Дреббера зі Стангерсоном на стації, до хвилі знайденя тіла, я є такий певний, якбим дивив ся на них власними очима. Дам вам сейчас доказ. Добродію Lestrade, не маєте часом тих пігулок?

— Овшім, — відмовив Lestrade, витягаючи біле пуделочко з кишені; — я забрав їх з собою з мошонкою і депешою і хотів зложити все разом в поліційнім бюрі. Але пігулки взяв я случайно, бо мушу признати ся, що я не привязую до них жадної ваги.

— Дайте мені їх — сказав Гольмс. — А тепер, доктор — додав, звертаючи ся до мене — чи се звичайні пігулки?

— Ні, рішучо. — Вони мали сіру краску, перлову, були дуже малі, округлі і майже прозорі під сьвітлом.

— Вносячи з їх легкості і прозорості, мусять розпускатися в воді — замітив я.

— Власне — відмовив Гольмс. — А тепер доктор чи не схотілибисьте зійти і принести сего сараку ямника, котрий вже так довго мучить ся, що аж вчора газдиня просили, щоби сьте зробили йому кінець.

Я зійшов до кухні, приніс песика і положив його на подушці під печию. Тяжкий віддих ямника, шкляні очі вказували, що зближав ся його кінець, а писок, білий, як сніг, доказував, що переступив вже звичайну границю існування псів своєї раси.

— Перекрою тепер одну з пігулок на половину — сказав Гольмс і, вийнявши ножика, замінив слова свої в діло. — Одну половину сховаю до пуделка, бо буде мені пізнійше потрібна, а другу кладу до чарки, де є вже капля води. Бачите добродію, що доктор має слушність, і справді пігулка розпускається ся.

— Сей досвід може бути дуже інтересний — відізвав ся Lestrade, тоном чоловіка, котрий підозріває, що клять собі з него; — не розумію однак, що се все може мати спільного зі смертю д. Йосифа Стангерсона.

— Терпеливості, мій приятелю, терпеливості. У властивім часі переконаєте ся, що має дуже багато спільного. Тепер додаю трохи молока, щоби ся мішанина була можлива до поліканя, даю псови і бачимо, що не її радо.

Говорючи, Гольмс вилив теч з чарки до підставки і поставив її перед псом, котрий лакомо вилизав все до послідної каплі. Поважне захованє ся Гольмса подїлало на нас до сего степеня, що всі сидїлисьмо вдивлені в пса, оцікуючи якогось дивного вислїду. Однак на дармо. Пес лежав дальше витягнений на подушці, віддихаючи з трудом, не чуючи ся очевидно ані лїпше, ані гірше, по зажитю ліку.

Гольмс витягнув годинник, а в міру того, як упливала мінута за мінудою, не приносячи жадного вислїду на його лиці відбивало ся чимраз виразнійше велике пригнобленє і розчарованє. Закусував уста, тарабанив пальцями по столї, взагалї обявляв сильне зденервованє. Був так дуже роздратований, що мені зробило ся його жаль, коли оба поліціанти підсміхали ся з кпинами зачудовані сею невдачею.

— Не можливо, щоби се був случай — закликав зриваючись на конець з крісла; — не можливо, аби се був случай — повторив, ходячи по кімнатї великими кроками. Ті самі пігулки, котрих діланя догадував ся я в справі Дреббера, показують ся знов по смерти Стангерсона. А прецінь є не шкідливі. Що се може значити? Цїлий ланцюх моїх доказів не може бути ложний. Се не мислиме! А однак сей проклятий пес не здихає... А! маю! вже маю, маю!

З окликом радости кинув ся на пуделочко, перекраяв другу пігулку на половину, додав молока і підсунув знов підставку ямникови. Заледво нещасливий пес вмочив язик, судорожні корчі кинули ним кілька разів і в тій хвили пес витягнув ся і задеревів наче ражений громом.

Шерльок-Гольмс глибоко відітхнув і отер піт з чола. — Я повинен був мати більше віри, я пови-

нен був знати, що коли якийсь факт заперечує цілому рядови виводів, завсїгди показуєть ся, що для того факту належить шукати иншого вияснення. З двох пігулок, в тїм пуделку, одна заключала убійчу отрую, а друга була зовсїм нешкїдлива. Повинен я був о тїм знати, заким ще побачив коробочку.

Се останне тверджене видало ся менї так дивне, що трудно, справдї, було менї увїрити, що Гольмс говорить се притомно. Але неживий пес потверджував його докази. Я чув, що мрака, прислонююча мїй ум, поволи розпорошуєть ся, що в нїм починає зарисовувати ся неясне понятє правди.

— Все се видаєть ся вам таке незвичайним — продовжав дальше Гольмс — тому, що від початку слїдства не зловилисьє цілого значїня одной вказївки, котра вам лучила ся. Судьба зарядила, що я від разу здав собі справу з того, що відтак зайшло, се ствердило лиш моє початкове підозрінє, і лиш справдї його природним вислїдом. Звідси то річи, котрі вас вводили в подив і затемняли справу в вашїм понятю, менї послужили до вияснення і скріплення правдивости моїх заключень. Хибним є понятє, що незвичайні случаї є разом і тайні. Найзвичайнїйший злочин буває часто таємничий, тому, що він не заключає жадних нових, анї відрубних ціх, з котрих можнаби вивести заключеня. Убїйство, котре нас тепер займає, булоби далеко трунїйше до вияснення, наколиб тїло жертви знайдено прямо на дорозї, без тих всїх сензаційних обставин, які відразу надали характеристичне пятно цілому злочини. Всї ті особливі знаки, не лише, що не утруднили вияснення справи, але противно іще улєкшили нашу задачу.

Грегсон, котрий слухав всіх тих доказів з очевидно нетерпеливістю, не міг довше повздержати ся.

— Добродію Гольмс — промовив — всі ми є готові признати, що з вас бравий чоловік, і що ви маєте відрубну методу в праці. Тепер розходить ся о зловлене убійника. Я робив на власну руку і здаєть ся мені, що був я в блуді. Молодий Charpentier не може бути причиною другого убійства. Lestrade слідив сего Стангерсона і показуєть ся, що і він помилив ся. Ви від часу до часу робили замітки, котрі кажуть догадувати ся, що ви більше знаєте від нас; маємо проте право запитати вас прямо, що ви знаєте в тій справі. Чи можете назвати чоловіка, котрий допустив ся убійства?

— Не можу не признати Грегсонови, що має слушність — завважав Lestrade. — Оба робилисьмо, що було по нашій силі і оба ошибнулисьмо ся. Нараз, від часу як я є тут, згадали ви, що посідаєте всі потрібні докази злочину. Думаю отже, що ви їх довше для себе не задержите.

— Найменша проволока в заарештованню злочинця, — завважав я, може йому подати нагоду поповнити яке нове звірство.

Наглений так нами всіма Гольмс, очевидно вагав ся. Все ходив по кімнаті, зі спущеною на груди головою і зі зморщеними бровами, як завсїгди, коли працювали його гадки.

— Ніяких убійств вже не буде — промовив вкінци, нагло стаючи перед нами. — Сего можете бути певні. Запиталисьте мене, чи я знаю назвиско убійника. Знаю. Само знанє його назвиска се дрібниця в порівнанню з труднощию зловлення його. Думаю однак, що се небавом станеть ся. Маю надію се сповнити завдяки моім

власним зарядженням; але се справа вимагаюча много такту, бо маємо до діла з хитрим чоловіком і спосібним до всего, котрий має також помічника, так як він сам, мудрого, о чім мав я нагоду переконатися. Доки сей чоловік не додумуєть ся, що ми його слідим, є змога його зловити, але скоро набере найменшого підозріння, змінить назвиско і в одній хвилі зникне серед чотироміліонового населення столиці. Не маючи найменшого заміру кого небудь з вас обидити, змушений я заявити, що уважаю, що ті два мужчини є від вас сильніші і тому не зажадав я помочи поліції. Коли мені не удасть ся, ціла вина за се неповоджене спаде очевидно на мене; але я на се приготований. На разі прирікаю вам, що з хвилею, коли буду міг поділити ся з вами тим, що знаю, без пошкодження своїм комбінаціям, безпроволочно се учиню.

Герсон і Lestrade цілком не були задоволені з сеї обітницї, ані счудовані легковаженєм поліції. Послїдний почервонїв аж по вуха, а в витрішковатих очах першого засьвітила ся цікавість і неохота. Заким котрий не будь з нас був в силі сформулувати собі певне якесь понятє — відізвало ся несміле пуканє до дверей і представитель банди обідранців, Wiggins, показав ся в власній, завсїди брудній і відражаючій особі.

— Прошу ласки пана — сказав, — дорожка стоїть на долині.

— Добре списав ся хлопче — промовив обоятно Гольмс. — Чому не запровадите сего систему до Scotland-Yard-у? — продовжав дальше, виймаючи сталеві кайдани з шуфляди. — Гляньте яка знаменита пружина. В одній хвилі чоловік є спутаний.

— Стара система також добра — завважав Lestrade; — коби лиш змоглисьмо найти чоловіка, котрому їх треба заложити.

— Правда, правда — відмовив Гольмс з усміхом. — Дорожжар міг би мені замкнути і знести куферок. Wiggins заклич мені його на гору.

Я був здивований, чуючи, що мій товариш говорить 'о виїзді, не згадавши перед тим ані словом. В кутті кімнати стояв ручний куферок. Гольмс витягнув його і почав застібати спражки. Був цілковито зайнятий тим, коли дорожжар увійшов до кімнати.

— Поможіть но мені застібнути сей ремінь — відізвав ся Гольмс до дорожжаря не відвертаючи голови.

Візник наближив ся, споглядаючи недовірливо до окола і положив руки на куферку, щоб помочи Гольмсови. В тій самій хвилі дав ся чути сухий тріск, металічний брязкіт і Шерльок-Гольмс зірвав ся на рівні ноги.

— Добродії! — закликав з блискучим поглядом — позвольте, нехай вам представлю п. Jeffersona Норе, убійника Еноха Дреббера і Йосифа Стангерсона.

Все се стало ся з такою блискавичною скоростию що я не міг на разі здати собі з того справи. Хвиля ся задержала ся мені знаменито в памяти, памятаю вираз тріумфу в очах Гольмса, звук його голосу, крику розпуку на лицю дорожжаря, коли споглядав на лискучі кайдани, котрі якби на зазив чародійного заклятя, затиснули ся докола його рук.

Через кілька секунд стоялисьмо всі без руху, як статуї. Потім наш дорожжар вирвав ся з бішеним риком з рук Гольмса і кинув ся в вікно. Рами і шиби

розлетіли ся в кусні, але заким був в силі добути ся, Грегсон, Lestrade і Гольмс кинули ся на него як гінчі собаки за звіриною. Затягнули його на середину кімнати і ту почала ся страшна борба. Такий був сильний і напрасний, що поборював всіх трох кілька разів. Мав силу чоловіка в епілептичнім нападі.

Лице і руки покалічені шклом, але вплив крові цілком не зменшив його сили. Дперва, коли Lestrade-йови удало ся всунути руку за краватку і коли зачав його дусити, убійник дав за виграну. Але і тоді не булисьмо певні свого, доки не скувалисьмо його ніг, так само як руки. Відтак всталисьмо вичерпані з землі, не могучи захопити віддиху.

— Його дорожка стоїть на долині — промовив Шерльок-Гольмс — можемо з неї скористати, заведе нас до Scotland-Yard-у. А тепер, добродії — продовжай дальше з милим усміхом — маємо вияснене нашої малої тайни. Можете мене питати ся, о що лиш вам подобаєть ся, на все відповім з приємністю.

Конець першої частини.

ЧАСТЬ II.

В країні сьвятих.

Розділ I.

На солоній пустині.

Середущу часть прастарих обшарів Північної Америки займає велика, переражаюча пустиня, котра становила не перебиту запору через ряд літ, повстримуючи хід цивілізації. Від Сієра Невада до Небраски і від ріки Yellowstone на півночі, до ріки Кольорадо на полудні, всевладно панує пустка і мовчане. Однак природа не є одностайна на сій понурій просторони. Високі гори, з верхами покритими снігом, зносять ся понад темними, сумними долинами. Прудкі потоки, торують собі дорогу серед тісних провалів; то знов тягнуть ся безмежні рівнини, покриті зимою сніговим покривалом, а в літі засипані грубою, сірою, верствою пилу. Але всюда є витиснене пятно негостинности, безплідности і нужди.

Ся країна розпуки не має мешканців. Від часу до часу перебігає її лиш громада червоноскірних Павлив*), шукаючи нових місць до польованя, але найвід-

*) Індійське племя. (Прим. передклад.).

важніші з відважних тішать ся, коли зникнуть їм з очей сі страшні простори, а вони найдуть ся знов серед своїх просторих прерій. Суп, перетинаючий скорим летом воздух, отяжілий медвідь, шукаючий серед звалищ і провалів поживи — се одинокі жителі сеї пустині.

На цілім сьвітї нема сумнійшого краєвиду над сей, який розпростираєть ся з північної збочи Сієрра-Блян-ка. Як сягне око, тягнеть ся рівнина, неначе засіяна великими шматами солі, поперетинана карловатими деревами. На кінци зносить ся ланцюх гір, котрі роздирають небо своїми нагими, снігом покритими верхами. На тім великім просторі устало всяке жите. Не перелетить ніколи птиця під сталевим зводом неба, жадна, животина не заворушить ся на мертвій сірій землі; понад всім царить гробова мовчанка. Найбільше напружене слуху не зловить сліду звуку серед сеї могутчої тишини; всюда спокій — нічого крім серце стинаючої ледом тишини.

Чиж справді можна твердити, що на розляглім просторі нічого не пригадує істнованя живучих сотворінь? Хто гляне з височини Сієрра Блянка на рівнину, сей побачить дорогу, що веть ся серед пустині і в далечі гине. Незчислені колеса повиложоблювали на ній борозни, сліди видоптали ноги численних авантурників. Тут і там блищать на сонцю якісь білі предмети і яскраво відбивають від сірої верстви сільного порошу. Зближи ся і приглянь ся їм добре! Се кости і кістяки, одні великі, грубі, другі менші, значно менші. Перші се останки звівірат, другі людські. На просторі тисяч п'ятьсот миль тягнеть ся та каравана кістяків, розсіяні є кістяки тих, котрі попадали і на дорозі віддали духа.

Дня 4-ого мая 1847 р., самітний подорожний, дивився з гори на сей розпучливий краєвид, а виглядав як покутуючий дух серед сеї пустині. Трудно було означити його вік, чи був ближшим сорок чи шістьдесят. Лице мав схудле, острі черти; вижовкла шкіра, ніби пергамін, прилягала до вистаючих костей; срібні волоски виглядали з чорної чуприни і розчіхраної бороди; очи, глибоко запали, горіли неприродним блеском; рука затиснена доokoла стрільби, могла уходити за руку кістяка. Спирався о стрільбу, немогучи очевидно удержати ся, хотяй високий ріст і плечиста стать показували мужеську силу. Але запале лице, надто широке одіне, висяче на вихудлій постаги, показували дуже ясно причину сего нужденного вигляду. Чоловік сей умирав, умирав з голоду і спраги.

З трудом зійшов до провалу, з іще більшим трудом видрапався на горбок в надії, на жаль даремній, що там найде який слід води. Але тепер розтягала ся перед ним, лиш велика рівнина солі, а дальше хребти грізного ланцюха гір — нігде знаку ростини, ані дерева, котрі би вказували існуванє жерела або баюри. Ні звідки не заблисло йому сьвітло надії в сій безмежній пустині. Надармо водив блудним оком довкруги, звертав його на північ, то на схід то на захід. Зрозумів, що надійшов кінець, що тут була ціль його мандрівки і що тут сконає на тій нагій скалі.

— Бо і чомуж ні? Все одно, чи тут тепер, чи за двацять літ в вигіднім ліжку — шепнув, сїдаючи під ослоною великої камінюки.

Заким усїв, кинув на землю не потрібну стрільбу і поклав великий клунок, звязаний чорним шалем. Він ніс його на правій руці, а був видко на його сили за тяжкий, бо опустив його досить сильно на землю.

В тій хвилі відізвав з нутра сірого клунка жалісний плач, і висунуло ся дрібне вистрашене личко дитини, в котрім ясніли великі оченята, а потім маленькі пухкі затиснені п'ясточки.

— Ударив ти мене! — відізвав ся дитячий голос тоном докору.

— О, Боже! — закликав змішаний мужчина — се не умисно. — Говорячи се, розвинув шаль і добув з него може пятьлітну дівчинку. Гарні черевички, рожева суконка і білий фартушок показували, що мати старанно її убирала. Дитина була бліда і умучена, але заокруглені руки і лідки доказували, що вона не перетерпіла стільки, що її товариш.

— Болить тебе іще? — спитав неспокійно, видячи що дівчина потирає зад голови, покритий буйними, ясними, як шовк мягкими кучерями.

— Поділуй мене тут, то загоїть ся — відмовила з цілою повагою, показуючи на вдарене місце. — Мама так завсігди робить. А де мама?

— Поїхала. Але незадовго побачиш її знов.

— Поїхала? — промовила дівчинка. — Яке то дивне, що зі мною не попрощала ся; а завсігди прашала ся, хотяйби лиш ішла на чай до тітки, а тепер то вже нема її три дні!... Але, слухай, так мені хочеть ся пити... нема води?... хочеть ся мені їсти... дай мені що!...

— Не маю нічо, кохана. Мусиш бути іще троха терпелива, а відтак вже буде тобі добре. Опри головку о моє плече, от, так... буде тобі вигіднійше. Не легко се говорити, коли сухий язик, як скіра, але вже волю тобі все сказати... що ти там маєш?

— О, яке се гарне, яке чудесне! — закликала радісно дитинка, показуючи йому два кавалки мікі, що

блищали ся на сонцю. — Як вернемо до дому, дам се братови, Бобови.

— Незадовго побачиш іще красші річи — шепнув мужчина, — лиш трохи пожди. Але, хотів я тобі сказати... чи ти памятаєш, як ми минули ріку?

— О, так.

— Отже числилисьмо, що незадовго знайдемо другу ріку, але ошибнулисьмо ся... бусоля, чи мапа показали нам хибну дорогу, не знаю, і не найшлисьмо ріки. Вода наша вичерпала ся, лишило ся лиш кілька капель для тебе, і... і...

— І не міг ти обмити ся — перервала дівчинка поважно, споглядаючи на його лице покрите пилом.

— Так, ані напиту ся. А відтак умер п. Бендер, а потім наш Індієць, Пете, і пані Mc Gregor і Івась Гонсе, а вкінци, люба, твоя мама...

— То мама также умерла? — крикнула дитина, всунула личко в фартушок і жалісно розплакала ся.

— Так, всі повмирали, крім мене і тебе. Відтак думав я, що найдемо в тих сторонах воду; я взяв тебе на плечі і момандрувалисьмо. Але надія завела мене... хйба тепер не маємо вже чого надіяти ся...

— То може і ми повмираємо, що? — спитала дитинка, перериваючи нагло плач і звертаючи до товариша личко заляне сльозами.

— Так, моя дитинко, так здаєть ся мені.

— Чомусь не сказав сего скорше? — спитала сьміючись, радісно. — Так перестрашив ти мене! Прецінь, як помремо то будемо разом з мамусею.

— Так, кохане, ти підеш до мамусі.

— І ти також. Я вже її скажу який ти був добрий для мене. Знаєш, заложу ся з тобою, що буде на нас очікувати в дверях неба з великим збанком води,

і з цілим кошиком горячих гречаних паланиць, з обох боків обсмажених... знаєш, таких, як то Боб і я дуже любить. А як довго се іще потриває?

— Не знаю, певно не довго.

Мужчина звернув зір в північну сторону овида. На синім небеснім зводі показали ся три темні точки, котрі зростали і зближали ся з нечуваною скоростію. Були се три величезні птиці з чорним пірем, котрі заточували круги над головами подорожних; на кінець усіли на скалі понад ними. Були се супи, вістуні смерти.

— Когуті і кури! — закликала радісно дівчина, показуючи на птиці злої ворожби і плескаючи в долоні, щоби їх сполошити. — Скажи, чи се Бог сотворив сей край?

— Цілком природно — відмовив мужчина, здивований тим питанням.

— Хіба що ні — щебетала дальше дівчинка. — Бог сотворив прецінь тамтой край в Illinois і Missouri, але сей, то мусів зробити хтось инший, бо є він о много гірше зроблений. Тут забули вони о воді і деревах.

— А може би ти трохи помолила ся? — спитав несміливо мужчина.

— Коли ще не ніч.

— Нічого не шкодить. Ручу, що Господь Бог не буде гнівати ся, хотяй се день. Змов сі молитви, котрі відмовлялась що вечера, на возику, як булисьмо іще в преріях.

— А чому ти сам не молиш ся? — спитала дитина, дивлячи ся здивованими очима на мужчину.

— Бо забув — відповів. — Я був як половина сеї стрільби, коли відвик від молитви... але, завсїгди

можна направити зло... Відмовляй, любе моє, голосно, а я буду повторяти за тобою.

— Ну, то муσιш клякнути і я також — сказала дівчинка, розкладаючи шаль. — Тепер зложиш руки, от; так... побачиш, зараз почувеш, щось ліпший.

Був се незвичайний вид, котрому приглядали ся лиш супи. На вузкім шалю клякнули побіч себе свавільна дитина і старий, загартований авантурник. Округле, невинне личко і вихуділе, костисте обличчє звернули ся разом до синього зводу, а з двох сердець, так ріжних, зносила ся в однаковім пориві молитва до стіп. Найвисшого Єства; два голоси, один тоненький і чистий, другий низький і охриплий, разом зляли ся в просьбі о милосердє і прощенє.

Коли скінчили молитву, вернули знов на місце під заслоною камінюки і незадовго дитинка заснула притулена до широкої груди опікуна. Він чував якийсь час над сном дитинки, а вкінци природа взяла верх над ним. Через три дні і три ночі не зазнав ані сну, ані відпочинку. Повіки спустили ся на умучені очи, голова опадала чим раз низше на груди, аж врешті сива борода мушцини злучила ся зі золотими кучерями дитинки і обоє спали сном твердим, камінним, без мрій.

Коли-б хто був розбудив мандрівника іще перед пів годиною, очам його представив би ся незвичайний вид. На самім кінці просторої солоної рівнини показав ся малий туман куряви: дуже легонький, зразу ледви можна було в далечи доглянути, поступенно зростав, аж повстав густий, великий туман, котрий приближав ся і все ріс, так що на кінци стало очевидно, що спричиняє його численна громада сотворінь, будучих в руху.

В плодovitшій околиці можна би припустити, що се зближаєть ся одна з великих стад жубрів, що пасли ся серед прерії. Але в тій пустині, серед сеї суші, таке припущене було прямо немислиме. В міру, як туман пороху зближав ся до самітної скали, на котрій спочивали заблукані мандрівники, чимраз виразнійше зарисовували ся вози з полотняними будами і статі уоружених їздців. Була се отже каравана, мандруюча на захід.

Алеж яка велика! Коли початок був у підніжа гір, кінця не було іще видко на овиді. Мандруючі ряди розсипали ся по цілій безмежній рівнині, фургони і візки, муштини на конях і піші заняли її від кінця до кінця. Женщини йшли повільним кроком, угинаючись під надмірним тягаром, діти дріботали побіч візків, або вихиляли ся з під полотняних буд.

Безперечно, не була се звичайна громада мандрівників, але радше якийсь кочуючий нарід, приневолений силою обставин, шукати нової вітчизни. З серед сего величезного натовпу, зносив ся якийсь глухий вереск людських голосів, змішаний зі скрипом коліс і іржанем коний. Хотяй сей вереск був дуже голосний, однак не годен був збудити зі сну умучених мандрівників на скалі.

На переді походу їхало кільканайцять мужчин о поважних лицах; були одіті в одіня з темного грубого сукна і уоружені в стрільби. Доїхали до підніжа пропасти, задержали ся і відбули коротку нараду.

— Керницї є на право, братя — промовив один з них, з цілком оголеним лицем, вузкими, затисненими устами і сивіючим волосем.

— На право від Sierra Blanca... в такім случаю доїдемо до Rio de Grande — відізвав ся другий.

— Не обавляймо ся браку води — закликав перший. — Сей, Котрий вчинив, що вода виплила зі скали, не опустить Свого вибраного народу.

— Амінь! Амінь! — відповіли всі хором.

Вже мали замір рушити в дальшу дорогу, коли один з наймолодших, наділений дуже бистрим зором видав оклик і показав камінь, зносячий ся над ними. На вершку повівав кінець рожевої матерії, відріжняючись різко від сірого тла скал. На сей вид всі задержали коні і вхопили за оружє, а прочі чвалом надїхали, щоби скріпити авангарду. Висказ: „червоноскірці“ був на усіх устах.

— Не можливо, щоби найшла ся тут численнїша громада Індіян — сказав старший мужчина, котрий був, як видавало ся, вождом. — Минулисьмо оселі Павнів і не повиннисьмо стрїнути інших племен, аж поза ланцюхом великих гір.

— Чи можу піти побачити, брате Стангерсон? — спитав один з громади.

— І я також... і я також! — відізваło ся кількнайцять голосів.

— Лишіть ваші коні, будемо на вас тут ждати — відмовив вожд.

В одній хвилі наймолодші зіскачили з сідел, звязали коні разом і почали вдрапувати ся на стрімку похилість, ведучу до предмету, котрий збудив їх цікавість. Ішли скоро і без голосу, з вправою і певністю людий, привиклих до ходження на звїди. Ті, що лишили ся на долинї, гонили поглядом скачучих зі скали на скалу, аж вкінци їх статї зарисували ся на синім тлі неба. Ішли тепер, а передом сей, котрий перший заалярмував. Нагло його товариші побачили, що підносить руки рухом здивованя, а коли наблизили ся до

него, — також остовпіли на вид, який представив ся їх очам.

На малій рівнині, на верху скали взносив ся величезний камінь, а під тим каменем лежав витягнений високий мужчина, з довгою бородою, плечистий, але худий як кістяк. Його спокійне лице і правильний віддих вказували, що трердо спить. Коло него лежала дитина, котра закинула на його жилаву огорілу шию, білі пухкі ручки, а золоту головку схилила на груди, окриті витертою аксамітною курткою. В розхилених, рожевих устах дівчинки сніжною білостію блищали білі зубки, радісний усьміх красив дитинне личко. Округлі лідки, закінчені стіпками в білих панчішках з пантофлями з блискучими пряжками, все те становило особливий контраст з вихуділою постаттю єї товариша.

Над сплячими на краю скали, сиділи непорушно три супи, котрі на вид прийшовших, почали видавати переразливий крик, мовби розгнівані, що відбирають їм жир і отяжіло забрали ся до відлету.

Крик птахів збудив спячих, зірвали ся переражені і розглядали ся кругом зі страхом. По хвилі, мужчина скочив на рівні ноги і глянув на рівнину, котра була така пуста, коли сон зморив його вії, а тепер роїла ся від людей і звірят. На його лицьо відбив ся вираз недовіря; пересунув костисту руку по очам.

— Зачинають ся горячкові привиди — шепнув до себе.

Дівчинка стояла коло него, учепила ся рукою куртки і нічого не говорила, лиш розглядала ся кругом питаючим поглядом дитини.

Люди, що прибули несподівано бідним заблудженим на ратунок, незабаром переконали їх, що вони зо-

всім не є приви́дом. Один з них взяв дівчинку і посадив собі на руки, другі два жертвували свою поміч її знесиленому товаришови і попровадили його до табору.

— Називаю ся Іван Ферієр — обяснив мандрівник. — З двацять двох вийшлих, лишилисьмо ся я і вона. Прочі умерли з голоду і спраги, там, на полудни.

— Чи се ваша дитина — спитав один з мужчин

— Думаю, щом набув тепер право до неї; — закликав мандрівник — є моя, бо її уратував. Ніхто не зможе її мені тепер відібрати, а її назвиско від нинішного дня Луція Ферієр. А ви, хто такі? — додав споглядаючи на своїх плечистих, огорілих збавителів, — є вас як бачу велика сила.

— Близько десять тисяч — відізвав ся один з молодців; ми є переслідуваними дітьми Бога... вибранцями ангела М е г о н-у...

— Ніколи о нім не чув я — відмовив мандрівник. — Але також вибрав собі вас не малу громаду!

— Не жартуйте з сего, що съвяте — промовив тамтой строго. — Ми є з тих, котрі вірять в ті съвяті письма, написані египетськими словами на плитах з кованого золота, котрі переказано съвятому Йосифови Смітови в Пальмирі. Йдемо з N a n v o o, в стані Illinois, де поставилисьмо нашу съвятиню. Шукаємо захисту перед несправедливим і безбожним чоловіком, хочбисьмо мали знайти його доперва в глибочіі пустині.

Назва Nanvoo очевидно збудила спомин в умі Івана Ферієра.

— Знаю вже — промовив — ви М о р м о н и.

— Так, Мормони — відмовили хором його товариші.

— А де їдете?

— Не знаємо, провадить нас рука Бога, в особі нашого пророка. Мусите стати перед його лицем, а він скаже, що випадає з вами зробити.

В тій власне хвилі дійшли до стіп узгір'я і товпа путників окружила їх; жінчини бліді і пригноблені, черстві діти і розсмішені, муштини о строгім і визиваючим погляді. Зі всіх сторін відізваля ся оклики здивованя і співчуття на вид прихожих, з котрих одно було таке молоде, а другий такий нужденний. Ті, що їх привели, не дозволили їм задержатись, але галили до дальшої дороги і так йшли окружені численною товпою Мормонів, доки не стали перед возом, котрий звертав увагу, величиною і богатим прибранєм. Був запряжений в шість коний, підчас коли інші лиш в два, або що найбільше, в чотири. Побіч візника сидів мужчина, котрий не міг мати більше як тридцять літ, але виразиста голова і енергія, яка малювала ся в погляді і на лиці, доказували, що був вождом. Читав книжку в бронзовій окладці; але на вид зближаючої ся товпи, відложив її і вислухав уважно оповіданя пригоди. Відтак звернувся до двох мандрівників.

— Коли вас возьмемо з собою — промовив урочистим голосом — то лиш яко наших співвірних. Не хочемо вовків в нашій вівчарни. Ліпше, щоб кости ваші біліли ся серед сеї пустині, якби ви мали стати початком тої гнилі, котра з часом нищить цілий овоч. Чи схочете піти з нами під сим услівєм?

— Хиба догадуєте ся, що серед таких обставин, в яких я є, піду з вами, приймаючи всі услів'я — відмовив Ферієр з таким поспіхом, що навіть старші, мимо своєї поваги, не могли повздержати ся від сьміху.

Лиш вожд задержав строгий, неумолимий вираз лица.

— Возьміть його, брате Стангерсон — промовив — нагодувати і напоїти його і дитину. Вашою задачею, брате, буде учити його нашої сьвятої віри. Попас вже задовго треває. Наперед! в дорогу до Сіону!

— В дорогу до Сіону! — заревіла товпа Мормонів, а слова сї повторювані з уст до уст, переплинули через каравану, як філя, котрої шум притих і в далечині згубив ся.

Наново розліг ся скрегіт коліс, тряск батогів, великі фургони покотили ся далі, і каравана вила ся знов серед пустині, як перстені величезного вужа. Старший, котрого опіці поручено двоє мандрівників, запровадив їх до свого воза, де чекала на них приготована їда.

— Лишите ся тут — промовив. — За кілька день відпichnete, а тимчасом затямте собі, що на вічні віки мусите визнавати нашу віру. Так сказав Brigham Young, а промовив він голосом Йосифа Сміта, котрий є голосом Бога.

Розділ II.

Цьвіт Utahu.

Не тут місце, щоби пригадувати невігоди і терпіння, які зносили Мормони підчас своєї мандрівки заким дійшли до ціли. Від побережа Міссісіпі до західних узбіч Скалистих гір, бороли ся вони з противностями, складаючи докази витривалости, нечуваної майже в історії народів. Завдяки сих прикмет англєосаксонської раси, поконували вони дикі племена і дикі народи

голод і спрагу, умучене і хороби, всі перепони, які могла їм ставити природа по дорозі.

Все таки довга дорога і безнастанно повторюючіся небезпеки, вичерпали відвагу найвідважніших сердець. Тому то всі, як один муж, упали на коліна, в пориві горячої молитви, коли побачили під своїми ногами розлогу, скупану в лучах сонця долину Utah, коли вожд заповів їм, що се є їх обіцяна земля, а її нерухана ріля стане на завсїгди їх власностию.

Young небавом доказав, що зарівно є він добрим адміністратором, як енергічним вождом. Розказав зготовити мапи і пляни, на котрих начертано зариси будучого міста. Доокола визначено місця на фарми і подїлено їх в відношеню до гідности кожного поселенця. Купцеви уможливлено поворот до торговлі, ремісникови до ремесла. В місті повставали улиці і площі якби під впливом заклія. На селі ставили плоти, орали, сіяли, так що слідуючого року цілий край був застелений ланами золотистих колосків.

Все вело ся як найліпше в тій особлившій оселі. Передовсім велика съвятиня, котрої підвалини заложено в самій середині міста що дня зносила ся висше і висше.

Від ранньої зірницї до останного блеску сонця, відзивав ся стукіт молотка і скрегіт пили коло памятника, який мандрівники будували в честь Того, котрий вивів їх ціло з тільки небезпек.

Двоє мандрівників, Іван Ферієр і мала дівчинка, котра подїляла його судьбу, а котру він адоптував яко дочку, товаришили Мормонам до кінця їх паломництва. Мала Луця їхала вигідно на возі старшого Стангерсона разом з трома жінками Мормона і його сином, смілим, второпним, дванацятьлїтним хлопцем. З властивою

дитині податністю відзискала скоро Луця свободу по ударі, спричиненім смертю матери і незадово́ стала ся любимкою женщин і тому то погодила ся цілковито з новим житєм в рухомім, полотном покритім домі.

Ферієр зі своєї сторони, коли відзискав сили, okazaв ся пожиточним провідником і невтомним стрільцем. Осягнув поважанє своїх нових товаришів так скоро, що коли стали у цілі мандрівки; постановили провідники одногосно, що Ферієр дістане також так само великий і урожайний шмат землі, як кождий з поселенців з винятком Young-а самого, Стангерсона, Kemballa, Johnston-а і Дреббера, чотирох головних „старших“.

На одержанім в сей спосіб ґрунті, Іван Ферієр побудував наперед сильний деревляний дім, котрий з бігом літ побільшав прибудованями, так, що вкінці перемінив його на обширну віллю. Був се чоловік практичний, сьміливий і витривалий в праці та наділений дуже справною рукою. Зелізний організм позволяв йому працювати від раня до вечера над управою і уплідненєм рілі. Звідси на його фармі росло все і буйно розвивало ся. По трох літах вело ся йому ліпше, як всім сусідам, по шістьох став богатим чоловіком; по дванайцятьох найбогатшим в цілім Solt Lake City і заледво шістьох людей могло з ним зрівняти ся. Від великого внутрішнього озера аж до віддалених гір Wahsatch не було знати чеснійшого назвиска від назвиска Івана Ферієра.

Під одним зглядом будив підозріне в своїх співвірних. Жадний аргумент, жадні переконання не були в силі наклонити його, щоб взяв собі кілька жінок, на взір товаришів. Ніколи не приточував жадних причин сеї постанови; задоволяв ся непорушною витревалою відмовою.

Одні оскаржували його о брак релігійної ревності, інші приписували се скупости, обоаю більших видатків. Були і такі, котрі перебомкували щось о давній любови, о ясноволосій дівиці, котра померла з туги на березі Атлантику. Яка де будь була причина, але Ферієр провадив жите в неприроднім целібаті. Під кожним зглядом примінював ся точно до релігійних приписів молодой кольонії і через се зискав славу постійного чоловіка, правого і побожного.

Луця Ферієр росла в хаті і помагала в роботі прибраному батькови. Оживляючий гірський воздух, бальзамічний запах сосен, заступали дівчині старане матери. З кожним роком росла і кріпшала, лица її закруглювали ся і покривали ся щораз сьвіжішим румянцем, хід ставав ся поважнійшим. Неодин мандрівник, переходячи гостинцем, ведучим коло фарми Ферієра, чув, що будять ся в його душі давно забуті гадки на вид стрункої дівочої постави, пересуваючої ся серед збіжєвих ланів, або досідаючої дикого неїздженого батькового коня і правлячи ним з свободою правдивої дитини заходу. Так то розвинув ся пупляшок в чудесну цвітку і в році, в котрім батько її міг уважати ся за найбогатшого фармера в околиці, Луця стала ся совершенним типом красици — Американки.

Не перший батько доглянув, що дитина стала ся дівицею. Так врешті завсїгди буває. Ся таємнича зміна є надто субтельна і постепенна, щоб можна її означити певною датою. Найменше сьвідомою її є сама дівчина, доки звук чужого голосу або устиснене руки не приспішить битя її серця і не заявить, що збуджують ся в ній нові і сильнійші вражїня. Ся переміна тривожить її дещо, але заразом переймає солодкою зарозуміlostю.

Не багато женщин не памятає дня і дрібного приключення, котрі були їм віщунами зірниці нового життя. І в пам'яті Луці Ферієр виривався подібний випадок, менше сам в собі поважний, як зі згляду на наслідки, які він приніс зі собою для неї самої і багато інших осіб.

Теплого червневого ранка сі, котрі назвали себе „святими послідного дня“ працювали так ревно, як пчоли, котрих улій вони вибрали собі за знамя. На полях і улицах відзивався однаковий шум, викликуваний людською працею. Вздовж запарошених гостинців посувалися довгі ряди обладованих мулів, всі прямували на захід, бо вибухла золота горячка в Каліфорнії, а дорога, котра до неї провадила, вела попри місто „вибраних“. Також показувалися по черзі стада овець і биків, вертаючих з далеких пасовищ, то знов громади емігрантів, а люди і звірята були однаково мучені дорогою без кінця.

Серед сего різнородного натовпу і заколоту, Луція Ферієр торувала собі кінно дорогу, з вправою со-вершенної амазонки; личка її були трохи червоні від руху і напруження, а буйні, темно бльонд кучері з золотавою відтінню свобідно спливали по раменах. Батько, як се часто лучалося, дав її поручення до міста; тому спішно їхала, думаючи лиш о порученні і о сім, як би його залагодити. Утомлені подорожні авантюристи зі здивованєм споглядали за нею, а навіть обоятні Індіани, покриті шкірою, розбуджувалися зі своєї мертвоти і подивлялися уроду „білолицької“ дівчини.

Власне в'їжджала на передмістє, коли нагло велике стадо товару, котре гнало шістьох пастухів, загородило її дорогу. Знетерпеливлена, старалася сю перешкоду виминути і справила коня на свобідний, як її здавало

ся, перехід. В одній хвилі товар стовпився і оточив її зі всіх боків, так що вона вилетіла в дикім погляді і острих рогах майже несла її.

Призвичаєна до товару, не перелякала її вона сего положення, але користалася з кожного свобідного місця, щоби на него справити коня, в надії, що чейже удасться їй видістатися з посеред сего стада. На нещастє, чи случайно, чи умисно, один з биків вколов коня рогами в бік, кінь переполоханий, заржав в болю і лютої, став дуба і почав страшно кидатися, так що треба було цілої проворности і певности молодій дівчині, щоби не вилетіти з сідла. Положене ставалося що раз грізнійше. За кожним скоком кінь стрічався з рогами котрогось бугая, а ті удари вправляли його в чимраз більшу бішеність. Луця тепер вже цілою силою трималася в сідлі і добре собі здавала з того справу, що як зісунеся то згине страшною смертю під копитами стада роз'юшених биків.

Непризвичаєна до таких надзвичайних случаїв, вже починала тратити притомність а рука попускала поводи. Курява і задуха, що уносилися серед звірят, душили, і вже хотіла залишити дальшої борби, коли нагло відозвався коло неї лагідний голос, приносячий поміч і в тій самій хвилі жилава, осмалена рука, хопила перестрашеного коня за поводи і випровадила його з середини стада.

— Маю надію, що вам нічого злого не сталося? — Промовив спаситель, тоном повним поважання.

Луця глянула на його осмалене енергічне лице і засміялася.

— Страшно перепудилася — відмовила з простотою. — Але хтоби се подумав, що Понхо перелякається тих кількох корів?

— Бог ласкав що ви не вилетіли з сідла — промовив поважно її товариш, високий молодець о здичілій поверхності, сидячий на великім дерешоватім кони, одітий в ловецький стрій з грубого сукна, з довгою через плечі перевішеною стрільбою.

— Догадую ся, що ви є дочкою Івана Ферієра — почав знов по хвилі. — Я бачив, як ви виїздили з його дому. По новороті запитайте його, чи памятає він Ефферсонів Гопів з St. Louis. Коли се той сам Ферієр, котрого я маю на думці, в такім случаю є се великий приятель мого батька.

— Чи не моглиби ви прийти і сами запитати? — промовила несміливо.

Молодець був радий з такого предложеня, бо наглий блеск розпалив ся в його темних очах.

— З приємністю зроблю се — відмовив; — але волочимо ся вже від двох місяців по горах і не єсьмо приготовані на візиту. Ферієр мусить мене прийняти так, як я є.

— Винен вам багато, і я також — промовила; — він мене дуже любить. Колиби сі корови були мене затратували, не бувби ніколи потішив ся.

— Ані я — відізвав ся молодець.

— Ви? Не знаю, чому малоби се вас діткнути? Прецінь ви навіть не є нашим приятелем.

Осмалене лице молодого стрільця захмурило ся на сі слова, на що Луця голосно розсміяла ся.

— Я цілком не хотіла сего сказати, — відмовила — масть ся розуміти, що ви тепер нашим приятелем! Ви мусите нас відвідати. Але тепер ідіть дальше в дорогу, бо инакше мій батько не поручить мені ніколи більше справунків в місті. До побаченя!

— До побачення! — відповів, підносячи свій великий sombrero*) і похиляючи голову над малою ручкою, котра витягнула ся до него.

Луця завернула коня, ударила „шпіцрутою“ і пігнула стрілою гостинцем, лишаючи за собою туман пороху.

Молодий Ефферсон Гопа хмарний і мовчалий їхав зі своїми товаришами. Вони перебували в горах Невада, шукаючи срібла, і приїхали тепер до Solt Lake City з надією найти капітал на експлоатацію найдених жил. Дотепер Ефферсон був так само зайнятий ревно сею справою як і його товариші, але несподіваний случай надав його гадкам инший напрям.

Вік молоді дівчини, свіжої і здорової як подуви гірського вітру, порушив до глибини його пристрасне, непогамоване серце.

Коли зникла йому з очий, зрозумів, що в його житю настав переворот і що від тепер ані копальні срібла, ані жадна инша справа не була в силі іти на заводи з тим новим, поглочуючим цілу його душу чувством. Любов, котра зродила ся в його серцю, не була наглим, змінчивим уроєнем хлопця, як радше дикою, напрасною пристрастю мужчини сильної волі і деспотичного характеру. До тепер вело ся йому все, що лиш задумав. Тому то присягнув собі в душі, що і тут не дізнає заводу, о скільки лиш поведжене буде залежати від напруження людської витривалости.

Ще того самого вечера відвідав Івана Ферієра, а відтак повертав до него часто і став майже щоденним гостем в фармі. Іван, замкнений в долині, зайнятий працею, не багато знав новинок зі світа через тих

*) Капелюх з великими крисами.

дванацять літ. Ефферзон Гопе оповідав йому про все, що могло його зайняти, і то в такий спосіб, що так батько як і Луця цікаво його слухали. Він оповідав історію не одного маєтку набутого і страченого в тих горячкових часах. Він був пошукував маєтку, випасав товар, був стрільцем і переслідував Індіан. Де лиш лучила ся нагода якоїсь авантурничої пригоди, Ефферзон Гопе був один між першими.

Незадовго став він любимцем старого фармера, котрий величав з запалом його прикмети. Луця слухала тоді мовчки слів батька, але зарум'янені її лица і щастем горіючі очи показували ясно, що її серце вже перестало бути її виключною власністю. Чесний її батько не завважав вправді тих ознак, але добре зрозумів її сей, котрий опанував її душу.

Одного літнього вечера гнав він чвалом по гостинці і задержав ся перед фармою. Привязав коня до штахет і вийшов на стежку, його доглянула Луця, що ішла йому на стрічу.

— Від'їздаю, Луцю, — сказав, беручи її руки в свої і тонучи чувственным поглядом в її очах. — Не хочу тебе просити, щоб ти тепер їхала зі мною, але коли поверну, чи схочеш зістати моєю?

— А коли се буде? — спитала червоніючи і усміхаючи ся.

— Найдальше за два місяці. Верну і упімну ся о тебе мій скарбе. Ніхто не може стати межи нами.

— А батько? — спитала.

— Позволив, під услів'єм, що удадуть ся копальняні інтереси.

— Отже, коли батько і ти вже все уложили, я не маю нічо більше сказати — шепнула, опираючи голову на його широкій груди.

— Богу дякувати! — промовив зворушеним голо-
сом, похилив ся і поцілував її. — Впрочім вже річ скін-
чена. Чим довше лишу ся, тим тяжше буде мені від-
їздити. — Товариші при провалі чекають на мене. Будь
здорова, кохане ти моє... будь здорова! За два місяці
знов мене побачиш.

Вирвав ся з її обіймів, скочив на коня і пігнав
чвалом, не відвертаючи ся, якби в страсі, що коли по-
гляне іще раз на се, що лишає за собою, заколибаєть
ся в повзятім замірі.

А Луція стояла оперта о штахети і дивила ся за
ним, доки не зник її з очий. Відтак повільним кроком
війшла до дому. В тій хвилі була вона найщасливій-
шою дівчиною в цілім Utah-у.

Розділ III.

Пророк у Івана Ферієра.

Минуло три тижні від виїзду Ефферзона Гопа,
і його товаришів з Salt Lake City. Серце Івана Ферієра
стискало ся на гадку о повороті молодця і о утраті
прибраної дочки. Однак її щастєм сяюче лице, ліпше
доказувало, як всі аргументи, що він годив ся з даним
приреченєм.

В глибині душі присягнув він собі, що нічо не бу-
де в силі примусити його до віддання дочки за Мормо-
на. Такої звязи цілковито не уважав він за супруже,
але за ганьбу і нещастє. Які будь були його погляди
на мормонські засади, однак на тій точці лишив ся не-
угнутим. Однак не міг він виступити з таким постано-
вленєм, бо проголосшенє якої небудь самостійної думки

в тих часах було небезпечною річею в „країні сьвятих“.

Так небезпечною і то так дуже, що найпобожнійші важили ся ледво шептом, з запертим віддыхом, висказувати свої релігійні погляди, в страсі, щоби з їх уст не вийшло щось, що зле зрозумілиби і стягнулоби на них скору кару. Жертви переслідування стали тепер сами жорстокими переслідуванцями і неумолимими. Ані інквізиція в Севілі, ані славні німецькі тайні суди, ані італійські стоваришеня не приладили грізнійших махінацій над сі, котрі кидали понуру тінь на Стан Utah.

Грозу сеї організації подвоював факт, що вона була невгадана і таємнича. Видавала ся всевідучою і всемогучою, а однак ніколи ніхто не бачив жадного її знаку, не чув, щоб чим небудь вона обьявила ся. Чоловік, котрий хотів вести борбу против церкви, зникав і ніхто не знав, де він подів ся і що з ним стало ся. Жінка і діти чекали в дома на него, а батько вже не вертав, щоб розказати, що зайшло між ним, а його темними судіями. Необачне слово, нерозважне діло викликувало зникненє, а ніхто ніколи не потрафив проникнути сю страшну тайну, яка повисла над всіма головами. Тому нічого дивного, що сі мужчини, переняті вічною тревогою, не сьміли навіть в глибині пустині звиряти ся собі шептом з сумнівів, які їх гнобили.

З початку ся страшна і не даюча ся зловити власть, карала лиш тих, що опирали ся, котрі прийняли мормонську віру, хотіли її відтак перемінити або покинути.

Незабаром розширила вона свій обсяг. Число дорослих женщин зменшило ся, а полігамі (многоженьство) серед невістарчаючого жіночого населеня, ставала ся пустою доктриною. Тоді почали кружити особлив-

ші поголоски, — говорено о забитих поселенцях і зрабованих таборах в околиці, де ніколи не було видко Індіян. Сьвіжі жінщини показували ся в гаремах старших, — жінщини заливаючі ся слезами і в розпуці, з виразом неописаної відрази на винужденілих лицах.

Спізнені в горах подорожні оповідали, що стрічали уоружених людей, замаскованих, котрі хильцем мовчки, пересували ся серед темноти. Сі оповіданя і поголоски прибрали з часом означену форму; безстанно повторювані і стверджувані доправили вкінці до сего, що зрозуміли загально суть річи. До нинішного дня в самітних фармах на заході назва ватаги Данітів або Ангелів мести є злою ворожбою і викликує тривогу.

Коли стали звісні близші подробиці сеї організації, котрої діяльність була так страшною, тривога, яку вона ширила іще побільшила ся. Ніхто не знав хто належить до сего страшного товариства. Імена учасників тих кровавих насильств, поповнюваних в імя релігії, були оточені найглубшою тайною. Той сам приятель котрому ти звирив ся зі своїх сумнівів що до поступованя пророка і його післанництва, міг бути одним з тих, що приходили в ночі домагати ся огнем і мечем страшного задосить учиненя. Звідси кождий побоював ся сусіда і ніхто не говорив о річах найблизше його обходячих.

Одного гарного ранку Іван Феррієр забирав ся до виходу в поле, коли учув звук клямки коло штахет, а коли виглянув через вікно, побачив плечистого мужчину середного росту о темнім волосу, ідучого стежкою. Серце затовкло ся в грудях Ферієра, бо він пізнав в прибувшім *Brigamа Young* у власній особі. Цілий неспокійний, бо знав добре, що така візита не

приносить нічого доброго, — Феррієр побіг до дверей, щоб привітати воджа Мормонів. Brigham Young прийняв якось зимно се привитанє і не роз'яснивши засупленого облича, вийшов за господарем до гостинної кімнати.

— Брате Феррієр — промовив сідаючи і дивлючи ся бистро з під темних рісниць на фармера, — правовірні оказали ся, як думаю, для вас добрими. Ми забрали вас з пустині примираючого голодом, до „Вибраної долини“, далисьмо вам землю і дозволили збогатити ся між нами. Чи не є так?

— Так є — відповів Іван Феррієр.

— В заміну за се домагали ся ми сповнення лиш одного услівя; щоб ви прийняли правдиву нашу віру і примінили ся під кождим зглядом до єї приписів. Обіцялисьте се усліве сповнити, тимчасом, коли вісти, котрі кружать є правдиві, не дотримуєте слова.

— Якто не дотримую? — спитав Феррієр, зносячи руки до неба. — Чи не даю складки на спільний фонд? Чи не ходжу ревно до сьвятині? Чи не...

— Деж є ваші жінки? — спитав Young, розглядаючи ся доокола. — Закличте їх, щоб я міг їх повітати.

— Не оженив ся я, то правда — відмовив Феррієр. — Але женщин було серед нас не багато, а не один мав до них більші права від мене. Я не був сам, але я мав дочку, котра мені помагала в праці.

— О тій то власне дочці хотїв я з вами поговорити — сказав вожд Мормонів. — Виросла на справдішну цвїтку Utah у і найшла ласку в очах не одного з найперших в краю.

Іван Феррієр здавив глухий стогін.

— Ходять о ній поголоски, котрим би я не хотів дати віри. Се безперечно пльотки злобних язиків. Як звучить 13-та заповідь в кодексі благословенного Йосифа Сміта? „Кожда правовірна дівчина повинна зістати жінкою одного з вибраних, бо колиб вибрала поганина, поповнилаби тяжкий гріх“. Так хоче одна з наших заповідий і є немислимим, щоб ви, котрий визнає правдиву віру, дозволили дочці її збезчестити.

Іван Феррієр мовчав і нервовим рухом обертав в руках „шпіцруту!“

— Отже лучила ся нагода виставити на пробу ревність вашої віри, так постановила Сьвята Рада Чотирох. Дівчина є молода і не хотїлибсьмо, щоб она віддала ся за сивоволосого, ані також не задумуємо позбавити права вибору. Ми, старші, маємо численні стада ялівок *) але і діти наші мусять бути заосмотрені.

Стангерсон має сина, має сина також Дреббер, а кождий з них повитавби радо вашу дочку в порогах свого дому. Най вибере одного з них. Се молоді, багаті і правовірні. І яку дасьте мені на се відповідь?

Іван Феррієр мовчав іще через хвилю з хмарою на чолі.

— Мусимо мати час до намислу — відмовив вкінці. — Дочка моя іще молода, ледво вийшла з дитинячих літ.

— Буде мати місяць часу до намислу — промовив Young, встаючи. — Але, коли мине сей час, мусить дати мені відповідь.

В дверех задержав ся і звернув до Феррієра своє загнуване лице і очи горіючі злобним огнем.

*) Так назвав своїх 100 жінок Heber C. Kembal в одній зі своїх проповідий.

— Іване Феррієр, — промовив громовим голосом, маєте мимо вашої немочи, ставити опір розказови „Чотирох Сьвятих“, ліпше було би для вас, коли би ваш і її кістяк біліли ся тепер на узбічах Sierra Blanca.

З сими словами був получений грізний рух руки, відтак Bringham Young вийшов, і небавом дав ся чути скрегіт шутру під його тяжкими кроками.

Іван Феррієр сидів з головою в руках і роздумував, в який спосіб сю злу новину звістить дочці, коли нагло м'ягка рука спочила на його плечу; підніс голову і побачив перед собою Луцю, а бліда, вистрашена її твар показувала, що все чула.

— Не підслухувалам умисно — промовила, в відповідь на допитливий погляд батька. — Голос її гомонів в цілім домі. — Ох! тату, тату, що ми зробимо?

— Не жури ся, — відповів, притягаючи її до себе, і гладячи шерстю рукою її шовкове волосє. — Дамо собі раду в який небудь спосіб. Прецінь твоє чувство для нашого хлопця не зменшаєть ся, що?

Шльоханє і стисненє його руки було одинокою її відповідію.

— Ні, знаю о тім. Врешті не хтївбим почути від тебе, що є инакше. Се добрий парубчак і чесний хрестіянин, якими не є тутешні люди мимо своїх вічних молитов і проповідий. Слухай, завтра виїзджає відділ до Невади; постараю ся переслати йому вістку про се, що тут зайшло. А мусївбим дуже помилити ся в осудї о нїм, коли на сю вістку, не верне до нас зі скоростию, котра повстидала би електричну іскру.

Луця через слези усміхнула ся на сї слова батька.

— Він сам найліпше порадить, як прийде. Але я бою ся о тебе, мій дорогий тату. Оповідають.... Оповідають такі страшні історії о тих, котрі ставлять опір

пророкови... Лучаєть ся завсїгди їм якась страшне нещастє.

— Але ми йому іще не супротивляли ся, — відповів батько. — Час буде запобічи лиху, коли се учинимо: маємо місяць часу перед собою, а думаю, що коли мине, наймудрійше зробимо зникаючи з Utah-у.

— Що, лишити Utah?

— Такий маю замір.

— А фарма?

— Постараємо ся зібрати як найбільше готових гроший, а проче лишимо. Говорячи щиро, Луцю, не перший раз я о тім думаю. Не люблю нікому улягати, як вони всі улягають тут тому дурному пророкови. Я є сином вільної Америки і се все жите для мене новою. Я вже за старий на науку. А коли він іще прийде сюда і буде пхати ніс до моїх домашних справ, може стрїнути ся з добрим ладунком шроту на привитанє.

— Але вони не схотять нас пустити — промовила молода дївчина.

— Зачекаймо на Ефферзона а відтак собі порадимо. Тимчасом, ти не жури ся, не клопочи ся, коханє, і не плач, бо підпухнуть тобі очи, а я буду мусїв за се перед ним відповідати. Не ма чого бояти ся і не грозить нам жадна небезпека.

Іван Феррієр вправді потїшав її з великою певністю себе, не менше однак Луця завважала, що вечером з найбільшою старанністю замикав двері на ключ, а очевидно на перед набив стрільбу, котра висїла на стїні в його кімнатї до спаня.

Розділ IV.

У т е ч а.

Слідуючого дня рано по розмові з пророком Мормонів Іван Феррієр пішов до Salt Lake City, там найшов знакового, котрий їхав в гори Невада і віддав йому лист до Ефрерзона Голе. В тім листі описував він, яке страшне нещастє грозить йому і як дуже є ко-нечний його поворот. Коли се зробив, почув полєкшу і вертав домів зі свобіднійшим умом.

Приближаючи ся до фарми, дуже здивував ся на вид двох коний, привязаних до штахет. А іще більше огорнуло його здивованє, коли увійшов до кімнати і побачив двох молодих людей. Один з довгим, блідим лицем, лежав в гамаку, оперши ноги на печи. Другий, з головою осадженою на широкім карку, о звичайних, звірячих чертах, стояв в вікні, тримаючи руки в кишені і посвистував загально звісну пісоньку. Оба кивнули головою, коли Феррієр увійшов, а сей котрий лежав в гамаку, розпочав бесіду.

— Бути може, що нас не знаєте — сказав. — Отсе син старшого, Дреббера, а я є Йосиф Стангерзон, що подорожував з вами, коли Пан витягнув свою руку і прилучив вас до своєї правовірної громади.

Іван Феррієр холодно уклонив ся. Тепер вже знав, що значили сі гості.

— Прийшлисьмо, — продовжав дальше Стангерсон, — за радою наших батьків, просити вас о руку вашої дочки, для того нас є два, котрий вам і її лїпше подобає ся. Але позаяк я маю чотири жінки, а брат Дреббер сім, тому здаєть ся мені, що мої осьвідчинні повинні бути лїпше прийняті.

— Ні, ні, брате Стангерсон, — закликав Дреббер ; — не ходить о се кілька жінок маємо, але кілька можемо удержати. Тепер відступив мені батько свої млини, отже я єсьм богатший.

— Але мої вигляди на будуче є ліпші, — промовив Стангерсон, — коли Пан покличе батька до своєї слави, то я насліджу гарбарню і фабрику шкір. А впрочім я від тебе старший і займаю в церкві висше становиско.

— Най отже панна рішає — заявив молодий Дреббер, приглядаючись з уподобанєм в зеркалі. — Примінімо ся до її постанови.

Підчас сеї бесіди Іван Феррієр, палаючи гнівом і повздержуючи вибух, стояв коло порога.

— Слухайте, — відізвав ся на кінець, приступаючи до них — коли дочка закличе вас сама, позволю вам прийти, але заким се наступить, вара вам ту показувати ся.

Молоді Мормони дивили ся в остовпіню на него. В їх понятю, се суперництво в убіганю ся о руку дівчини було найбільшою почестію, так для неї як і для її батька.

— Маєте з відси дві дороги виходу — крикнув Феррієр — ту двері, а там вікно. Котру вибираєте?

Темне його лице прибрало такий дикий вираз, а його жилаві руки були так грізні, що гості зірвали ся на рівні ноги і забрали ся скоро до відходу. Старий фармер відпровадив їх до дверей.

— А дайте мені знати як погодите ся і постановите, котрий з вас має бути моїм зятем — сказав з кпинами.

— Заплатиш ти нам за се! — крикнув Стангерсон, блідий зі скажености. — Ти визвав пророка і Раду Чотирох. Будеш жалувати сего до кінця житя.

— Рука Пана діткне тебе тяжко! — закликав Дреббер, — Пан повстане і нашла на тебе тяжку кару.

— А так, то я зачну кару! — закликав Феррієр, — дуже розлючений і завернув по стрільбу, але в тій хвилі Луця зловила його за руку і повздержала.

Заким вирвав ся з її рук, тупіт кінських копит дав знак, що оба Мормони утікли.

— А то безличні лотри! — закликав отираючи піт з чола — волівбим бачити тебе дорога дитино радше на марах, як жінкою одного з них.

— І я також мій тату — відмовила — але Ефферсон незадовго приїде.

— Так, незадовго побачимо його. Чим скорше тим ліпше, бо не знаємо, що нас може стрінуги з їх сторони.

Справді досить було часу, щоби розважний чоловік прийшов старому фармерови на поміч і його прибраній дочці. В історії оселі не було іще случаю так явного непослуху і легковаження поваги старшини. Коли малі провини так строго карано, якаж може чекати кара за такий сьміливий бунт?

Феррієр знав, що ані його маєток, ані його становиско на нічо йому в тім случаю не придадуть ся. Не один вже так як він, багатий і звісний, шез без сліду. Його маєток перейшов на власність церкви. Мимо цілої своєї відваги, дрожав Феррієр з тривоги, на гадку о незвісних, таємничих небезпеках, які над ним повисли. Кождому звісному нещастю умів він відважно ставити чоло, але не певність приводила його до розпуки. Перед дочкою таїв він гноблячі тривоги і удавав, що не привязує до цілої сеї справи найменшої ваги. Але Луця заостреним зором дитинною любовію, бачила, що його пригнітає несупокій.

Феррієр очікував якогось посольства, або устної нагани від Younga за своє поступованє і — не омилив ся — хотяй одержав вістку несподіваною дорогою. Слїдуючого ранка, коли пробудив ся, зі здивованєм побачив прип'яту картку до колдри, на грудях а на нїй великими буквами видруковані слова :

„Маєш іще 29 днів до намислу, а відтак“...

Таке остереженє було більше застрашаюче, чим вічні погрози. В який спосіб дістало ся воно до його кімнати, не міг поняти Іван Феррієр, і то його найбільше на разі непокоїло ; служба спала в іншій будинку, а двері і вікна були добре позамикані. Феррієр подер картку на кусні, а дочці не сказав ані слова, але сей случай побільшив іще його тривогу.

Ті 29 днів була се решта місяця визначеного через Younga. Яка сила, яка відвага могла зрівноважити ворога, уоруженого в таку тайну силу ? Рука, котра прикріпила сю картку, могла йому задати удар в само серце, а він ніколи не знавби, до кого вона належала.

Слїдуючого дня рано дізнав іще сильнійшого зворушеня. Коли сїв з дочкою до сніданя, Луця, з криком здивованя, показала на стелю. На самій середині на стелі було виписине вуглем число 28. Для Луці се число лишило ся незрозумілим а батько її не обяснив. Сеї ночі не положив ся спати, пересидїв в руках зі стрільбою, не спав і наслухував. Але нічо не доглянувані не почув, а мимо того слїдуючого рана велике 27 зарисувало ся на дверях з надвору.

І так само діяло ся з дня на день, кожного ранка Феррієр переконував ся, що його укриті вороги вели потайний рахунок і зазначували в якім будь місци, кілько днів лишаєть ся йому іще з сего місяця ласки. Деколи сї фатальні числа показувались на стінах, иншим разом.

на підлозі, то знов на малих картках, причіплених до штахет.

Мимо цілої чуйности, Іван Феррієр не міг вислідити відки походили ті щоденні остереження. Похудів, винужденів, був завсігди роздратований, а очи його прибрали вираз болю сліпаків переслідуюваної звірини. Одна лише лишила ся йому надія — приїзд молодого стрільця з Невади.

Двацять днів замінило ся на пятнайцять, на десять а вістки від неприсутного не було. Числа зменшали ся поступенно, а Ефферсон не давав знаку житя. Скоро лиш дав ся чути тупіт кінських копит на дорозі, або візник погонював, накликаючи, свої коні, старий фармер біг до штахет, уводячись що вже надійшла очікувана поміч. Наконєць, коли вже п'ятка уступила місце чвірці, а ся знов трійці, вже опустила його відвага, стратив всю надію на ратунок. Сам не знаючи гористої околиці доокола кольонії, був цілком безсильний і здавав собі добре справу з сего. Дороги найбільше уживані були пильно стережені, ніхто не міг їх перейти без позволення Ради Чотирох. Денебудь звернув ся з думкою, Феррієр не бачив способу оминення катастрофи, котра йому грозила. Однак ані на одну хвилю, не захитав ся в повзятім замірі — радше смерть, як зізволити на се, що уважав за ганьбу дочки.

Одного вечера сидів затоплений в думках, надармо шукаючи способу видістати ся зі страшного положеня, в якім находив ся. Рано число 2 показало ся на стіні його дому, слідуєчий день буде отже посліднім з уділеної йому проволочи. А що станеть ся опісля? Найріжнійші страшні припущеня повстали в його голові. Яка судьба стріне Луцю, коли вже його не стане? Не було способу утічи з невидимої сіти, яка їх обмотала.

Уявивши собі сю свою неміч, Феррієр звисив голову на груди і заплакав в розпуці.

Нагло дав ся чути якийсь шум — тихе виразне драпане колотило спокій ночі. Доходило від дверей. Феррієр висунув ся до передпокою і наслухував. Відголос утих на хвилю, відтак знов відізвав ся. Хтось очевидно пукав в одну з дощок дверей. Бувби се убійник, що прийшов о півночі, щоб виконати кривавий розказ, тайного суду? А може післанець, пишучий число, що вже прийшов послідний день ласки? Іван Феррієр чув, що сейчасова смерть, булаби зноснійша від непевности, яка дратувала його нерви і ледом стинала кров в жилах. Підскочив наперед, відсунув засуву і відчинив двері.

На дворі панувала тишина і спокій. Ніч була погідна, небо блищало зорями. Перед оком фермера розтягав ся городець, оточений плотом і штахетами, але ані зовні городця, ані також на дорозі не було видко живої душі. Відітхнувши свобіднійше, Феррієр розглядав ся на право і ліво, аж врешті глянув на бік перед себе і остовпів: у стіп його лежав витягнений мужчина, лицем до землі.

Вид сей так переразив Феррієра, що старий фермер опер ся о стіну і зловив себе за горло, щоб придавити крик, котрий з него добував ся. Зразу думав, що се якийсь зраний чоловік, або конаючий, але сейчас побачив, що лежача постать почала повзати по землі, і тихо зі звинністю вужа всунула ся до передної кімнати. Тут мужчина скочив на рівні ноги, замкнув двері, а здивований фермер, побачив перед собою горде і енергічне лице Ефферзона Гопа.

— Боже великий! — вистогнав Феррієр. — Як ти мене налякав! Але чому приходиш до нас в сей спосіб?

— Дайте мені їсти — відмовив Гопе захриплим голосом. Через сорок вісім годин не мав я нічого в устах. — Кинув ся на останки вечері, лишені на столі і лакомо пожирав хліб і зимне м'ясо.

— Що робить Луця, чи спокійна, здорова? — спитав, заспокоївши голод.

Так, не знає нічого, яке грозить нам нещастє, — відповів батько!

— То добре. Дім ваш стережуть зі всіх сторін, — тому то тут закрив ся я на руках і ногах. Можуть вони бути хитрі, але не так дуже, щоб мене підійти.

Іван Феррієр набрав відваги, з хвилиною коли прийшов сей новий товариш. Взяв тверду руку молодця і щиро стиснув її.

— Можна бути гордим з тебе — промовив. — Не много людей рішило-б ся так вернути і поділяти чужі смутки, журби і небезпеки.

— Правду кажеш, тату, — відмовив Ефферзон. — Шаную тебе дуже, але колиби був сам, признаю ся, що довгоби надумував ся, чи вийти в се гніздо ос. Я вернув для Луці, а заким спаде її волосок з голови, думаю, що буде одного Гопе менше в Utah-и.

— Що зробиш?

— Завтра минає послідний день, а коли не поставимо нічо сеї ночі, все страчено. Маю мула і два жоні, котрі чекають на нас в Орлінім Провалі. Кілько маєте гроший?

— Два тисячі долярів в золоті, а пять в банкнотах.

— Те вистарчить. Я маю знов стільки. Мусимо дістати ся через гори до Corson City. Треба Луцю збудити. Добре складаєть ся, що служба не спить в хаті.

Феррієр пішов опередити дочку о подорожи, в котру мали вибрати ся, а тимчасом Ефферзон зібрав всі засоби живности, які міг найти, зробив з них пачку, а відтак наповнив водою камінний збанок; бо знав з досьвіду, що не багато є жерел в горах, і що одно від другого дуже далеко. Ледво був в силі скінчити сі приготования, як вийшов фармер з дочкою убраною, готовою до дороги. Повитанє наречених було щире, але коротке, бо час наглив, а роботи лишило ся не мало.

— Мусимо сейчас вирушити в дорогу, — сказав Ефферзон тихим, але рішучим голосом, як чоловік, котрий здає собі справу з цілої грози нещастя, але добре узброїв перед тим своє серце. — Фронтвий і бічний вихід стережуть, але при великій осторожности будемо могли відістати ся бічним вікном і утікати полями. Скоро станемо раз на гостинци, будемо мати лиш дві милі до провалу, де чекають коні, і думаю, що до раня перейдемо половину дороги в горах.

— А як нас зловлять? — спитав Феррієр.

Гопе ударив рукою по рукояти револьвера за поясом.

— Коли їх буде за багато на нас двох, то трох певно возьмемо з собою на тамтой сьвіт, — відмовив з понурим усьміхом.

Погасили всі сьвітла в хаті, відтак Феррієр хвилино дивив ся вікном на поля, котрі були його власністю, а котрі тепер мав лишити на завсїгди. Але приготовляв ся вже від давна до такої жертви, а думка о чести і щастю дочки переважила жаль над стратою майна. Все доокола віддихало таким милим супокоем, почавши від дерев шепчучих до розлогих ланів збіжа, так що трудно було уявити собі, що серед сего окру-

женя чигає дух злочину. Блідисте лице молодого стрільця, захмурене чоло його, доказували, що бачив досить по дорозі, щоб знати чого тримати ся.

Феррієр ніс мішок з золотом і банкнотами, Ефферзон Гопе живність і воду, а Луця малу пачку, котра містила все то, що посідала найдорожшого. Отворивши поволи і з великою осторожністю вікно, чекали доки велика хмара не застелила неба і тоді, одно по другім вийшли до города. З запертим віддихом, повзаючи і спотикаючи ся дійшли до плота і під його заслоною ішли дальше до отвору, виходячого на поле.

Були вже майже у цілі, коли нагло Ефферзон зловив обох своїх товаришів і цофнув знов в тінь, де полягали дрожачи зі страху.

Вихований в прерії, Ефферзон Гопе, завдячував кочуючому життю яке провадив, слух надзвичайно заострений. Ледво положив ся разом з товаришами під плотом, коли відізвав ся переразливий крик пугача, на котрий відповів сейчас з близька такий самий відголос. В тій самій хвилі показала ся в отворі тінь, до котрої йшли, і видала сей самий переразливий крик, відтак з тійної ночі висунула ся друга тінь.

— Завтра о півночі, — промовив перший мужчина, як здавало ся вожд — коли пугач закричить три рази.

— Добре відповів тамтой. — Чи маю упередити брата Дреббера?

— Упереди його, і також иньших. Девять до сімох!

— Сім до п'ятох! — і обі тіни відійшли в противних напрямках.

Послідні слова видко були їх гаслом. Скоро лиш відгомон їх кроків затих в віддаленю, Ефферзон Гопе

зірвав ся на рівні ноги, поміг товаришам перейти через отвір і випровадив їх в поле, наглячи до поспіху, підтримуючи молоду дівчину, котра упадала зі сил.

— Скорше! скорше! — шептав від часу до часу. Ми є на лінії варті. Все залежить від поспіху. Скорше!

Скоро дістали ся на гостинець, дорога вже була лекша, тому скорше йшли. Лиш один раз стрінули якогось чоловіка, але змогли іще зійти на бік і сховати ся в полю, заким тамтой їх пізнав. Під містом Ефферзон скрутив і вийшов на вузку стежку, ведучу в гори. Два чорні щербаті верхи, зарисували ся серед темноти, а між ними тягнув ся сей Орлиний Провал, в котрім коні чекали. Ведений непомильним інстинктом Ефферзон Гопе відшукував стежку серед камінюк, аж вкінці дійшов до укритого закутка, де під ослоною великої скали, стояли привязані вірні звірята.

Луця всіла на мула, старий Феррієр з мішком гроший всів на одного коня, Ефферзон Гопе провадив другого стежкою над пропастию.

Кругом розлягав ся краєвид переражаючий кожного, хто не був призвичаєний бачити природу в тій дикій, повній грози шатї, в яку деколи одягаєть ся. З одної сторони величезна скала, чорна понура грізна, що зносить ся більше як на тисяч стїп високо, котрої поверхність поперетинана довгими базальтовими стовпами, котрі надавали їй вид якоїсь скаменїлої потвори, з вистаючими ребрами. З другої сторони стоси відламків скал і камінюк застановляли провал, а в середині вила ся стежка так вузенька місцями, що нею могла їхати лиш одна особа, а така стрімка, що лиш досьвідчений їздець міг відважити ся на її перехід.

Однак мимо небезпеки і перешкод, подорожні чули полекшу в серцю, коли кождий крок збільшав

віддалене між ними, а ворожим деспотизмом, перед котрим утікали.

Однак незабаром переконали ся, що були іще в обсягу власти „Сьвятих“. Власне вїхали в найдикшу і найтруднійшу до переходу часть провалу, коли Луця видала оклик перестрахи і показала рукою в гору. На скалі, котра вносила ся над стежною і зарисовувала ся остро на тлі неба, стояв самітний чоловік на варті. Він доглянув їх тахож і військовий зазив : „Хто йде?“ перервав тишину, що панувала в провалі.

— Подорожні, що ідуть до Невади, — відповів Ефферзон Гопе, і приложив руку до стрільби, що висіла коло сїдла.

Доглянули, що він відвів курок від карабіну і глянув в долину, неначе незадоволений з відповіді.

— За чийм дозволом? — спитав.

— Чотирох Сьвятих — відмовив Феррієр.

Він знав о стілько звичаї Мормонів, що знав, що є се найвисша власть, на яку міг покликати ся.

— Девять до сїмох, — крикнула варта.

— Сім до п'ятьох — відмовив скоро Ефферзон Гопе пригадуючи собі гасло, котре чув в городі.

— Перейдїть і нехай Пан стереже вас — відмовив голос з гори.

Відти вже була дорога ширша, так, що коні могли бічи чвалом. Оглянувши ся, Ефферзон і Феррієр побачили, що самітний чоловік стояв опертий о стрільбу, а постать ся вказувала їм, що вже минули границю сього вибраного народа — і перед ними засвітала зірниця.

Розділ V.

Ангели Местники.

Через цілу ніч йшли серед стрімких провалів, по стежках закиданих камінем. Нераз збили ся з дороги, але добре знане гір Го пе, дозволило йому завсїгди віднайти правдивий шлях.

З розсвїтом показав ся їх очам незвичайно гарний краєвид в своїй дикости. Зі всїх сторін доокола вносили ся амфітеатрально верхи покриті снігом. По обох сторонах дороги залягали скали, такі стрімкі і острі, що здавало ся, що сосни і ялицї, що виростили на їх вершочках є лиш завішені і що за сильнїйшим повіом вітру впадуть на голову подорожним. Сей страх не був цілком без підстави, бо кітлину застелювали дерева і відламки скал, котрі поступенно спадали з гори. Навіть в тій хвилі, коли переїздили, величезний камінь високо відірвав ся з глухим ломотом, котрий розніс ся відголосом серед тихих провалів і так наполохав конї, що пустили ся чвалом, мимо умученя.

Коли сонце зачало показувати ся, запалювали ся верхи на західнім овидї один по другім, неначе сьвітла на якесь торжество, а наконєць всї загорїли порфїровим блеском.

Чудовий незвичайний вид додав охоти тром уті- качам і покріпив їх душі новою енергією. Над берегом рвучого потїчка, котрий впливав з вузкої щїлини серед скал, задержали ся, напоїли конї і покріпили ся самі зївши на борзї сніданс. Луця і її батько були би троха довше відпочали собі, але Ефферзон Го пе був неумолимий.

— Вже здоганяють нас певно в тій хвилі — сказав. — Все залежить від нашого поспіху. Скоро лише дістанемо ся раз до Carson, то можемо вже спокійно відпочивати ціле житє.

Через цілий день їхали утяжливою дорогою серед скал і провалів, а над вечером замітили, що були о яких трицять миль віддалені від своїх ворогів. Коли настала ніч, найшли заглиблення серед скал і заслонені яко тако від переймаючого вітру, притулені одно до другого, переспали кілька годин. Перед розсвітом були вже на ногах і пустили ся в дальшу дорогу.

До тепер вороги не давали о собі знаку житя, а Ефферзон Гопе думав, що вже находять ся по за обсягом власти страшного союзу, котрого стягнули гнів на себе. Він не знав однак як далеко сягали кігті сего тайного союзу, як вони могли їх незадовго зловити і здусити.

Коло полудня другого дня їх утечі, скупі засоби їх живности почали вичерпувати ся. Однак Гопе не занепокоїв ся, бо знав, що в горах є звірина, а не раз в житю числив на свою стрільбу, щоб вижити ся. Вибрав заслонений закуток, зібрав трохи сухого ріща і розложив огонь, при котрім могли огріти ся його товариші, бо були близько пять тисяч стіп над поземом моря, а острый, ледоватий воздух діймаючо доскулював. Ефферзон звязав коні і закинув на плечі стрільбу та попрощавши Луцю, вийшов за звіриною. По хвилі оглянув ся і побачив, як старець і молода дівчина сидять скулені при огни, а звязані звірята стоять спокійно, без руху за ними. Однак незабаром встаюча скала закрила їх перед його зором.

На краю скали, о кілька сот кроків над ним, стояло звіря з величезними рогами. Сей муфльон (рід ба-

рана) був очевидно сторожем череди, іще не видимої для очий стрільця. На щастє звернув лоб в противну сторону і не доглянув його. Ефферзон Гопе положив ся на землю, опер кольбу стрільби о камінь і виміряв добре і довго, заким спустив курок. Звіря кинуло ся в гору розпучливим скоком, заточило ся на березі скали і гримнуло цілим своїм тягарем в гллуб долини.

Звіря було таке велике, що не міг його цілого забрати; тому задоволив ся витятем одного стегна і части боку, а закинувши добичу на плече, забрав ся спішно до повороту, бо зачинав западати вечер. Заледво пустив ся в дорогу, переконав ся, що нова трудність і цілком несподівана лишила ся до поконання. В погоні за звіриною минув знану собі часть тої околиці, а не легкою річю було віднайти стежку, котрою прийшов.

Долина в котрій находив ся, була поперетинана в ріжних напрямх численними провалами, так подібними до себе, що не подібно їх було відріжнити. Ефферзон пустив ся тоді одним з них, але коли уйшов з милю або більше, стрінув гірський потік, котрого певно перед тим не бачив. Переконавши ся, що змилив дорогу, ввійшов в инший провал, але з тим самим вислідом. Ніч запала скоро і стало ся темно, коли вкінці найшов ся в провалі, котрий видав ся йому звісним.

Але і тоді не легко було йому удержати ся на властивій дорозі, бо місяць іще не зійшов, а високі скали по обох боках побільшували еще доокола пануючу темноту. Угинаючи ся під тягарем, котрий двигав, вичерпаний умученєм, — Ефферзон потикав ся майже за кождим кроком, піддержуючи надію в серцю тою мислею, що кождий крок зближає його до Луці, і ніс зі собою засіб поживи, котрий вистарчить йому до кінця подорожи.

Нарешті став у вході до провалу, де їх лишив. Навіть серед темноти виразно пізнавав зариси скал, котрі його оточували. Феррієр і Луця певно неспокійно очікують його, думає, бо його неприсутність тривала майже п'ять годин. Надіючись близької стрічі, приложив долоні до уст і гукнув з цілої сили радісний поклик, яко знак що приходить. Коли умовк, чекав хвилю на відповідь. Однак нічо не переривало пануючої докоола тишини, крім його власного крику, котрий поніс ся нескінченим відголосом по самітних провалах. Тому гукнув другий раз іще сильнійше і знов вітер не приніс йому відповіди від приятелів, котрих лишив перед кількома годинами. Переняв його страшний неозначений ляк, пігнав на перед як бішений, гублячи по дорозі цінну поживу.

Коли минув закрут скали, побачив перед собою місце, де був розложив огонь. Купа попелу тліла, але здаєть ся, що від відходу Ефферзона ніхто не підкладав.

Грובהва тишина панувала докоола. Страх Ефферзона замінив ся в певність — скочив наперед. Близько догасаючого огню не було живої душі; мужчина, дівчина, звірята — всьо зникло. Тепер вже стало йому ясно, що лучила ся якась страшна і нагла катастрофа підчас його неприсутности — катастрофа, котра їх поглотила і не лишила жадного сліду.

Оголомшений тим наглим ударом, Ефферзон учив заворот голови і мусів оперти ся на стрільбу, щоби не упасти. Але він був чоловіком діла і сейчас відзискав притомність ума. Вхопив тліючу іще галузь, роздмухав огонь так, що розясніла полумінею і при тім сьвітлі розглядав ся уважно докоола. Земля була стратована кінськими копитами, що доказувало, що численний від-

дїл їздцїв дїгнав утікаючих, а напрям кінських копит показував, що вернули знов до Salt Lake City.

Чи забрали зі собою його товаришів? Ефферзон Гопе почав вже припускати, що так стало ся, коли нагло його зір упав на предмет, на котрого вид почав дрожати на цілім тілі. Недалеко в бік зносив ся невеликий насип червоної землі, котрого перед тим там не бачив. Ошибка була ту неможлива — о, сьвіжо викопаний грїб.

Коли зблизив ся, побачив Ефферзон кусник паперу затканого в щілині в землю патика, а на тім папері коротка напись, але на жаль дуже вимовна:

Іван Феррієр

горожанин Salt Lake City умер дня 4
серпня 1860.

Черствий старець, котрого лишив ледво перед кількома годинами, вже перестав істнувати, а лишив ся по нїм лиш сей гробовий напис. Ефферзон Гопе поглянув доокола блудним оком, шукаючи другого гробу, але його не найшов. Отже Луцю забрали її страшні вороги, щоб сповнити початкове призначенє і побільшити гарем одного зі старших. Коли Ефферзон уявив собі цілу грозу судьби улюбленої і власну в виду того неміч, почав гірко жалувати, що не поділяє разом зі старим фармером місця тихого, вічного спочинку.

Але небавом, під впливом вродженої енергії, отряс ся знов з пригнобленя, викликаного розпукою. Коли все стратив, мав бодай можність посьвяченя житя свого мести. З нечуваною терпеливостію, з незрівняною витревалостію, получив Ефферзон Гопе чувство ненависти і мести так сильне, що не повстидалиби ся його Індіяни, серед котрих так довго жив. Стояв над опу-

щеним огнищем, учув, що лиш одна річ могла би його біль злагодити: відплата, страшна, кривава відплата на ворогах. Присягнув собі, що від тепер лиш сю одну буде мав цілю в життю і її посвятить цілу силу волі, цілу невичерпану свою енергію. Смертельно блідий, з виразом запеклого болю на лицю, вернув там, де лишив свою добичу і розложив знов огонь і спік стільки мяса, щоби йому вистарчило на кілька днів. Відтак завинув його і, не уважаючи на утому, пустив ся в дальшу дорогу серед гір, йдучи слідами тих, котрі надали собі назву ангелів мести.

Пять днів волік ся вичерпаний з покрівавленими ногами, через провали, котрі вже перед тим був переїхав кінно. В ночі падав де будь, під скалою, і спав через кілька годин, але досвіта був знов на ногах. Шестого дня дійшов до Вірлиного Провалу, котрий був першим перестанком їх утечі, так страшно закінченої, і звідси міг вже бачити оселю „Святих“.

Глянувши уважнїйше в ту сторону завважав, що на декотрих головнїйших улицах повівали фани, відріжнив також инші торжественні знаки. Запитував себе в дусі, щоби се мало означати, коли нараз учув відгомон кінських копит і побачив зближаючого ся до него їздця. Небавом пізнав в нїм Мормона, іменем Согрег, котрому не раз робив ріжні прислуги. Тому зачепив його коли підїхав, бо передовсім хотїв довідати ся, яка судьба стрїнула Луцю Ферієр.

— Я є Ефферзон Гоє — промовив. — Памятаєте мене, що? — Мормон приглядав ся йому з нетаєним здивованєм, — справді тяжко було в одїгїм в лахмани мандрівникови, з розвіяним волосем, смертельно блїдим лицем і диким виразом розжарених очий, пізнати дав-

ного елегантного мисливця. Коли однак вкінці пізнав його, здивоване Мормона замінило ся в остовпінє.

— Як можете показувати ся тутки? Чисьте збожево́ліли? — закликав. — Най тільки побачать, що я розмовляю з вами, а могу се переплатити житєм. Прецінь чотирох сьвятих видало на вас засуд за поміч в утечі Феррієрам.

— Не лякаю ся ані їх ані їх засуду — відмовив поважно Гоє. — Слухайте Согрег, мусите знати, що тут стало ся. Заклинаю вас на все, що маєте дорогого, відповіджте мені на кілька питань. Прецінь булисьмо завсігди приятелями. На милість Бога не відмовляйте мені відповіди!

— Щож хочете знати? — Спитав занепокоєний Мормон. — Спішіть ся. Навіть каміня мають уха, а дерева очі.

— Що стало ся з Луцією Феррієр?

— Вчєра віддала ся за молодого Дреббера... Но, відваги, відваги, чоловіче; здавалоби ся, що жите з вас утікає!

— Менше з тим — відмовив Гоє слабим голосом. Поблід як стіна, захитав ся на ногах і упав на камінь о котрий був опертий.

— Кажете, що вже пішла заміж?

— Так, вчєра... із сеї то власне причини повівають фани на ратуши. Між молодим Дреббером, а Стангерсоном зайшла суперечка о се, котрий має її дістати. Оба належали до віддїлу, котрий їх переслідував, а Стангерсон убив батька, що, як думав, дасть йому більше майна; аж коли справа прийшла перед велику раду, більшість заявила ся за Дреббером і пророк дав йому дівчину. Однак ніхто не буде мати її довго, бо я бачив вчєра п'ятно смерти на її лицю. Подібнійша є

більше до тіни, як до жінки. Но, а тепер підете відси?

— Так, піду, — відповів Ефферзон Гоппе встаючи.

Лице мав суворе нерухоме, як викуте з мармору, а очі блищали ворожим блеском.

— Де ідете?

— Менше з тим, — відповів, і закинув стрільбу на плечі, зійшов зі збочи і зник серед гір, в глибоких провалах, де лиш дикі звірята мали свої леговиска. А в тій хвилі жадне з них не було більше жорстоке і грізне від него самого.

Предказане Мормона дуже скоро сповнило ся. Зломана страшною смертю батька, чи може наслідками ненавистного супружя, бідна Луця, никла в очах і в місяць пізнійше умерла. Муж, що оженив ся з нею для маєтку Феррієра, цілковито не оказував жалю по її страті; але інші жінки щиро оплакували її і, відповідно до мормоньського звичаю, сиділи коло неї через цілу ніч в навечеріє похорону.

Сиділи всі доколя її домовини, коли нагло досвіта на велике їх здивованє і перераженє, отворились з тріском двері до кімнати, і ввійшов мущина з диким виглядом лица, винужденілий, в запорошенім, подертім одіню. Не глянувши на вистрахані жінки, ані промовивши до них слова, пішов до білої, мертвої постати, з котрої улетіла чиста душа Луці Феррієр. Похилив ся над нею, притиснув з почесністю уста до її зимного чола, відтак вхопив її руку і стягнув з пальця обручку.

— Хоч сего не забере до гробу — рикнув встеклим голосом і, заким жінки були встані закликати о поміч, збіг по сходах і зник.

Все се стало ся так скоро, в так неправдоподібний спосіб, що свідки діла мѳглиби уважати се за витвір фантазії, коли-б не бракувало слюбної обручки на пальцю помершої.

Через кілька місяців блукав Ефферзон Гопе між горами, ведучи жите дикого чоловіка і піддержуючи в серцю пристрасне пожаданє мести, котре його цілковито пригнобило. В місті почали кружити дивні поголки о постати, котра як дух показувала ся на передмістях, то знов блукала в опущених гірських провалах. Одного дня куля впала через вікно до Стангерсона, свиснула йому коло уха і розплескала ся ударяючи о стїну, о кілька кроків від него. Іншим разом, коли Дреббер переходив попри скалу, величезний камінь відірвав ся і поточив ся в пропасть, був би його положив трупом, колиби не се, що молодий Мормон мав стїльки притомности ума, що скочив в бік і впав на черево на землю.

Так Стангерсон як і Дреббер викрили незабаром причину і справця замахів на їх жите і уладили кілька походів в гори в надїї, що зловять або убють сего ворога, але їх заходи були даремні. Тодї пстановили не виходити ніколи без товариша або по заходї сонця а доми свої окружили сторожею. По якимсь часї не перестерігали вже так пильно сих средств обережности, бо їх неприятель не давав знаку житя; сподївали ся що час усмирив його бажанє мести.

Тимчасом цілком противно, поїдаюча жажда мести у Гопе іще змогла ся. Мав він тверду натуру, неугнуту, а пануюча над всїм охота мести так дуже ним заволодїла, що заглушила в нїм всї прочі чувства. Але він був також надїленим і практичним змислом. Небавом пояснив собі, що навіть желїзна його конституція

не витриває довго безнастанних напружень, на які її наражав. Се жите повне небезпеки, брак поживної страви, вичерпані його сили. Коли умре, як пес серед гір, то що станеть ся з заміреною местию? А однак лиш такий ждав його кінець при таким способі веденя життя. Зрозумів, що в сей спосіб робив на користь своїх ворогів і, не радо вернув до копальні в Невада, щоби відзискати здоровле і зібрати відповідну суму, котраб дозволила йому прямувати до ціли, без нараження ся на такі труди і невігоди.

Мав замір перебути в копальни найбільше рік, але не предвиджені случаї так склали ся, що мусїв там лишити ся близько пять лт. Але мимо так довгого часу відчував свої кривди і бажав мести з такою силою, як сеї памятної ночі, коли стояв над гробом Івана Феррієра.

Перебраний під зміненим назвиском, вернув до Salt Lake City, не дбаючи, що наражає жите, коби лиш був в силі вимірити справедливість. В місті чекали на него лихі новинки. Кілька місяців перед тим повсталася серед вибраного народа схизма; кілька молодших членів церкви збунтовало ся проти власти старшини, в наслідок чого наступило відорване ся числа незадоволених, котрі лишили Utah і вирікли ся віри Мормонів. Між ними були також Дреббер і Стангерсон, а ніхто не знав куда вони пішли. Ходили вісти, що Дреббер був в силі продати велику часть свого маєтку і виїхав богатим чоловіком, коли на відворот його товариш Стангерсон, був досить убогий. Однак ніхто не мав понятя де вони перебували.

Не один чоловік, мимо цілої жажди мести, бувби покинув думку о відплаті в виду таких трудностей. Однак Ефферзон Гоппе ані на хвилю не захитав ся в

повзятім замірі. З малою сумою, яку посідав, мандрував з міста до міста по Сполучених Державах, шукаючи сліду своїх ворогів, піддержуючи працею свої матеріальні средства, де лиш міг її найти. Минав рік за роком. Чорне волосє Гоге — припорошила сивина, а він все іще мандрував і слідив, як зажертий гінчий пес напружуючи цілу свою волю для осягнення ціли, котрій посвятив своє житє.

На конєць його витревалість зістала нагороджена. Одного дня побачив черти лица на шибі, а сей оден його погляд переконав його, що сї котрих шукає находять ся в Клевеляндї в Огію. Вернув до своєї нужденної кімнати маючи готовий плян мести. Але лучило ся, що Дреббер, виглядаючи через вікно, також пізнав уличного волоцюгу, а в його очах вичитав вирок смерти. Тодї удав ся він до мирового судїї, в товаристві Стангерсона, котрий зістав його приватним секретаром, і заявив що їх житю грозить небезпека, в наслідок заздрости і ненависти давного соперника.

Того вечера посаджено Ефферзона Гоге в арештї а позаяк не міг найти жадного ручителя, сидїв кілька тижднів. Коли його врештї випущено, переконав ся, що дім Дреббера був пустий, а він сам разом зі секретарем виїхали до Європи.

Местник знов дізнав заводу, але сила його ненависти була так велика, що годї йому було залишити погонї. Його засоби вичерпали ся, тому знов забрав ся до праці і щадив кожного доляра на намірену дорогу. Коли зібрав стільки, щоби не умерти з голоду, вибрав ся до Європи і гонив своїх ворогів з міста до міста, заробляючи в найріжнїйший спосіб на удержанє, але не міг їх нігде зловити.

Коли приїхав до Петербурга, вони від'їхали до Парижа, а коли там поїхав за ними, довідав ся, що лиш що іно виїхали до Копенгаги. До столиці Данії приїхав знов за кілька день за пізно, бо відплили до Лондону.

Розділ VI.

Дальший витяг споминів майора доктора Івана Ватсона.

Розпучливий опір нашого вязня цілковито не був докором ворожого успосіблення зглядом нас, бо як лише обезвладнилисьмо його, усміхнув ся найприємніше в світі і висказав надію, що в борбі, яку звелисьмо з ним, не зробив нікому з нас кривди.

— Догадую ся, що ви маєте замір завести мене до поліційного бюро — звернув ся до Шерльок-Гольмса. — Моя дорожка стоїть перед брамою. Коли розв'яжете мені трохи ноги, то сам зійду, бо тяжко буде мене нести, вжеж не є я так легким, як за молодих літ.

Грегсон і Лестраде глянули на себе, як коли би хотіли зазначити своє здивованє над такою зухвалою просьбою. Але Гольмс беручи вязня за собою, розв'язав ручник, котрим були зв'язані його ноги. Ефферзон вже встав і витягнув ноги неначе би пробував, що вже не є спутані. Пам'ятаю, що приглядаючи ся йому, подумав я собі, що мало бачив я людей так сильно збудованих, як він; а на його темнім осмаленім лицю малював ся вираз постійности і енергії, котра своєю силою імпонувала не менше від його фізичної сили.

— Коли посада начальника поліції є вільною, сказав дивлячись на Гольмса з нетаєним подивом — ви повинні її без'услівно одержати. Спосіб, в який ви ме-

не слідили є найліпшим доказом ваших здібностей.

— Думаю, що підете зі мною — промовив Гольмс до обох поліцаїв.

— Можу вас завести — сказав Лестраде.

— Добре! А Грегсон сяде зі мною. І ви доктор також. Скоро бралисьте таку живу участь в тій справі, думаю, що не лишите нас тепер.

Я пристав на се обоятно і зійшлисьмо всі разом. Наш увязнений ані думав утікати, спокійно всів до дорожки, котра була його власністю, а ми за ним. Лестраде сів на козел, затяв коня, і незабаром булисьмо у ціли.

Впроваджено нас до малої кімнатки, де інспектор поліції записав імя вязня і тих, о котрих убійство був оскаржений. Урядник, чоловік з блідим нерухомим лицем сповняв машинально, обоятно свої обовязки.

— Арештований стане перед судом в протягу сего тижня — сказав — а тепер чи маєте що сказати пане Ефферзон Гопе? Мушу вас остеречи, що ваші слова будуть списані і відтак мож буде їх ужити против вас.

— Дуже багато маю сказати — відповів поволи Ефферзон Гопе. — Хотівбим вам все розказати.

— Чи не ліпше се лишити як ви станете перед судом? — спитав інспектор.

— Хто знає, чи я там коли стану перед судом — відповів Гопе. — Не непокійте ся пани. Цілком не думаю о самовбійстві. Чи ви доктор? — додав, звертаючи на мене темні проникливі очі.

— Так — відмовив я? —

— Ну то приложіть руку тут — сказав усьміхаючи ся і підніс сковану руку до грудий.

Я вчинив як хотів і сейчас відчув я сильне біте серця і внутрішні забуреня. Видавало ся що, ціла грудна клітка дрожить як слабкий будинок, в котрого нутрі працює машина. Серед тиші, яка залягла в кімнаті, я міг дочути глухий шум і свист що походив з того самого жерела.

— Але — закликав я — ви маєте аневризми аорти!

— Так мені се назвали — відмовив обоятно, — я був у лікаря минулого тижня, щоби порадити ся, і сказав що аорта пукне незадовго. Через тільки літ з кождим роком гірше. Се наслідки надмірної утоми і лихого відживлюваня ся в горах Солоного озера. Але тепер, коли я сповнив свою задачу все мені одно коли умру. Хотівбим лиш оповісти свою історію, щоб не лишити імени звичайного убійника.

Інспектор і два поліцаї відбули спішно нараду над тим, чи належить вволити волю арештанта.

— Як ви доктор уважаєте, чи сему чоловікови грозить безпосередна небезпека? — спитав інспектор.

— Безперечно — відмовив я.

— В таким случаю є нашим обовязком, в інтересі справедливости, вислухати його зізнанє — свазав інспектор. — Прошу, говоріть, але іще раз вас остерігаю, що кожде ваше слово буде записане.

— Сяду, коли ви позволите — промовив арештанта, заміняючи слова в діло. — Наслідком сего аневризму скоро мучу ся, а борба, яку я звів перед годиною з панамі не поправила сего стану. Стою над гробом, тому можете панове бути певні, що брехати не буду. Кожде слово котре скажу, буде щирою правдою, а який ви з того зробите ужиток, то вже мені все одно.

Кажучи се, Ефферзон Гопе опер ся о поруче крісла і начав слідуєче оповіданє. Говорив тоном спокійним, обоятним, як коли би сі незвичайні пригоди були найпростійшими в сьвітї. Можу заручити за точність сего справозданя, бо користав я з записника Лестрадо-го, котрий точно записував слова арештанта.

„Причини моєї ненависти для тих двох людей, мало вас обходять“ — зачав — „скажу лиш, що спричинили смерть двох людей — батька і дочки — і в наслідок сего сами заслужили на смерть. Тільки часу минуло від хвилі їх злочину, що неподібною річю було мені шукати справедливости в яким будь судї. Позаяк для мене їх вина не улягала сумнівови, тому постановив я що сили, що буду їх судією і катом. Ви зробилибисьте так само, наколибисьте були на моім місци.

„Молода дівчина, про котру я згадав, мала вийти за мене перед дваццяти літами. Примушена віддати ся за отсего власне Дреббера, умерла з жалю і розпуки. З мертвого її пальця зняв я слюбну обручку і присягнув, що догасаючі очі Дреббера, будуть її оглядати, а послідною його думкою буде злочин, який поповнив. Я не розлучав ся з обручкою і гонив за ним разом з товаришом на обох півкулях, доки їх не зловив. Думали, що мене утомлять і знеохотять, але ошибнули ся. Коли завтра умру, що є дуже можливе, то бодай зйду зі сьвіта з тим переконанєм, щом сповнив свою задачу і то сповнив добре. Оба згинули з моєї руки. Тепер вже нічого не бажаю, нічого не надїю ся.

Вони були богаті, а я був бідний, так що переслідуванє їх не приходило мені легко. Коли я приїхав до Лондону, каса моя була майже пуста, так, що я мусїв собі шукати якогось занятя, щоб мати з чоґо жити.

Повозити, їздити кінно, було для мене річю так природною, як ходити; тоді зголосився я до бюро дорожок і одержав місце у одного дорожжаря. Я мав обов'язок приносити властителеви що тижня певну суму, а се, що я заробив більше, міг я собі задержати. Рідко коли лучалося, щоб я мав надвижку, але якось радив я собі. Найтруднішою задачею було для мене орентоване ся в Лондоні, бо зі всіх лябіринтів на світі є він найбільше запутаний. Але мав я завжди при собі плян улиць, а як лише затямив я положене головних улиць, готелів і дрїрців, вжем собі якось давав раду.

„Минув якийсь час, заким я відшукав мешкане моїх двох панів; але я питався і довідувався, доки наконець не найшов. Мешкали в пенсіонаті Cambervell, з тамтої сторони ріки. З хвилиною, коли я знав, де можуть їх зловити, були вже на моїй ласці. Я запустив бороду, так що не могли би мене пізнати. Відтак постановив собі їх слїдити і шпїонувати та ждати на відповідну нагоду. Присягнув я собі, що тим разом вже мені не утічуть.

„А однак мимо сего мало що мені не вимкнули ся. Денебудь рушили ся спішив за ними. Часом гонив я за ними дорожкою, часом пішки, але перша система була ліпша, бо тоді я мав певність, що їх не страчу з очий. Дуже рано, або доперва пізно вечером міг я щось заробити, так що я поступенно задовжався у свого підприємця. Але я не журился о се, скоро в сей спосіб міг я бути все на слїді своїх ворогів.

Але і вони були хитрі. Мусїли очевидно підозрівати, що є слїджені, бо виходили лиш в день і ніколи один без другого. Через два тижні їздив я за ними і ніколи не бачив їх осїбно. Дреббер був по більшій часті п'яний, але і Стангерсона не бачив я не тверезо-

го. Слідив я їх рано і в вечер, але на дармо, ані тїни якоїсь нагоди. Лиш бояв ся я, щоб мені серце в середині не пукло, заким буду в силі сповнити се, що я постановив.

„Вкінци одного вечера, їздячи там і назад по улиці Torquay Terrace, на котрій вони мешкали, побачив я, що перед їх дїм заїхала дорожка. За хвилю винесено пакунки, відтак вийшов Дреббер, за ним Стангерсон, всіли до дорожки і відїхали. Я затяв коня і також поїхав, не тратячи їх на хвилю з очий, дуже занепокоений, бо бояв ся, щоб вони не лишили Лондону. Перед двірцем стації Euston висїли вони, а я наказав якомусь хлопцеві пильнувати коня і пішов за ними на перон. Чув я, як вони допитували ся о поїзд до Ліверполю і як швайцар відмовив їм, що один що іно відїхав, а слїдуючий поїде доперва за кілька годин. Стангерсон був тим очевидно зїритований, але Дребберови ся проволока була на руку. Я підійшов, серед товпи котра на перонї глотила ся, так близько до них, щом чув кожде їх слово.

„Дреббер іще сказав, що має якийсь личный інтерес до полагодження, що не задовго поверне і зажадав, щоб Стангерсон почекав на него. Сей послїдний не хотїв на се згодити ся, і пригадав йому, що постановили ніколи не розлучувати ся. На се відповів Дреббер, що справа є дуже ніжної натури, і що мусить іти сам. Не міг я на сей раз дочути відповіді Стангерсона, але тамтой крикнув і почав йому вигадувати та клясти і сказав, що він є його лиш платним слугою. Супротив сеї сварки залишив дальшої персвазії і лиш зажадав, щоби, коли Дреббер не вспіє на поїзд стрїнули ся в готелю Halliday, на що знов Дреббер відмовив, що верне на перон перед одинацятьою, відтак віддалив ся.

„Хвиля, на котру я так довго ждав вкінці надійшла. Мав я зненавиджених ворогів в своїх руках. Коли були разом, могли боронити ся взаїмно, але розлучені були на моїй ласці. Не робив я однак з нерозважним поспіхом.

Від давна мав я вже плян уложений. Месть приносить лиш тоді цілковите вдоволенє, коли кривдитель має час уявити собі, чия рука задає йому удар і з якої причини стрічає його кара. Плян мій був власне обдуманий в сей спосіб, щоби справець моїх мук ясно бачив, що його злочин зістав викритий.

„Лучило ся, що перед кількома днями, якийсь пан, котрий мав нагляд над кількома домами на Brixton Road, лишив ключ від одного в моїй дорожці. Того самого вечера зголошено ся по ключ і я віддав. Але я мав час зробити відтиск і зробив такий самий. В сей спосіб позискав я можливість входу бодай до одного захисту сеї величезної столиці, де я міг бути певний, що ніхто мені не перешкодить. Тепер лишила ся мені найтруднійша задача, — втягнути Дреббера до сего пустого дому.

„Дреббер ішов пішки і ступав по дорозі до кількох шинків. В посліднім лишив ся майже через пів години, а коли вийшов, хитав ся на ногах, бо був очевидно добре підохочений. Передімною стояла дорожка до котрої всїв Дреббер. Я їхав за нею так близько, що писок мого коня був ледво о локоть віддалений від неї. Минулисьмо міст Waterloo, аж врешті найшлисьмо ся знов перед домом, в котрім Дреббер до тепер мешкав. Я не міг поняти, що мав значити сей поворот і що Дреббер задумував. Від'їхав я іще трохи і задержав ся недалеко дому. Коли Дреббер висїв, до-

рожка від'їхала... Прошу дайте мені склянку води. Засихає мені в горлі, коли довго говорю.

Я подав йому склянку, з котрої душком випив.

„А... тепер мені ліпше“, сказав. „Отже, я чекав з якої чверть години, коли нагло розніс ся в домі крик, як би розпочала ся бійка. За хвилю відчинили ся двері з тріском і показало ся двох мужчин; один з них був Дреббер, а другий молодий чоловік, котрого я іще не бачив. Сей чоловік держав Дреббера за ковнір, а коли стали на східках перед домом, пхнув його і копнув так сильно, що тамтой покотив ся на середину улиці. „Ти псе якийсь!“ — кричав грозючи йому палицею, „я тебе научу ганьбити чесну дівчину!“ Був так обурений, що я думав, що зачне окладати Дреббера буком, але сей, заточуючи ся утікав що сили, а побачивши на розі мою дорожку, вскочив до неї і крикнув: „Вези мене до готелю Hallidaya!“

„Сьвідомість, що маю його в своїх руках, переняла мене такою радостію, серце моє застукало так сильно, що бояв ся я, що мій аневризм зробить мені збитка в послідній хвилі. Я їхав поволі роздумуючи, як зробити найліпше. Я вже майже був рішив ся вивести його десь за місто і там і в якімсь самітнім закутку, дебудь в полю, по раз послідний розмовити ся з ним, коли він сам дав мені спосібність рішення справи. Його огорнула нова жажда горівки і казав мені стати перед шинком. Висів, казав мені чекати і війшов до склепу, де лишив ся доки його не замкнули, а коли знов з'явив ся, був в такім стані, що мав я його вже цілком в своїх руках.

„Не представляйте собі панове, що я мав замір убити його з цілком зимною кровію, хотяй би се був вимір справедливости; але я не міг перемочи ся. Від

давна постановив я, що дам йому нагоду спасти жите коли лиш з неї схоче користати.

„Серед численних занять, які я виконував підчас бурлачого житя в Америці, був я також через якийсь час послугачем і помічником в лябораторії в York College. Одного дня професор мав виклад о отруях і показував студентам якийсь алькальоїд, як його назвав, котрий одержав з отруї, уживаної мешканцями полудневої Америки до затроювання стріл. Професор запевняв, що найменше зернятко сеї отруї спричиняє сейчасову смерть. Я назначив фляшочку, в котрій була ся субстанція, а коли всі вийшли взяв я собі не богацько.

„В наслідок вправи став я незлим препаратормом, тому з легкостію зробив я з сего алькальоїду, малі, даючі ся розпустити в течі пігулки, відтак взяв я пуделочка і до кожного з них вложив по дві однакові пігулки, одну убиваючу, а другу нешкідливу. Тоді то постановив я, що коли лучить ся відповідна нагода, запропоную кождому з моїх ворогів, щоби вибрали по одній пігулці, а я ликну сю, котра лишить ся. Було се також смертельне, але без крику, як стріляне з револьвера через хустку від носа. Від сего дня не розлучав ся я з пігулками і отсе надійшов час скористати з них.

„Вже доходила перша по півночі, ніч була темна, віяв переразливий вітер, а дощ ляв як з коновки. Мимо того, що сьвіт був такий понурий, в моім серцю панувала радість, — так велика, що я міг кричати голосно з утіхи. Як коли котрий з панів бажав чогось зі всіх сил душі, коли прагнув сего через двацять літ і відразу всі його надії сповнили ся, сей мене зрозуміє.

„Я запалив цигаро для успокоєня нервів, але руки мені дрожали і я чув бите прискороеного живчика в висках. Їдучи, бачив я перед собою лице старого Івана

Феррієра і солодке личко Луці, котрі серед темряви дивили ся з усміхом на мене; а бачив я так виразно, як бачу ту вас всіх в кімнаті. Через цілий час товаришили мені з обох боків коня, доки не став я перед домом на Briston Road.

„Кругом не було видно живої душі, не відзивав ся найменший звук, крім хлюпаня дощу. Коли я заглянув через шибу до карити, побачив я Дреббера на пів лежачого, в глибокім піяцкім сні. Потормосив я ним сильно, говорячи: „Час висідати“.

— Дуже добре мій приятелю — відмовив.

„Припускав, що ми заїхали перед готель, о котрім він говорив, бо вийшов не говорячи вже слова і пішов зі мною через город. Я мусів іти побіч него, щоб його підтримати, бо лиш з трудом держав ся на ногах. Коли дійшлисьмо до дверей, отворив я їх і вийшлисьмо до фронтової кімнати. Даю вам слово, що через цілу дорогу батько і дочка ішли перед нами.

— Холерно ту темно — відізвав ся Дреббер, тупаючи ногою.

— Зараз будемо мати сьвітло — сказав я, потираючи сїрничок і притулюючи до воскової сьвічки, котру я приніс з собою. — А тепер Еноху Дреббер продовжав я дальше звертаючи ся до него і осьвічуючи власне лице — придиви ся мені, пізнаєш мене?

„Дивив ся на мене через хвилю мутними піяцькими очима, відтак побачив я в них нагло грозу, котра викривила страшним курчем його лице і показала мені, що мене пізнав. Смертельно поблід, захитав ся, заточив ся в зад, і я бачив як каплями виступив йому піт на чоло і чув, як дзвонили йому зуби. На сей вид опер ся я плечима о стїну і розсьміяв ся на ціле горло. Думав я завсїгди, що месть мусить бути солодкою, але

ніколи, в найліпших услівях не сподівався я дізнати такого почуття розкошів, яке тепер переповняло мою душу.

— Ти собако! — сказав я вкінці — гонив я за тобою від Salt Lake City до Петербурга, а завсїгда мені утікав ти. Тепер вже скінчила ся твоя мандрівка, бо або ти, або я не побачимо завтрішного сонця.

„В міру як я говорив Дреббер цофав ся щораз дальше і я вичитав з виразу його лица, що він припус-скав що я здурів. На разі справді був я одурений. Жив-чики били мені в висках щораз сильнійше, і здаєть ся мені, що бувбим дістав якого атаку, наколи кров не була пустила ся мені носом, що принесло мені по-лекшу.

— Пригадуєш собі тепер Луцю Феррієр? — за-кликав я, замкнувши двері на ключ, котрим вимахував я йому перед носом. — Кара казала ждати довго на себе, але прецінь прийшов день мести.

„Нуждар дрожав на цілім тілі, слухаючи сих слів. Був би мене без сумніву просив, щоби йому дарував життя, але лобре бачив, що йому се на нічо не при-дасть ся.

— Хочеш мене убити? — вистогнав.

— Се не буде убійство — відмовив я. Чи убити скаженого собаку можна назвати убійством? А ти мав милосердіє над моєю улюбленою дівчиною, колись відірвав її від трупа батька і забрав до свого прокля-того, ганьблячого гарему?

— То не я убив її батька — закликав.

— Але ти зламав її молоде жите! — крикнув я виймаючи пуделко з кишені. — Най Бог найвисший буде нашим судією. Вибери одну з тих двох пігулок і ликни. Я возьму сю, котру ти лишиш. Побачимо чи

є справедливість на землі, чи може рядить нами лиш slučaj.

„Упав на коліна просячи помилування, але я витягнув ніж і тримав йому на горлі, доки не послухав. Відтак ликнув я другу пігулку і стоялисмо против себе в мовчаню менше більше яку мінуту. Котрий з нас умре, а котрий буде жити ?

„Здасть ся мені, що ніколи не забуду виразу лица, коли перший біль остеріг, що то він ликнув отрую. Я розсьміяв ся на сей вид і підсунув йому під очі слюбну обручку Луці. Тревало се лиш коротеньку хвилю, бо отруя ділала наче грім. Скорч страшного болю викривив йому ціле лице, руки витягнув перед себе, заточив ся, і видаючи охриплий крик, гримнув на землю. Тоді відвернув я його ногою і приложив руку до серця. Не почув я найменшого руху. Не жив !

„Кров йшла мені з носа без впину, але я не звертав на се уваги. Не знаю що мені впало до голови, щоби написати щось кровію на стіні. Може вела мене охота увести поліцію на мильний слід — так мені було любо і весело в тій хвилі !

„Пригадав я собі, що в Нью-Йорку найдено убитого Німця, над котрим виписане було слово „Рахе“. Дневники доказували тоді, що злочин сей мусів бути поповнений через одно з тайних товариств. Подумав я собі, що се, що здивувало і заінтересувало ню-йорчків, в неменше здивоване впровадить і льондонців ; тоді умочив я палець у власній крові і виписав я те саме слово друкованими буквами в відповіднім місци. По сім відійшов я і вернув до дорожки. Дальший час був дуже страшний, а доокола панувала цілковита пуста.

„Коли я уїхав кусень дороги, всунув руку до кишень, де завсїгди ховав я перстень Луці і переконав ся, що його нема. Се відкрите переразило мене не чувано, бо була се одинока памятка, яку я мав по нїй. Припускаючи, що я опустив її, коли хилив ся над трупом Дреббера, завернув я і лишив дорожку на бічній улиці, сам пішов сьміло до дому — бо я був радше готов на все, чим стратити сей перстенець. Але коли я входив, натрафив я на поліцая, котрий виходив і потрафив я розвіяти його підозріне лиш удаючи п'яного.

„Так отже умер Енох Дреббер. Лишило ся мені іще в сей спосіб залагодити ся зі Стангерсоном і сплатити довг Івана Феррієра. Я знав, що він мешкав в готелю Галїдойа; чатував я цілий день, але він не показав ся. Сей Стангерсон був дуже хитрий і все уважав на себе. Коли однак думав, що сидячи в хаті, уйде моєї мести, дуже помиляв ся.

„З легким трудом знайшов я вікно його кімнати до сьпаня і на другий день, вчасним ранком, скористав я з драбини, котра лежала на улиці за готельом і до сьвіта дістав ся я до кімнати Стангерсона. Я збудив його і сказав йому, що надійшла година мести за його давні злочини. Описав я йому смерть Дреббера і дав йому ті самі пігулки до вибору. Місто скористати з сеї шанси ратунку, яку я йому жертвував, він вискочив з ліжка, кинув ся на мене і зловив мене за горло. Боронячи ся, вбив я йому ніж в серце. Врешті, так чи сяк, він був би вмер, бо Провидіне ніколи не допустило би, щоб його убійча рука вибрала нетроячу пігулку.

„Не багато вже маю сказати, але се добре, бо я вже цілком вичерпаний. Через кілька день їздив я дорожкою, задумуючи зібрати стільки, щоб мені вистарчило на поворот до Америки. Нині стояв я на по-

двірю, коли якийсь обідраний хлопець прийшов до мене і спробував, чи я не знаю візника іменем Ефферзон Гопа і сказав, що по сю дорожку власне прислав його якийсь пан з улиці Baker ч. 221. в.

„Я поїхав під подану адресу, не підозріваючи нічого злого, а слідуєчюю хвилі, отсей о молодець убрав мене в нечувано зручний і елегантний спосіб в бранзолетки. Така є панове моя історія. Можете мене уважати за убійника, але на мою гадку я є таким самим оружем справедливости, як і ви панове“.

Оповідане Ефферзона Гопа так заняло цілу нашу увагу, а його спосіб говорення відділав на нас так глибоко, що зразу сиділисьмо мовчки в задумі. Навіть фахові поліцаї, хотяй обзнакомлені з найріжнороднішими злочинами, були очевидно зворушені сею історією. Коли скінчив, сиділисьмо через кілька хвиль мовчки, а тишину переривав лиш скрегіть олівця Лестрадового, котрий кінчив свої записки.

— Хотївбим лиш вияснити іще одну дрібницю — сказав вкінці Шерльок-Гольмс. — Хто був сей ваш спільник, котрий прийшов по перстенець?

Арештант жартобливо моргнув на мого приятеля.

— Можу вам звірювати ся лиш з моїх власних тайн — сказав, — але не хочу зраджувати чужих і причиняти людям клопоту. Я перечитав ваше оголошенє і подумав собі, що се мусить бути або підступ, або також сей перстенець, котрого я шукав. Мій приятель жертвував мені свої услуги, сказав, що піде і побачить. Але признаєте хиба, що зручно вивязав ся з задачі?

— Безперечно — відмовив Гольмс щиро.

— А тепер панове — відізвав ся поважно інспектор — правні формальности мусять бути сповнені.

В четвер стане арештант перед судом, а тоді ваша присутність буде потрібна. До сего часу я за него відповідаю.

Закінчене.

Всі одержалисьмо візване до суду на четвер, але коли сей день надійшов, наші зізнання оказали ся злишні. Висший судія взяв сю справу в свої руки, а Ефферзон Гопе зістав покликаний перед одинокий трибунал, котрий вимірює заслужену справедливість. В ночи по арештованю, наступило у Гопе-а пукненє аорти і дозорці вязниці найшли його на другий день витягненого в келії; лице мав усміхнене, спокійне, неначе би в хвилі смерти споглядав очима душі, на жите користоно переведедене, на сповнене свого призначеня.

— Грегсон і Лестраде будуть молити ся, що він умер — завважав Гольмс, коли говорилисьмо о тім слідуячого вечера. Що станеть ся з їх великою реклямою?

— Не бачу, щоб вони мали яку участь в зловленю Гопе-а відмовив я.

— На тім світі не тільки значить, що справді чоловік зробить — відмовив з горестию мій товариш, — лиш се, що потрафить в других вмовити, що зробив. Менше з тим — продовжав по хвилі веселійшим тоном. — Бувбим не потішений, колиб мене ся справа оминула. Не тямлю більше займаючої. Хотяя така проста, але містила вона кілька фактів поучаючих для мене.

— Така проста? — закликав я.

— Очевидно, справді не можна її інакше означити — сказав Шерльок-Гольмс, усміхаючи ся з того

здивованя. — А доказом як дуже була проста, є факт, що без жадної помочи, з виїмком кількох дуже простих заключень, був я в силі, зловити убійника в протягу трох днів.

— То правда, — відповів я.

— Я вже вам вияснив, що все, що переходить границі звичайних випадків, є радше вказівкою, як перешкодою. В справі сего роду головною річю є роблене заключень в зад. Є се дуже просте і хосенне, але люди дуже мало тим послуगують ся. В щоденнім житю, справді, хосеннійше є робити заключене на перед і тому ті люди занедбують тамту систему. На пятьдесят людей, що роблять на підставі синтези, заледво один опирає своє ділане на аналізі.

— Признаю ся — сказав я — що не дуже вас розумію.

— Догадав ся я того. Спробую яснійше обяснити се. Більшість людей, коли ви їм подасьте ряд слідуєчих по собі фактів, скаже вам завсїгди, що з них буде. Бо получают в думці сі факти і заключать з них, що може стати ся. Але дуже мало є людей, котрі, коли ви їм скажете вислід, потрафлять представити собі в умі ріжні обставини, котрі до сего висліду довели. Сю спосібність відтворюваня, називаю робленем заключень в зад, або аналізою.

— Розумію — сказав я.

— Отже в сій послїдній справі мали ми вислід, а проче треба було самому віднайти. Спробую тепер вияснити мій спосіб діланя. Зачнім від самого початку. Я зближив ся до сего дому пішо, маючи свобідний ум від всїх вражїнь в данім напрямі. Природно, почав я від огляданя дороги і як вам вже говорив, добачив я виразні слїди дорожки, котра не могла там бути коли

іноді як в ночі ; а що се була дорожка, а не приватний повіз, заключив я з малого віддаленя межі колесами. Колеса звичайної лондонської буди є значно вушше осаджені, як колеса приватної карити.

Так роздобув я першу вказівку. Відтак йшов я поволи городовою стежкою, котра маючи глинястий ґрунт, відбула дуже виразно всі сліди. Ви бачили там певно лиш болотнисту, подоптану у всіх напрямх дорогу, але для мого вправного ока кожний слід на її поверхни мав своє значіне.

„Нема галузи поліційного знаня, котра булаби так важна і так занедбана, як штука відшукування слідів на землі. На щастє я привязував до сего завсїгди велику вагу і завдяки довгій практиці дійшов я до немалої вправи в тїм напрямі. Ото добачив я там сліди тяжкого ходу поліцаїв, але також і сліди стїп двох мужчин, котрі перші переходили через город. Не тяжко було відгадати, що вони були перед поліцаями, бо місцями сліди їх ніг були цілковито затертї слїдами тих, що прийшли пізнїйше. В сей спосіб зискав я друге огниво ланцюха, котре мені показало, що¹ було двох нічних гостей, з тих один дуже високого росту, (заключав я се з довжини його кроків) а другий модно убраний, судячи з невеликого і елегантного виду слідів, які лишили його чоботи.

„Вїйшовши до хати, переконав ся я, що мої здогади ствердили ся. Добре одїтий пан лежав передімною. Сей високий був справцем убійства. Коли взагалї убійство довершено. Небіщик не мав нігде рани, але збурений вираз лица переконав мене, що померший предвидїв судьбу, яка його ждала. Люди, котрі умирають наслідком серцевої вади, або якої иншої природної наглої причини, ніколи не мають так страшного лица.

Понюхавши уста, відчув я квасний запах і звідси за-ключав я, що змушено його до зажитя отруї. А що його змушено доказувала сего тривога і ненависть, яка малювала ся на його мертвим лицю. Жадне инше припущенє не відповідало сим проявам. Не думайте собі, що се така нечувана річ. Змушуванє до зажитя отруї, цілком не є новиною в річниках криміналістики. Всім, котрі займали ся токсикологією звісний є добре случай з Доньським в Одесці і Leteurier-ом Montpellier.

„А тепер насувала ся найповажнійша квествія — причина убійства. Не поповнено його для рабунку, бо помершому нічо не забрано. Яка отже була причина : політика, чи женщина? допитував я себе і сейчас ся послідна видала ся мені правдоподібнійшою. Політичні убійники ділають скоро, а наколи зроблять своє, думают лиш о утечі. Се-ж убійство було доконане з найбільшим супокоем, а убійник лишив свої сліди в цілій кімнаті, що доказувало, що лишив ся до самого кінця.

„Так систематично виконану месть, може викликати лиш особиста кривда, а не політична. По відкритю написи на стіні, був я іще більше переконаний о правдивости мого припущеня. Ся напись була засідкою для змиленя слідів, а найдений перстень потвердив на koniecь мої здогади. Найправдоподібнійше убійник ужив його для пригадки своїй жертві якоїсь помершої або неприсутної женщины. Тоді спитав я Грегсона, чи в депеші висланій до Клевелянду, питав о яку обставину з давнійшого житя д. Дреббера. Пригадуєте собі, думая, шом одержав відмовну відповідь.

„Відтак забрав ся я до докладного огляданя кімнати, а се огляданє утвердило мене в переконаню, що я не милів ся що до росту убійника і се додало кіль-

ка нових обставин, відносячих ся до цигара Trichinopoli, і довготи ніхтів убійника. Вже перед тим прийшов я до заключеня, що, як не було слідів борби, кров, що находила ся на землі, потекла з носа убійника в наслідок його надмірного зворушеня. Я добачив, що сліди крові йдуть рівномірно зі слідами його кроків. Рідко лучаєть ся, щоби сей випадок трапив ся чоловікови, котрий не має крові; тоді я заризикував припущенє, що убійник є чоловіком сильним і має червону церу. Дальші випадки доказали, що я добре за-ключав.

„Коли я опустив дім, зробив се, що занедбав учинити Грегсон. Я зателеграфував до начальника поліції в Клевелянді, ограничаючи ся на питаню, що знає о обставинах получених з супружем Дреббера. Відповідь була децидуюча. Донесли мені, що Дреббер звертав ся вже з просьбою о опіку права против давного свого соперника в любови, Ефферзона Гопе, і що той Гопе перебуває на разі в Европі. Мав я отже всі нитки тайни в руках, ходило лишє о зловленє убійника.

„Не сумнівав ся я, що чоловік, котрий війшов з Дреббером до дому, був візником дорожки, в котрій сей приїхав. Сліди копит на улиці показали мені, що кінь поволік ся трохи дальше, чого не мігби зробити, коли-б хто пильнував. Деж міг бути візник, як не в дома? Але, трудно припустити, щоби чоловік при здорових глуздах, поповняв злочин з гори обдуманий, в присутности третьої особи, котра би його без сумніву зрадила. Врешті, коли хтось хотів гонити ворога в Лондоні, яке міг вибрати лїпше средство, як зістати дорожкарем? Ті всі розважаня довели мене до заключеня, що належить шукати Ефферзона Гопе, серед столичних візників дорожкарських.

Коли був справді дорожжарем, не мав тепер причини покидати ремесла. Противно з його точки дивлення нагла зміна, могла звернути на него увагу. Тому був я певний, що іще через якийсь час лишиться ся при давнім занятю. Тому не було також причини припускати, що укривав ся під прибраним назвиском. По щож мав змінювати назвиско в краю, де правдивого ніхто не знав? З тої причини з'організував я свій поліційний відділ, зложений з уличників і посилав їх систематично до кожного властителя дорожок в Лондоні, доки не вишукали того, котрого я шукав. Як вони вивязали ся з задачі і як я скоро з їх відкриття скористав, ви певно памятаєте. Убите Стангерсона було цілком несподіваним случаем, але не в силі було йому запобічи. В наслідок сего убійства впали мені в руки пігулки, котрих істнованя я додумав ся. Як ви бачите, ціла ся справа становить неперерваний і цілком логічний ланцюх причин і наслідків.

— Але се знаменито! — закликав я. — Ваші заслуги повинна знати публика. Мусите описати сю справу, а коли сего не зробите то я зроблю за вас.

— Робіть собі що хочете, доктор — відмовив Шерлок-Гольмс.

— Ось дивіть — продовжав дальше показуючи мені дневник — прочитайте но отсе.

Був се „Відголос“ з того самого дня, а вказана статя писала власне про нашу справу.

„Публика“, звучала статя „стратила сензаційний процес, в наслідок наглої смерти якогось Гопа, підозрілого о убійство д. Еноха Дреббера і д. Йосифа Стангерсона. Подробиці убійства в виду сего правдоподібно вже не будуть звісні, хотяй знаємо з віридостного жерела, що убійство було наслідком давного

романтичного суперництва, в котрого гру входять любов і мормонїзм.

„Здаєть ся, що обі жертви належали за молодих літ до секти мормонів, а Гоппе, померший вязень, походив також з Salt Lake City. Справа ся не дала жадного висліду, але бодай дала сю заслугу, що в знаменитий спосіб виказала спосібности нашої поліції і буде наукою для чужинців, що ліпше зроблять, коли свої спори будуть полагоджувати в дома, не переносячи їх на бритійську землю. Явною тайною є, що не легке а також зручне зловлене догадуваного ся убійника, се виключна заслуга добре звісних урядників Scotland-Yard-у, д. д. Лестрадого і Грегсона. — Здаєть ся, що убійник зістав арештований в помешканю якогось Шерльока Гольмса, котрий з замилюваня займаєть ся ремеслом слідчого агента і показав нераз яко такий сприт. Є надія, що він маючи таких учителів, з часом дійде, в певній мірі, до тої самої що і вони досконалости. Належить надіяти ся, що сі два урядники одержать яко признане положених заслуг відповідну нагороду“.

— Чи не предсказав я з самого початку? — закликав сьміючи ся Шерльок-Гольмс. — Отсе вислід всіх наших забігів, нашого прямованя „ч е р в о н и м ш л я х о м“ добути для них нагороду.

— Менше з тим — відмовив я, — маю цілу сю справу записану в дневнику і публіка о всім довідаєть ся. На разі, мусите добродію задоволити ся сьвідомостию поведженя.

К О Н Е Ц Ь.

гарну бібліотеку в кількох томах,

бо пересічно в протягу року повістевий додаток вносить 1.248 сторін друку, формат шіснайцятки.

А що? Чи-ж не варта передплачувати такої займаючої і дешевої часописи? То-ж не відтягайтесь, не надумуйтеся довго добрі люди, лиш чим скорше шліть передплату на

„Народне Слово“,

а заперенумерувавши сю цінну часопись, будете мати в ній найліпшого приятеля, а тим причинитесь також не мало до піднесеня нашої руської преси.

Заохочуйте також і других до передплати сеї часописи! Нехай не буде на Русі одної руської хати, де не знаходило-б ся **„Народне Слово“**! А тоді певно в наше віконце, засьвітить луч осьвіти і правди сонце! Бо **„Народне Слово“** також є неустрашимим борцем за народні права і добро, та несе між наш народ бодрого, патріотичного духа, яким виробляє гарт так потрібний нашому людови до борби з своїми ворогами.

Отже обовязком кожного щирого Русина є: передплачувати **„Народне Слово“** і з'єднувати йому як найбільше передплатників.

Не забувайте-ж на сей патріотичний обовязок, та зятяйте собі добре адресу тої часописи, яка є:

„Народне Слово“

у Львові улиця Академічна число 8.

Передплата на „Народне Слово“ з поштою вносить:

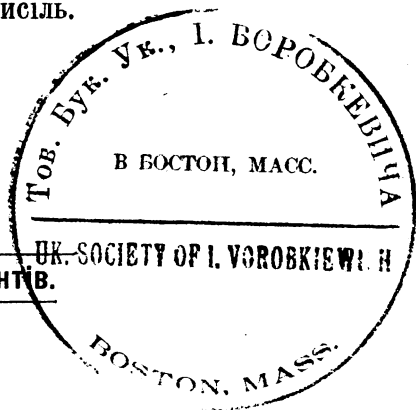
В Австро-Угорщині місячно 1 кор., в Росії чвертьрічно: 2 рублі, в Німеччині чвертьрічно 3 маркі, в Америці чвертьрічно 1 доляр.

Що буде в краю по скінченню війни

ВАЖНІ ПОУЧЕННЯ ДЛЯ ТИХ, ЩО МАЮТЬ
В КРАЮ РОДИНУ І МАЄТОК.

Гнат Кисіль
Написав Гнат Кисіль.

Ціна 25 центів.

100
100
100

ДЛЯ КОГО ТА В ЯКІЙ ЦІЛИ НАПИСАНА СЯ БРОШУРА.

Сотки тисяч українських емігрантів з Галичини і Буковини живуть в Америці та в Канаді. З сего великого числа людей лиш мала часть поселила ся в новій заморській вігчині навсе, лиш незначна частина не має заміру вертати назад до рідного краю.

Котрі се люди, що не повернуть вже до краю?

Се фармери, що набули землю в Канаді або в Америці, що спродали вже своє майно в краю, що спровадили тут свої жінки та діти. Не мають до краю ані до кого, ані до чого вертати. — Полишать ся тут.

Се поселенці, які живуть по містах: бизнесмени, ремісники або вироблені в якімсь фаху робітники, що мають вже тут, як гажеть ся — забезпечений кусок хліба. Ті люди з'жили ся вже з тутешніми відносинами, мають постійну працю, заробляють добре. — Нема отже для них потреби вертати до краю.

Поїдуть по війні до краю хиба з цікавості, або щоби поладнати свої родинні та маєткові справи, а відтак скоро повернуть назад до Америки.

Однак велика, дуже велика більшість наших емігрантів хоче повернути по війні до старого краю.

Хто се ті емігранти, що повернуть до краю?

В першій мірі — сільські господарі, що прибули тут за зарібками.

Поїхали за море, щоби в Америці або в Канаді придбати дещо гроша, щоби заробленими грішми сплатити в краю ріжні господарські та ґрунтові довги, або докупити більше землі.

В краю — жінка, діти, господарство! Повернуть домів, бо мають до кого і до чого вертати.

Друга група — се замужні жінки, що прямо з господарства, полишаючи дома діти та чоловік, приїхали в заморський край.

Своє господарство задовжене — треба його ратувати!

Чоловік або не міг їхати заграницю, бо не пустили, або не здужав — за слабий до американської “хлопської” роботи, або господарка сего вимагала, щоб чоловік позістав на ґрунті, бо сама жінка з дітьми не далаб собі ради.

Отже поїхала до Америки газдиня! І працює мов мурашка в пенсильканійській фабриці — в міській шалі — в закопченой кухні, великоміського ресторану, або прямо “на плейзі” — на службі у людей. Всего собі відмовляє — складає гроші. Она-ж по то сюди приїхала!

Сама в Америці, але душею, серцем і думкою — все в краю: при дітях, при чоловікови — в своїх хатчині, в своїм городі!...

Ті жінки, по війні певно не остануть!

Першими шифами поспішать до тих, що їх в краю полишили.

В кінці третя група наших емігрантів — се молоді хлопці і дівчата.

І вони з добра тут не приїхали! В дома біда — недостаток. У родичів фамілія велика — малі діти!

Підросли старший син або донька — раді би допомогти родичам в тяжкий час.

В краю годі що заробити! Отже роздобули татуньо у жида або в касі дві сотки срібних і виправили добру дитину до Америки, щоб їм та дітям не прийшлося колись остати без кусника поля та даху над головою!

І з того великого числа дівчат та господарських хлопців, що приїхали в американський край — заледви мала частина лишить ся тут по війні.

Они полишили дома родичів, родину! Належить ся їм в краю своя частка! Є отже для них причина вертати!

І всі ті наші емігранти, що заміряють вернути до краю — з невисказаною нетерпеливістю виглядають кінця війни.

Рівночасно з тривогою і боязнею думають про сей день, коли прийдесть ся їм стати на рідній землі.

Бо не тільки незнають, кого зі своїх найблизших застануть в дома при житю — але також не годні собі уявити, які зміни в їх особистих та маєткових справах, принесе їм кінець війни.

У тих зглядах панують між нашими людьми найдивачнійші погляди — та зовсім хибні понятя.

Щоби поучити Галичан і Буковинців в Америці і в Канаді про ті засадничі правні основи,

на яких особисті та маєткові права по скінченню війни мусять в краю уложити ся — а тим самим вказати нашим людям ясно і правдиво, що їх жде по повороті до краю — се виключна ціль нашої брошури.

ВІЙНА А ПРАВО.

Війна — понятє насильства. Хто силою пере-
може противника — сего правда — сей здобув со-
бі право.

Мимо свого протиправного характеру, війна
є доси в понятю людських законів — хоч непо-
жаданою однак конечною правною інституцією.

Цивілізовані держави придержують ся у всіх
взаємигах між собою так званого міжнародного
права.

І якраз міжнародне право в своїй більшій ча-
сти містить постанови, що дотичать веденя воен.

Узнаючи правність та слушність по стороні
воюючої держави, уживати зглядом противника
огня і меча — міжнародне право рівночасно по-
становляє, яких насильних ділань і способів
вільно уживати на війні воюючим державам — а
яких не вільно.

Виходить з сего, що хоть людська культура і
людська цивілізація доси не здобули ся на се,
щоб війну знести; то все таки ідеї новочасного
пониманя так званих “прав чоловіка” та ново-
часні ідеї про задачі і цілі модерних держав
зглядом горожан — змогли обмежити та перейми-
ти духом людяности навіть сей остаточний, з
властивим понятєм права так незгідний, бо на

ужитю брутальної сили опертий спосіб полаго-
дження міжнародних і міждержавних ріжниць,
яким в своїй сути являеть ся війна.

Ужите фізичної сили на війні потягає за со-
бою смерть та каліцтва для цілих мас людей —
потягає знищене майна та добутку людської
праці.

Та хоч як немилосерною являеть ся війна в
своїх методах а страшною в наслідках — однак
в інтересі людства, в інтересі людської загально-
сти, в кінци в інтересі та для рації істнованя са-
мих держав — нищеню людей і людського майна
на війні не є довільне — а є правом обмежене,
є ограничене цілями війни.

ХТО ВЕДЕ ВІЙНУ.

Війну ведуть між собою правительства, а не
населене воюючих держав.

Розуміеть ся, що не тих кількадесять чи кіль-
касот людей, що творять правительства держав,
мають вести війну між собою.

Правительства ведуть війну так званою ору-
жною силою держави, то є війском, або іншими
словами тими людьми, що після державних зако-
нів є покликані під оруже — до оборони держави.

Перед вибухом європейської війни, закони
майже всіх тепер воюючих держав накладали о-
бвобязок військової сдужби на мушчин, тільки в
граніцях віку, між скінченим сімнаїцятим — до
скінченого пятьдесятого року житя.

Однак в міру того, як війна продовжувала
ся та заходила потреба заповнювати великанські

гарну бібліотеку в кількох томах,

бо пересічно в протягу року повістевий додаток вносить 1.248 сторін друку, формат шіснайцятки.

А що? Чи-ж не варта передплатувати такої займаючої і дешевої часописи? То-ж не відтягайтесь, не надумуйте ся довго добрі люди, лиш чим скорше шліть передплату на

„Народне Слово“,

а запрунумерувавши сю цінну часопись, будете мати в ній найліпшого приятеля, а тим причинитесь також не мало до піднесеня нашої руської преси.

Заохочуйте також і других до передплати сеї часописи! Нехай не буде на Руси одної руської хати, де не знаходило-б ся **„Народне Слово“!** А тоді певно в наше віконце, засьвітить луч осьвіти і правди сонце! Бо **„Народне Слово“** також є неустрашимим борцем за народні права і добро, та несе між наш народ бодрого, патріотичного духа, яким виробляє гарт так потрібний нашому людови до борби з своїми ворогами.

Отже **обовязком кожного щирого Русина є: передплатувати „Народне Слово“ і з'єднувати йому як найбільше передплатників.**

Не забувайте-ж на сей патріотичний обовязок, та зятяйте собі добре адресу тої часописи, яка є:

„Народне Слово“

у Львові улица Академічна число 8.

Передплата на „Народне Слово“ з поштою вносить:

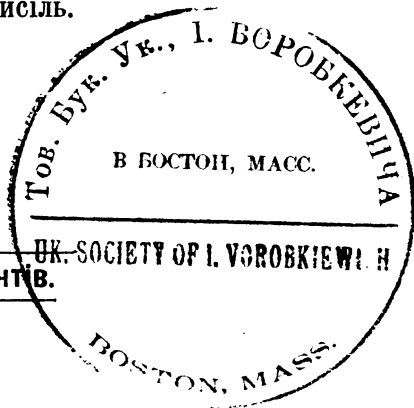
В Австро-Угорщині **місячно 1 кор.,** в Росії **чвертьрічно: 2 рублі,** в Німеччині **чвертьрічно 3 маркі,** в Америці **чвертьрічно 1 доляр.**

Що буде в краю по скінченю війни

ВАЖНІ ПОУЧЕННЯ ДЛЯ ТИХ, ЩО МАЮТЬ
В КРАЮ РОДИНУ І МАЄТОК.

Гнат Кисіль
Написав Гнат Кисіль.

Ціна 25 центів.

3

1000
1000
1000

ДЛЯ КОГО ТА В ЯКІЙ ЦІЛІ НАПИСАНА СЯ БРОШУРА.

Сотки тисяч українських емігрантів з Галичини і Буковини живуть в Америці та в Канаді. З сего великого числа людей лиш мала часть поселила ся в новій заморській вігчині ьавсе, лиш незначна частина не має заміру вертати назад до рідного краю.

Котрі се люди, що не повернуть вже до краю? Се фармери, що набули землю в Канаді або в Америці, що спродали вже своє майно в краю, що спровадили тут свої жінки та діти. Не мають до краю ані до кого, ані до чого вертати. — Покинуть ся тут.

Се поселенці, які живуть по містах: бизнесмени, ремісники або вироблені в якимсь фаху робітники, що мають вже тут, як гажеть ся — забезпечений кусок хліба. Ті люди з'жили ся вже з тутешніми відносинами, мають постійну працю, заробляють добре. — Нема отже для них потреби вертати до краю.

Поїдуть по війні до краю хиба з цікавості, або щоби поладнати свої родинні та маєткові справи, а відтак скоро повернуть назад до Америки.

Однак велика, дуже велика більшість наших емігрантів хоче повернути по війні до старого краю.

Хто се ті емігранти, що повернуть до краю?

В першій мірі — сільські господарі, що прибули тут за зарібками.

Поїхали за море, щоби в Америці або в Канаді придбати дещо гроша, щоби заробленими грішми сплатити в краю ріжні господарські та ґрунтові довги, або докупити більше землі.

В краю — жінка, діти, господарство! Повернуть домів, бо мають до кого і до чого вертати.

Друга група — се замужні жінки, що прямо з господарства, полишаючи дома діти та чоловіків, приїхали в заморський край.

Своє господарство задовжене — треба його ратувати!

Чоловік або не міг їхати заграницю, бо не пустили, або не здужав — за слабий до американської “хлопської” роботи, або господарка сего вимагала, щоб чоловік позістав на ґрунті, бо сама жінка з дітьми не далаб собі ради.

Отже поїхала до Америки газдиня! І працює мов мурашка в пенсильканійській фабриці — в міській шалі — в закопченой кухні, великоміського ресторану, або прямо “на плейзі” — на службі у людей. Всеґо собі відмовляє — складає гроші. Она-ж по то сюди приїхала!

Сама в Америці, але душею, серцем і думкою — все в краю: при дітях, при чоловікови — в своїх хатчині, в своїм городі!...

Ті жінки, по війні певно не остануть!

Першими шифами поспішать до тих, що їх в краю полишили.

В кінці третя група наших емігрантів — се молоді хлопці і дівчата.

І вони з добра тут не приїхали! В дома біда — недостаток. У родичів фамілія велика — малі діти!

Підросли старший син або донька — раді би допомогти родичам в тяжкий час.

В краю годі що заробити! Отже роздобули татуньо у жида або в касі дві сотки срібних і виправили добру дитину до Америки, щоб їм та дітям не прийшлося колись остати без кусника поля та даху над головою!

І з того великого числа дівчат та господарських хлопців, що приїхали в американський край — заледви мала частина лишить ся тут по війні.

Они полишили дома родичів, родину! Належить ся їм в краю своя частка! Є отже для них причина вертати!

І всі ті наші емігранти, що заміряють вернути до краю — з невисказаною нетерпеливістю виглядають кінця війни.

Рівночасно з тривогою і боязнею думають про сей день, коли прийдесть ся їм стати на рідний землі.

Бо не тільки незнають, кого зі своїх найблизших застануть в дома при житю — але також не годні собі уявити, які зміни в їх особистих та маєткових справах, принесе їм кінець війни.

У тих зглядах панують між нашими людьми найдивачніші погляди — та зовсім хибні поняття.

Щоби поучити Галичан і Буковинців в Америці і в Канаді про ті засадничі правні основи,

на яких особисті та маєткові права по скінченню війни мусять в краю уложити ся — а тим самим вказати нашим людям ясно і правдиво, що їх жде по повороті до краю — се виключна ціль нашої брошури.

ВІЙНА А ПРАВО.

Війна — понятє насильства. Хто силою переможе противника — сего правда — сей здобув собі право.

Мимо свого протиправного характеру, війна є доси в понятю людських законів — хоч непожаданою однак конечною правовою інституцією.

Цивілізовані держави придержують ся у всіх взаємигах між собою так званого міжнародного права.

І якраз міжнародне право в своїй більшій часті містить постанови, що дотичать веденя воен.

Узнаючи правність та слушність по стороні воюючої держави, уживати зглядом противника огня і меча — міжнародне право рівночасно постановляє, яких насильних ділань і способів вільно уживати на війні воюючим державам — а яких не вільно.

Виходить з сего, що хоть людська культура і людська цивілізація доси не здобули ся на се, щоб війну знести; то все таки ідеї новочасного пониманя так званих “прав чоловіка” та новочасні ідеї про задачі і ціли модерних держав зглядом горожан — змогли обмежити та переймити духом людяности навіть сей остаточний, з властивим понятєм права так незгідний, бо на

ужитю брутальної сили опертий спосіб полагоджування міжнародних і міждержавних ріжниць, яким в своїй сути являєть ся війна.

Ужите фізичної сили на війні потягає за собою смерть та каліцтва для цілих мас людей — потягає знищене майна та добутку людської праці.

Та хоч як немилосерною являєть ся війна в своїх методах а страшною в наслідках — однак в інтересі людства, в інтересі людської загальности, в кінци в інтересі та для радії істнованя самих держав — нищеню людей і людського майна на війні не є довільне — а є правом обмежене, є ограничене цілями війни.

ХТО ВЕДЕ ВІЙНУ.

Війну ведуть між собою правительства, а не населене воюючих держав.

Розуміть ся, що не тих кількадесять чи кількасот людей, що творять правительства держав, мають вести війну між собою.

Правительства ведуть війну так званою оружною силою держави, то є війском, або иншими словами тими людьми, що після державних законів є покликані під оруже — до оборони держави.

Перед вибухом європейської війни, закони майже всіх тепер воюючих держав накладали обовязок військової сдужби на мушчин, тільки в границях віку, між скінченим сімнайцятим — до скінченого пятьдесятого року житя.

Однак в міру того, як війна продовжувала ся та заходила потреба заповнювати великанські

страсти в арміях новими людьми, майже всі воюючі держави були змушені видати нові закони, якими покликали до війська молодців низше 17 літ — та муштин до 60 року життя.

Вийшло на таке, що тепер в Європі усі муштини, що тільки мають силу і здібність до військової служби, покликані вже до війська.

Крім війська, воюючі держави втягнули великанські маси населення до всяких робіт, які стоять в звязи з війною.

Нездібних до війська муштин, цілком молодих хлопців, жінщини та дівчата, заставили держави працювати за означеною винагородою при фабрикації амуніції, при полевих укріпленнях для війська [копане шанців, будова доріг і військових залізниць], при найрізномроднійших доставах для війська і т. д.

Однак ті люди, хотяй працюють при военных роботах, не належать до війська; після правного розуміння, не творять оружної сили держави. Они числять ся до так званого, мирного або цивільного населення, котре в военных діланях держави не бере чинної участі.

Лиш військо творить оружну силу, що веде війну. Цивільне населене війни не веде.

Отже війском лише може правительство цілковито диспонувати у війні. Військо є для правительства тільки средством до осягнення ціли, для якої правительство, в імени державности і в інтересі державної загальности веде війну.

Житєм цивільного населення, правительство на війні диспонувати не може.

Цивільне населене творить суспільність.

Держава — се лиш форма, в якій хвилево уня-

те жите суспільности.

Форма може змінити ся і само жите суспільности через се не поносить ніякої сушної страсти.

Тому правительства можуть вести війну для своїх державних інтересів тільки в таких границях, щоб суспільність не була наражена в своїх основних правах дальшої еґзистенції.

ПРАВА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ВІЙНІ.

Цивільне населене уважаєсь на війні як сторону неутральну, що в воєнних діланях правительств не бере ніякої чинної участі.

Війско ворожої держави має обовязок шанувати жите і маєток цивільного населеня свого противника. Не вільно ні забивати цивільних людей, ні мстити ся або пакости чинити цивільному населеню.

В ворожім краю не вільно нищити, бурити, палити — ні сіл, ні міст. Не вільно нищити ніякого добутку або запасів цивільного населеня — о скільки сего не вимагають війскові згляди, боеві пляни або стратегічні ціли.

Так наказує міжнародне право.

Однак зрозуміла річ, що на війні діють ся найріжнороднійші та дуже часті надужитя і промахи проти сего права.

Бо люди є людьми!

В міліонових армиях, що оорять ся проти себе, кілька характерами та душевними прикметами ріжних людей, криєть ся під одноцільними війсковими мундурами!

Кільки там є людей з вродженими дикими інстинктами, що під вражінем крові, огню та безнастанних боїв, затрачують до решти всякі людські почування.

Кільки в воюючих арміях знаходиться вроджених злочинців, які все мають нахил до морду, грабіжи та всякого злодійства! Такі люди не чують на війні над своїми вчинками такої контролю, як в мирних часах. Начальники не всюди з ними, всего не доглянуть!

Отже в той спосіб, війна — проти законів і проти всякого права — приносить також і для цивільного населення, в дуже багато случаях — смерть і каліцтва, приносить утрату майна та різні особисті кривди.

І на се нема ради — нема ліку. Удасть ся одного винownika відкрити і покарати — то все таки девять зможуть укрити ся і вийти безкарно. Проти безглядної людської злоби, набіть найострійше право є в дуже многих случаях — безсильне!

Підчас війни, ворожа держава має обовязок, в занятім чужім краю опікувати ся цивільним населенем, як своїм власним населенем. Має обовязок дбати в занятім краю про лад і порядок, та піддержувати жите суспільности у всіх його напрямах.

Коли населене в наслідок війни попало в нужду, держава, що заняла чужий край, обовязана прийти населеню з матеріяльною помочю.

ОБОВ'ЯЗКИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ.

Засадничий обов'язок мирного населення на війні зглядом ворожої держави в той, що цивільні люди не сьміють піднимати ніякого неприязного діланя проти чужого війська, або заряджень чужого уряду, з якого для ворожої сторони могла би повстати безпосередна або посередна шкода.

Такого становиска цивільного населення зглядом ворожої держави — вимагає міжнародне право.

З другого боку, кожда держава має право домагати ся від своїх горожан додержання так званої "вірності державі". Ся вірність державі полягає на війні в тім, що всі горожани обов'язані зі своєї сторони все можливе чинити, що тільки може причинити ся до воєнної побіди їх держави.

І як се тяжко погодити в практиці сі два обов'язки зі собою!

Кільки то нещасливим людям в Галичині і Буковині — головно в початках війни — прийшлося покласти своє жите; кільки невинних муштин, жінок і дітей помандрувало до вязниць австрійських або російських, за мнине недодержане сего міжнародного права зглядом ворожої держави, або за несповнене горожанського обов'язку вірності своїй державі!

Бог один знає, кільки людей, кільки родин, кільки цілих сіл знищено у нашим краю, за ніби ворожі діланя зглядом російського війська — або за мними провини зради зглядом своєї, австрійської держави.

Писали про се много, наші та чужі газети — але і тисячної часті не описали з сего, що було в дійсности.

Як виглядали сї провини наших людей, вкажемо на прикладах, які в своїм часі описували газети.

В коломиєських горах склала ся така подія.

До хати Гуцула зайшла австрійська патруля і веліла газді повести себе найкоротшою дорогою на другій бік гори. — Свої, цісарські жовніри жадають дрібної прислуги! — Відмовити годі, навіть не можна, бо Гуцул знає, що як горожанин австрійської держави — мусить помочи свому війську! — Скаже Гуцул, що не знає дороги — неповірять, та в додатку зроблять з него російського шпіона!

Отже сповнив Гуцул свій горожанський обовязок — повів австрійську патрулю!

На нещасте, Росіяни, що сиділи в засідці, зловили патрулю — зловили і старого Гуцула.

Жовнірів взяли на неволі, а Гуцула як чоловіка цивільного, що провинив ся зглядом Росії ворожим вчинком, бо вів проти російського війська австрійську патрулю — Росіяни повісили!

І деж тут правда? Хто тут провинив ся? Кожда сторона має тут своє оправдане — а Гуцул стратив жите!

Або інакша історія.

За селом, на стерні пасе хлопець худобу. — Він вже чув, що є війна — бо вчера і передвчера бачив в селі багато цісарського війська, що йшло дорогою до ліса. — Але, думає хлопець — війна ще далеко від села, бо доси не бачив російських жовнірів!

Аж тут нараз, мов з під землі — надлітають на конях козаки!

Окружили наляканого хлопця. Розпитують, чи в селі є австрійські жовнірі....

Хлопець каже все по правді... Через два дні були, але сьогодні — не бачив!

Велять хлопцеві козаки — вести себе до села...

В селі, при інших людях — випитують хлопця дальше... Яка сила австрійського війська переходила через село? Чи були жовніри на конях? Чи везли гармати?

Казали козаки говорити правду... Хлопець оповів все по правді!

На другий день приїхали до села австрійські улани.

Довідали ся від людей, що козаки були в селі! Що привів їх ковалів хлопець, що пас худобу за селом! Що старший козацький все записав, про що випитував хлопця!...

І сейчас на приказ коменданта — пігнули улани до міста ковалевого хлопця — пігнули коваля і ковалиху, під закидом зради австрійського війська!

Бо — розумував комендант уланів — сам хлопець, чейже не був на власну руку російським шпіоном! Намовили його до сего родичі, що були в змові з Росіянами!

І хто, в воєннім розгарі, повірив арештованому ковалеві, його жінці та їх хлопцеві, що вони не мали порозуміння з Росіянами?

Рапорт коменданта патрулі — дав певні докази їх "зради!"

Або ще інакший случай.

Австрійське військо заняло укриті позиції перед селом.

В селі — люди стрівожені, готові втікати. — Предчувають, що село може стати осередком битви.

Однак Росіян поки-що не видно. Може якось щасливо вдасться, що підуть іншою дорогою — оминуть село і битви не буде...

Аж нараз хлопці, що з цікавості повилізли на тополі — побачили зближаючіся здалека, на горі, ряди російського війська, що прямо посувалися в сторону села!...

З криком, що Росіяни йдуть до села — хлопці розбігаються по хатах!

В селі повстала метушня. Хтось вдарив в церкви, на тривогу — перестеречи людей перед грозячою небезпекою!

Комендант австрійського війська аж піднісся з пересердя, почувши голос дзвонів в селі...

Його плян був дати Росіянам спокійно з гори зійти — а тоді з укритих позицій перед селом, здесядкувати огнем російські ряди!

А російське військо чомусь не зійшло на долину, лиш з гори острілює австрійські позиції!

Чому се так? Чи може Росіяни побачили укриті позиції Австрійців?

— Ні! — думає австрійський комендант. Се дзвони в селі! Люди в селі, що є в змові з Росіянами дзвонами — остерігли російське військо про присутність Австрійців в селі!

Остаточно Австрійці відперли наступ Росіян на село.

Але на приказ коменданта, заведеного в своїх плянах — кількатор мешканців села опинило

ся в тяжкій вязниці, за уділюване знаків і пересторог російському війську — за зраду своєї держави!

Такі і тим подібні річі, не десятками, але сотками случаїв діяли ся в східній Галичині і Буковині — головно в перших місяцях війни.

І приходигь ся нам з прикростию, на підставі тих вістий, які в достовірний спосіб та у різних певних формах, дійшли вже до загального, публичного відома — ствердити дуже сумний а болючий для Українців факт.

На українське населене Галичини і Буковини, яке все і всюди, ноторійно було знане із своєї великої лояльности в виконуваню обовязків зглядом держави — на се наше населене, яке з причини війни понесло найбільші жертви в людях і в майні — із всіх народів австрійської держави — якраз з сего боку, з якого Українці могли як найменче сподівати ся — посипали ся на цілім галицькім і буковинськім воєннім терені численні кривди!

Ті кривди тим більше болючі, що в своїй загальности зовсім неоправдані, мали зі згляду на воєнний час і настрої для тих людей, що впали їх жертвою — фатальні наслідки!

Схожість мови українського населеня з Росіянами, незнане стремління українського народу з боку полководців австрійської та угорської армії, у злучі з скорими успіхами російського оружя в Галичині і Буковині з початку війни — та з систематичними оклеветчуваннями українського загалу зі сторони тих чинників в краю, які все ворожо відносили ся зглядом українського населеня, для своїх цілий і комбінацій — мали

той наслідок, що в команді австро-угорської армії почали дивити ся на український загал, як на елемент ворожий державі!

Поодинокі случаи зради, які всюди трапляють ся — в відношеню до Українців узагальнено!

Вскорі витворило ся в австро-угорській армії, оперуючій на галицькім і буковинськім терені — вороже упереджене зглядом українського населеня.

Всі неповодження австрійської армії з початку війни, які мали свою конечну причину в значній чисельній перевазі Росіян над Австрійцями — прикрашувано тим, що українське населеня воєнного терену, помагає російській армії. Всюди вітрино зраду, у всяких найневинніших річах — добачували зраду! Вистарчали найменші позори!

І по цілім краю, посипали ся масові езекуції кари смерти за шпіонажу — за державну зраду!

Тисячі мущин, жінок і дітей з поміж українського населеня — опинили ся в тяжких австрійських та мадярських вязницях!

Ні докази хоробрости жовнірів української народности в австрійських полках — ні подвиги українських добровольців, Українських Стрільців — не змогли серед військових і урядових кругів Австро-Угорщини розвіяти неоправданого упередження зглядом українського населеня!

Не помогли ніщо публчні заяви української публики, ні інтервенція українських парламентарних послів перед правительством!

Завдяки сему, що австрійський уряд не став у сій справі на такій висоті свого обов'язку, як сего слушність і справедливість справи вимагала — українська мартирольогія сеї війни, у величила ся дуже численними жертвами — в знищених або зломаних людських екзистенціях!

ПРО ПОЛОНЕНИХ ЖОВНІРІВ.

Офіцирів, жовнірів та членів військового помічного персоналу (військові св'ященники, лікарі, ветеренарі і т. д.), які попали в руки ворожого війська, чужа держава забирає в так званий полон.

Полон — се не неволя в давнім розуміню, бо сегодня ніяка цивілізована держава не узнає невольництва.

Рівнож не мож уважати полон — як деякі наші люди думають — за вязницю або арешт, як кару за се, що полонені жовніри бороли ся проти війська ворожої держави. Всяка держава, що кладе на своїх власних горожан обов'язок, бороти ся на війні, в імя її державних інтересів — мусить шанувати такий самий обов'язок також у горожан чужої держави.

Полон — се право воюючої держави тримати зловлених жовнірів чужої армії під своєю власттю — до скінчення війни. Ціль сего така, що би ворожу армію ослабити.

Не уважаєть ся за річ нечесну або злочинну зглядом своєї держави, коли жовнір попав в полон. Своя держава не має права карати жовні-

рів за се, ще вони попали в руки ворожого війська!

Тільки дезерція, то є добровільний перехід до ворожої армії — уважаєть ся за державну зраду. Дезертир підпадає тяжкій карі з боку своєї держави — очевидно, коли попадєть ся назад в її руки. Однак ворожа держава уважає і трактує чужих дезертирів, як звичайних полонених.

Полонені жовніри живуть в неволі на державний кошт. Дістають мешканє, харч і платню, відповідно до їх військової ранги. Ворожа держава має право уживати полонених жовнірів до всяких робіт, з виятком таких, що стоять в звязи з війною.

По скінченю війни — всіх полонених жовнірів сейчас випускають на волю.

Велика сила наших людей з Галичини і Буковини, знаходить ся тепер в воєнній неволі. — Найбільша часть наших знаходить ся в неволі російській. Однак доволі багато наших людей є також в неволі італійській; почасти в неволі французькій і англійській. Всіх австрійських полонених, які були в Сербії — сербські власти перевезли до Італії.

Держава має право всіх мущин в військовім віці, які є приналежні до ворожої сторони, а живуть на території держави, приміром є там на зарібках — інтернувати яко військових полонених.

Такі інтерновані не будуть мати по війні права до ніякого відшкодованя — за утрачений в немпах час, або за утрачені зарібки — як се хибно деякі наші люди думають.

Уряд кожної держави веде докладні списи всіх чужих полонених жовнірів, які знаходять ся під його властю.

Ті списи посилає кожда воююча сторона — в відписах після державної приналежності полонених жовнірів, до генеральної управи Товариства Червоного Хреста в Швайцарії, котре передає їх дальше кожній інтересованій державі.

В той спосіб, приміром австрійський уряд має відомість про свого кождого полоненого жовніра, в неволі якої держави знаходить ся та в якій місцевости перебуває.

Про місце побуту кожного австрійського полоненого жовніра мож письменно довідати ся в міністерстві війни у Відни. Адреса така:

Militaerauskunftsstelle des k. u. k. Kriegsministeriums in Wien.

ПРО ЦИВІЛЬНИХ ПОЛОНЕНИХ.

Також цивільних людей, без згляду на їх вік або військові кваліфікації може чужа держава, з титулу превенції, придержати під своєю властю, аж до часу закінчення війни.

Се право застосовує ворожа держава в занятім чужім краю зглядом визначнійших цивільних людей, громадянських і політичних діячів, яких особистий вплив міг би уємно ділати на льяльність населеня краю зглядом армії і заряджень уряду чужої держави.

На тій основі, російське правительство сейчас по занятю Галичини вивезло до Росії митрополита Шептицького — та інтернувало цілу ма-

су самих найкращих одиниць, з поміж нашого галицького духовенства та української світської інтелігенції, по різних містах далекої Росії.

Коли при військових полонених дає управлене ворожій державі сам факт військової приналежності жовніра, то при цивільних полонених, односторонній, довільний погляд ворожого уряду на лояльність одиниці є виключно рішачий.

ПРО ВОЄННИХ ЗБІГЦІВ І ВИСЕЛЕНЦІВ.

Сейчас по вибуху війни, коли російські війська переступили границі східної Галичини і Буковини — страшна тривога і паніка огорнула цивільне населення краю. Сей страх збільшався під впливом доказів, що слабша числом австрійська армія не зможе видержати сильного наступу російського війська, та що, скорше чи пізніше, східна Галичина і Буковина опиняться в посіданню Росіян.

Тисячі жінок з дітьми — тисячі дівчат, хлопців і старців, щоб уникнути смерті, розбоїв та насильств, кидали свої хати — кидали свої господарства. Втікали наосліп в західну сторону краю або через гори — на Угорщину.

Опинилися без кусника хліба між чужими людьми, здані на ласку і милостиню чужих. Поворот до дому мали замкнений, бо через кордони австрійського і російського війська перебитіся годі.

Запанувала страшна нужда між збігцями. 3

утоми, невігід і голоду, почали нещасні — головно старці і діти — гинути мов мухи.

Австрійський уряд мусів заопікувати ся сими людьми і подати їм можливість житя.

Розміщено галицьких і буковинських збігців в різних, на ту ціль вибудованих бараках, головно в західних австрійських провінціях: Країні, Сирії та в Чехах.

Мами з дітьми та старці позістали в бараках на удержаню держави або різних добродійних товариств. Дівчата і хлопці, здібні до праці, порозїздили ся на роботи при сільських господарствах або до фабрик — до Прус або до різних місцевостей західної Австрії та Угорщини.

З таких сіл Галичини, де через довший час тревали бої, або де ще тепер битви постійно ведуть ся — австрійський уряд примусово виселював населене, та розміщував виселених людей також по бараках. В сей спосіб, в першім році війни виселено населене з всіх сіл в околицях Перемишля. Тепер, є виселені люди з тих сторін Галичини, куди переходить так звана боева лінія.

Усіх наших збігців з східної Галичини і Буковини, що з початку війни опинили ся в західних австрійських провінціях — враз з тими, яких уряд примусово виселив — числили до сорок п'ятьдесять тисяч людей.

Велика більшість тих людей повернула в 1915 році назад до своїх сіл в міру того — як Росіяни під напором австрійської армії, дофали ся з зайятих частий Галичини і Буковини.

Однак ще і тепер велике число галицьких воєнних збігців живе далеко від свого дому, в австрійських бараках або на зарібках, між німецькими людьми.

В маю 1915 року розпочався серед страшних боїв відворот російських військ з зайнятих частин Галичини і Буковини.

І тоді знов почали наші люди втікати із сіл. Страх перед війною — страх перед битвами, гнав людей до утечі.

Повторилося се, що було з самого початку війни.

Люди, боючись остати на місці, щоб не потрапити в два огні — уступаючих Росіян і атакуючих Австрійців — втікали в переполюху в східну сторону краю.

В сей спосіб опинилися за задми російського боевого фронту. Вернути домів, в ніякий спосіб не могли. Знайшлися без хліба і даху — на ласці російського уряду та російського населення.

І рівно як австрійський, також російський уряд був змушений заопікуватися сею воєнними збігцями.

Російське правительство порозселювало галицьких та буковинських збігців (або, як їх Росіяни називають “біженців”) по різних губерніях південної та східної Росії.

Як се з скупих вістей російських газет виходить — лиш мала частина наших збігців живе в волинській та подільській губернії, що граничають з Галичиною. В більшій кількості живуть; алицькі збігці в київській, харківській, екатеринославській та херсонській губерніях. Найбільше число Галичан і Буковинців розселено в гу-

бернії симбірській та саратівській.

На удержане галицьких і буковинських збігців дає залюмоги російське правительство та ріжні російські добродійні товариства і комітети— в скільки самі збігці не зарабляють на жите при ріжних міських роботах або помагаючи в хозяйстві при сільських господарствах.

По скінченю війни всі збігці та виселенці будуть могли вернути домів. Ніяка держава не має права задержувати їх у себе, або спинювати в свободнім повороті до дому.

ГАЛИЧИНА І БУКОВИНА ТЕРЕНОМ ВІЙНИ.

Велика смертельна борба двох могучих держав, Австрії та Росії, ведеть ся від початку війни переважно на галицький і буковинський землі.

В нашім ріднім краю розіграли ся і ще дальше ведуть ся найбільші, найстрашнійші битви.

Згадати хочби за значнійші битви у Галичині з початку війни: під Тернополем, Підгайцями, Чортковом, Галичем, під Львовом та Городком!

Відтак прийшла довга, страшна своїми завзятими боями, облога перемиської твердині. Відтак завзяті боротьби в карпатських горах, на цілий їх галицький та буковинський довжині — від Горлиць аж до румунської границі.

Рік 1915 зазначив ся відворотом Росіян з значної части Галичини і Буковини під напором скріпленої австрійської армії. В тім часі розіграли ся сотки більших і менших боїв і битв у всіх околицях Галичини і Буковини.

В осени 1915 року, Австрійці заперестали наступати даліше.

Обі ворожі армії станули проти себе на укріплених позиціях, що тягнули ся в Галичині лінією: Збараж — Зборів — Бережани — Заліщики, а на Буковині перетинали лиш незначно північно - східну часть краю.

На сих незмінених позиціях стояли обі армії аж до мая 1916 року. В тім часі Росіяни розпочали нову офензиву на цілім галицькім і буковинськім фронті. Заняли майже цілу Буковину, заняли галицьке Покуте з містами Делятином, Коломиєю і Станиславовом. В північній части Галичини, Росіяни забрали місто Броди і найблизшу околицю.

Як серед такого воєнного пекла уложило ся жити в краю — не тяжко собі уявити!

Несчислені маси війск, австрійських, малярських, німецьких а в посліднім році також турецьких — з одного боку, і такі самі великанські маси російського війска — з другої сторони, бють на себе лавами та безвпинно — неначе розбурхані філі морські. Сотки тисяч коний стратували урожайні поля і ниви Галичини і Буковини.

Ангел смерти, що третій рік уносить ся над нашим рідним краєм — ще доси з кождим днем забирає нові жертви!

Як довга і широка Галичина і Буковина — скрізь розсіяні насчислені могили. Одні вже давно травою і зілем поросли, другі цілком сьвіжі, — та все ще нові прибувають.

Завзятий бій ведеть ся даліше на нашій зем-

лі — може ще завзятійший, як з початку війни!

КОЛИ ВІЙНА СКІНЧИТЬ СЯ?

На се питанє мож дати лиш загальну відповідь.

Усе на світі, з осягненем ціли — скінчить ся!

І воюючі держави ведуть між собою війну для якихсь цілий і в інтересі сих цілий!

Коли однак наступить сей зворотний пункт в війні, котрий змусить слабшу сторону прийняти услівя, які сильнійша сторона, відповідно до своїх воєних цілий подиктує — сего тепер ніхто не є в можности позитивно сказати.

Однак ріжні ознаки дають право домірковувати ся, що сей зворотний пункт, який собою означав би практичне закінченє війни — може вже і в недалекій будучности наступити.

При осуді сего питаня мусить ся узгляднити і сей факт, що новочасна війна ведеть ся всіми силами суспільности.

В Европі тепер, вже не звичайні армії, як в давнійших часах, але цілі народи, всі мущини, що лиш здібні носити оруже — стоять з оружем в руках проти себе!

А за боевим фронтом, в краю кожної воюючої держави — ціле економічне та господарське життя спинине в своїм властивім напрямі. — Усі сили цивільного населеня — усі фабрики, средства комунікаційні — ціла продукція краю, все підчинене на услуги війни!

Тому слабша сторона, себ-то та сторона, якої населене в скоршім часі, як у противника — не зможе витримати дальшої експанзії всіх своїх сил, конечної для веденя війни — буде змушена заперестати дальшого опору в тій хвилі, коли її опір був би рівнозначний з неминучим знищенем суспільности в її екзистенції.

ЯКУ СУДЬБУ КОНЕЦЬ ВІЙНИ МОЖЕ ПРИНЕСТИ ГАЛИЧИНІ І БУКОВИНІ?

Наша брошура не має ніякої політичної ціли.

Отже не нашою задачею брати під розвагу се, чого різні політичні чи національні групи надіють ся або мали би право надіятися від європейської війни.

Також не хочемо ся бавити в ніякі пророцтва — отже не ставимо ніяких тверджень в тім напрямі, як справа урегулюваня територій уложиться по війні між державами російською та австрійською.

Маючи на оці виключну ціль — в спосіб об'єктивний, виявити з правного становища ті наслідки війни, які мали би вплив на уложене дальшого житя — бутя українського населеня Галичини і Буковини, мусимо до наших виводів прийняти як підставу ті можливости, які зглядом будучої державної приналежности нашого краю по скінченій війні можна припускати.

Під тим зглядом є лиш дві можливости.

Перша можливість:

Галичина і Буковина позістануть по війні nadalше при Австрії.

Друга можливість :
Галичина і Буковина будуть по скінченій
війні прилучені до Росії.

КОЛИ ГАЛИЧИНА І БУКОВИНА ПОЗІСТАНУТЬ ПРИ АВСТРІЇ.

Коли війна скінчить ся таким результатом, що Галичина і Буковина позістануть дальше при австрійській державі, остане ненарушене і незмінене все то, що становить собою зміст так званого державного, публичного та політичного життя суспільности.

Рівнож усі приватно - правні постанови, які містять ся в так званім цивільнім законі, а нормують собою жите горожан у всіх взаємних особистих, родинних і маєткових — улягли би лише таким змінам, які були би конечні зі згляду на виняткові потреби та надзвичайні обставини. спричинені війною.

Інакше однак було-б в сім разі,

КОЛИ ГАЛИЧИНА І БУКОВИНА БУДЕ ПРИЛУЧЕНА ДО РОСІЇ.

Перехід нашого краю під російську державу, потягнув би для населеня в першій мірі зміну права горожанства, або так званої державної приналежности.

Однак після теперішних правних понять, зміна державної приналежности населеня такого краю, що зістав прилучений до иншої держави не відбуває ся в спосіб автоматичний, але за виразною згодою кождої приналежноі до краю оди-

ниці, що є повнолітна і в посіданю всіх горожанських прав.

З того виходить, що по евентуальнім прилученю нашого краю до Росії, кождий Галичанин і Буковинець мігби задержати своє давне австрійське горожанство по зложеню відповідної заяви перед компетентним австрійським урядом (за границею: перед конзулятом).

Які наслідки мало би неприяте російського горожанства для тих, що по прилученю нашого краю до Росії застерegli би собі австрійську приналежність — про се рішали би російські закони, якими Росія заінкорпоровала би прилучене Галичини і Буковини до своєї держави.

В році 1871, по скінченій війні між Німеччиною і Францією — дві французькі провінції — Альзація і Льотарінгія, зістали прилучені до німецької держави.

В ідношеню до населеня прилучених провінцій — німецька держава видала такий закон, що мешканці Альзації і Льотарінгії які в протягу 5 літ не прийняли німецького горожанства, мусіли свій нерухомий маєток в прилучених провінціях спродати, бо в противнім разі їх маєток був би перейшов на власність німецької держави.

В разі прилученя нашого краю до Росії — не була би виключена така можливість, що і російське правительство видало би певні правні ограниченя зглядом тих мешканців Галичини і Буковини, які не прийняли би горожанства російської держави.

ЧОГО РОСІЯ НЕ МОГЛА БИ ЗМІНИТИ.

Є такі права населення, яких нова держава в прилученім краю не зміняє і які мусить шанувати зі зглядів слушности і справедливости. — Такі права може нова держава, в приноровлюванню законів прилученого краю до загальних прав держави, змінювати лиш поступенно — з впливом довшого часу.

Се є ті правні засади, що входять в обсяг так званого родинного, маєткового та спадкового права.

Кождий припис, кожда правна засада і постанова, які нормують взаємини і відносини між людьми, є дійсним правом в тім значіню, що мають свою силу і підставу в понятю і переконаню людей про слушність і справедливість такого а не інакшого уложеня людських взаємин.

Правні понятя і правні переконання людей є вислідом потреб і обставин, серед яких жите даної суспільности розвивало ся через цілі ряди поколінь — є отже відбитем збірної душі суспільности і довголітнім продуктом житя суспільности.

До категорії таких прав належать правні засади, які нормують: родинне жите, відношене родичів до дітей і дітей до родичів, відношене і взаємні управнення між чоловіком а жінкою, маєткові права в супружестві, спадкові права між родиною і т. д.

Отже ті всі вичислені права — в разі прилученя нашого краю до російської держави. Росія мусіла би шанувати і утримати їх в законній силі.

ЧИ РОСІЯ МОГЛА БИ НЕУЗНАТИ В ГАЛИЧИНІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКУ ЦЕРКОВ?

Дуже багато наших людей в Америці і в Канаді не має в тій справі доброго погляду.

На се складають ся різні причини.

Одні думають, що тому, що в російській державі є пануючою православна віра, вже на тій самій підставі всі російські горожани мусять визнавати православну віру і належати до православної церкви.

Не знають ті люди, що в Росії є кількадесять мільонів такого населеня, що визнають всякі інші релігії — не православну, і до православної російської церкви не належать.

Другі з поміж наших людей, що чули або читали, що в Росії є різні палітичні та релігійні групи, які ворожо відносять ся до уніяцької, греко-католицької церкви — думають, що тим самим російське правительство може неузнати уніяцьку церкву, як законну церкву в Росії та змушувати греко-католиків приймати православне.

Але найбільша часть наших людей є прямо збаламучена в тій справі різними агітаторами та ревнителами православя, які всякими способами—всякими, хочби неправдивими і безосновними представляваннями та аргументами — старають ся діпняти одної цілі: як найбільше число Галичан з'єднати для російської православної церкви.

Постараємо ся вияснити цілу справу та доказати, що є в блуді ті люди, які думають і вірять, що в разі прилученя Галичини до Росії —

російське правительство могло би неузнати греко-католицьку церков.

Безповоротно минули ті часи, в яких пануючий король чи цісар мали право жадати від своїх підданих, щоби вони визнавали ту віру, чи релігію, до якої сам пануючий належав.

Правна засада давних часів, що містили ся в латинській паремії „*Cuius regio - eius religio*”, (чие пановане — того релігія), навсе усунена з новочасного державного права: не узнає її нині ніяка цивілізована держава.

В давних часах панувало понятє, що всі люди — всі “піддані”, істнують для держави, та з ласки держави.

В нинішних часах поступу людської думки, панують цілком противні погляди на місію і становиско держави зглядом її “горожан”.

Релігія, річ совісти і душі кожного чоловіка, — ніє підпадає зовсім під власть держави.

Лише релігійні організації, без згляду на форми, в яких обявляють ся (з’орґонізовані церкви, релігійні групи, секти і т. д.) підпадають під контролю держави — і то тільки в границях, зачекнених цілями і задачами, які є спільні для церкви і держави.

Російська держава, що в своїм устрою і в своїх законних постановах опираєть ся на праві та на тій основі є так званою “правною державою” в модернім понимаю — мусить в відношеню зглядом реліійного життя горожан заняти таке становиско, яке відповідає новочасним принципам засадничих прав і свободи кожної одиниці.

Тому російська держава і кожде російське

правительство мусіли би — по прилученю нашого краю до Росії — з засадничих зглядів узнати греко-католицьку церков — як з'організовану церков чотирех мільонів українського населеня Галичини — як церков, що має за собою вікову традицію — яко часть і галузь всесвітної католицької церкви, що стоїть під кермою римського престола.

І коли російська держава мусіла би узнати греко-католицьку церков, як законну церков в Росії — то в ніякий спосіб — члени і вірники сеї церкви не могли би бути наражені в Росії на якусь нерівність або якісь некористи правні — на правні ограничення або особисті переслідування зі сторони держави або її уряду.

Отже всілякі небилиці, які пускають агітатори православія між наш нарід в Америці — приміром: що не дістав би перепустки до повороту до краю такий галицький чоловік, який не виказав би ся перед російським конзулятом посьвідкою православної парохії, стверджуючою його приналежність до православної церкви, або — що тільки православним Галичанам — російський уряд віддасть по війні їх ґрунга і маєток в краю, — се все чиста неправда, очевидні брехливі видумки, які обчислені тільки на збаламучене наших галицьких людей.

Для евентуального ствердження галицької приналежности поодиноких людей, були би перед конзулятами рівно добрі і важні посьвідки свого приналежного греко-католицького сьвященика, як посьвідка православної парохії.

А що до перебраня ґрунтів і маєтку в краю — рішали би виключно права власности, а не релі-

гійна приналежність управненої особи.

Отже на всі такі дуниці, крутацтва і брехні, які в обчислені на збаламучене наших галицьких людей в Америці і в Канаді — не треба звертати найменшої уваги.

Се є певна річ, що коли би Галичина зістала прилучена по війні до Росії — ані не було би нікому зборонено в краю належати до греко-католицької церкви, ані греко-католики не мали би в російській державі менших прав горожанських, особистих та маєткових, як їх мають російські люди — православної віри.

ВІЙНА ПРИНЕСЕ ВЕЛИКІ ЗМІНИ В КРАІ-О.

Європейська велика війна принесе великі зміни в життю і взаїмних відносинах не тільки у воюючих держав і народів — але майже на цілім світі.

Теперішня війна буде творити нову епоху для много народів і суспільностей, на всіх полях державного, політичного та економічного життя.

Через сі далекосягні і всесторонні наслідки війни — народи і суспільности, головно такі, що були безпосередно захоплені війною — знайдуться серед нових условин і серед нових шляхів, якими попливе їх дальше жите та їх розвій.

І для нашого народу розкриють ся по війні нові горизонти, що освітять дорогу, якою прийдець ся нам йти, щоби забезпечити судьбу і будучність нашої суспільности, та нашого українського народу.

Які зміни викличе війна в економічнім і го-

сподарським життю Галичини і Буковини — вже тепер, заки війна ще скінчила ся, можна предвидіти і бачити.

Скільки найздібніших та найсильніших до праці людей поклало свої голови на воєнних побоєвищах!

А які маси повернуть калік, хорих, інвалідів, що або цілком — або в великій мірі будуть нездібні до праці!

Повстануть величезні браки людей в промислі і в хліборобському занятю — в торгівлі і в ремісничім фаху.

І місто і село — в однаковій мірі стратять робітника!

А потреба робітників в Європі буде дуже велика! Кожда тепер воююча держава буде всіма силами старати ся, щоби свій промисл, свою торгівлю та свою хліборобську господарку, які в наслідок війни незвичайно потерпіли — знова оживити і піднести щонайменше до такого стану розвою і добробуту, як се було перед війною.

В Галичині і Буковині — в хліборобському краю — не буде по війні того “голоду землі”, що давнішими роками заставляв тисячі селян мандрувати на еміграцію у чужі краї — бо своя мала хлопська господарка на малім куснику поля — в купі з браком всякого зарібку, не давала людям можности вижити на рідній землі.

А по війні — яка маса селянських господарств, остане без господарів — яка маса ґрунтів і господарств буде таких, де остануть лиш малі діти — сироти!

Ті всі осиротілі господарства будуть мусіли

обробляти кривні або сусіди — опікуни або чужі люди.

Буде отже землі в краю доволі по війні — буде на чім і при чім працювати — але буде брак рук до праці!

Мусить ся взяти під розвагу також і сю обставину, що війна спричинить в краю занепад і руїну для так званої “більшої земельної власности” — для господарств середно - великих і малих дідичів.

Господарства дідичів перед війною ледви не ледви животіли, бо більшість з них була страшно задовжена.

Тримали ся ще тільки тим, що в краю все був таний робітник.

По війні, коли настане брак рук до праці та через се робітник стане в краю дорогий — дідичам прямо не буде оплачувати ся господарка на власний рахунок і на власну руку.

Щоби ратувати свої маєтки перед цілковитою загладою — дідичі будуть мусіли свої ґрунти і поля або парцелювати та спродавати частями, або випускати селянам в посесію чи в аренду.

Безперечно, що війна буде мати великий вплив тагож на нашу заморську еміґрацію!

Можна з великим оправданем припускати, що в перших роках по війні, будуть приїздити з краю до Америки переважно тільки жінки і дівчата.

ЧАСТЬ II.

**ПРО ПРАВА І З'ОБОВ'ЯЗАННЯ, ЯКІ ПО ВІЙНІ
НЕ ПІДПАДАЮТЬ ЗМІНІ.**

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ ГРУНТІВ І РЕАЛЬНОСТЕЙ.

Приватна власність є найважнішою і головною основою сучасного суспільства ладу і порядку, є головною артерією життя теперішньої суспільности.

Коли приватну власність щадить і шанує навіть воєнне право — то в нійкий спосіб право приватної власности не може утерпіти через прилученє якогось краю до иншої держави.

Хто є в краю властителем поля, ґрунту або иншої реальности (дім, будинки господарські), сей не утратить свого права власности в наслідок війни.

Рівнож нійкий властитель в краю не може утратити своєї власности через се і в тім случаю, коли-б наш край зістав по війні прилучений до російської держави.

В кожній державі є ведені при судах так звані книги ґрунтові або книги табулярні — в яких є списані всі реальности і нерухомі маєтки після своїх родів і господарського призначеня.

Крім докладного опису кожної нерухомости — з яких частий она складаєть ся (орне поле, лука, ліс, дім, будівельна парцеля і т. д.) — є в та-

булярних книгах занотований кождочасний властитель нерухомого маєтку та є вказані всі довги, які тяжать на реальности.

В Галичині і Буковині — для кожної сільської громади веде приналежний суд повітовий окремі ґрунтові книги. Крім сего кожда сільська громада має в своїм суді докладні мапи всіх ґрунтів в селі — з точним поданем величини кождої ґрунтової парцелі та її границь.

Ні ґрунтові книги ні мапи ґрунтів не зістали в нашім краю через війну в нічим ушкоджені. Австрійський уряд вивіз їх в безпечне місце з усіх тих околиць нашого краю, які були наражені на воєнні операції.

Коли би наш край зістав по війні прилучений до Росії — австрійське правительство було би обовязане віддати російському урядови — ґрунтові книги і мапи з усіми дотичними документами — для тих усіх громад, що перейшли би під державну приналежність Росії.

ЯК ДОХОДИТИ СВОГО ПРАВА ВЛАСНОСТІ КОЛИ В ТАБУЛІ Є ЗАПИСАНА ЗА ВЛАСТИТЕЛЯ ИНША ОСОБА.

Після закона, за правного властителя реальности уважається та особа, що є записана в ґрунтовій книзі (в табулі).

Суд може переписати в табулі право власности якоїсь реальности на другу особу тільки на підставі правного документу, злагодженого на письмі (як контракт купна - продажу, кон-

тракт даровизни, тестамент) — або на підставі судових вироків, виданих в процесах — або на підставі судових рішень, приміром в справах спадкових.

Коли би хтось — будучи в краю, або і тут — в Америці — купив від сусіда поле, або дім, а не зробив з ним писемного контракту — то' щоби узискати по війні право власности на куплений реальности — буде мусів ужити одного з слідуєчих способів:

1) Списати з сусідом писемний контракт і сей контракт предложити судови до вписаня в табулі;

2) Колиб сусід добровільно не хотів списати контракту — запізвати його до суду і перед судом доказати сьвідками або в инший певний спосіб, що сусід реальность продав;

3) Колиб сусід помер — вивести перед судом скаргу проти спадкових наслідників небіщика і доказати сьвідками або в инший певний спосіб що померший продав свою дотичну реальність, чи її часть.

У всіх таких справах, в яких буде ходити о видістанє своєї власности — державна принадлежність нашого краю по війні, буде річию обоятною.

Чи перед судом австрійським — чи перед судом російським — власність на реальностях в краю буде признана сим особам, які викажуть до них своє добре право.

ПРО ГРОШЕВІ З'ОБОВ'ЯЗАННЯ (ДОВГИ).

Коли хтось має заплатити другій особі якусь суму грошеву — тоді є так зване грошеве з'обов'язанє.

Сей, що має право жадати заплати від другого — називаєсь віритель; той, що має обов'язок заплатити — називаєсь довжник.

Грошеві з'обов'язання мають свої ріжні причини :

Хтось є приміром обов'язаний заплатити другій особі грошеву суму: як сплату з одідишеного спадку — як ціну купна за спродану річ або як зворот позичених гроший і т. д.

Ніякі грошеві з'обов'язання (довги) не згаснуть через се, що в краю війна — анї не згаснули би через се, колиб наш край перейшов по війні під російську державу.

Найбільше хибних понять панує між нашими людьми в справах грошевих позичок.

Є ріжні форми позичок.

Є так звані позички гіпотечні — коли довжник позволив вписати позичку на своїй реальности.

Є позички, на які віритель і довжник зробили документ на письмі (скрипт довжний).

Є позичка на вексель.

В кінци є позички без гіпотечного забезпечення і без писемного документу — так звані позички “на слово”.

Всі ті роди позичок — хотяй ріжняють ся своєю формою — є рівні в своїй сути, а се під зглядом правного обов'язку довжника — заплатити позичену суму вірителеви.

Ріжниця між родами позичок є така:

При гіпотечних позичках віритель має забезпечене для своїх грошей на реальности довжника.

При позичках векслевих і при таких позичках, на які зроблено писемний документ — сам вексель і документ є вже в процесі доказом для суду, що віритель позичив гроші довжникови.

При позичках “на слово” — віритель мусить перед судом доказати свідками — або в інший певний спосіб, що позичив гроші довжникови.

Коли-б довжник помер — віритель має право внести скаргу судову проти спадкових наслідників довжника.

По переведеню процесового доказу — суд своїм вироком наложити обовязок заплати довгу помершого довжника на всіх спадкоємців, що одідичили по нім маєток.

Для того всякі посьвідки довгу, всякі квіти на вручені довжникови — або післані йому гроші — всякі листи довжника, в яких він признаєть ся до позички — треба старанно переховувати, бо ті всі річи будуть по війні важними средствами доказовими — коли-б справа позички прийшла перед суд.

ЗАКОННІ ПОЛЕКШІ В СПЛАТІ ГРОШЕВИХ З’ОБОВ’ЯЗАНЬ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ.

Війна спричинює собою застій в цілім економічнім життю держави і тим самим ділає уємно на грошеву силу цілого населеня.

Тому кожда воююча держава видає на час війни законні полекші для свого населеня в справі сплачуваня ріжних грошових з'обовязань.

Такі полекші видає держава головно в формі так званих мораторій — то є через примусове продовжене терміну платности грошових з'обовязань до якогось означеного часу.

Коли закон продовжує термін платности для всіх грошових з'обовязань — тоді є так звана цілковита мораторія. Коли продовжене терміну платности відносить ся лиш до деяких з'обовязань — є так звана частинна мораторія.

Цісарським розпорядженем з дня 22 грудня 1915 (Вістник державних законів № 191) — заведено в Галичині і Буковині цілковиту мораторію для усіх грошових з'обовязань.

В часі мораторії ніякий віритель (приватний чоловік — банк або каса позичкова) не може змусити свого довжника до заплати довжної суми. Суди не видають наказів заплати в справах векслевих і не виконують примусових екзакуцій заплат на підставі правосильних вироків.

Загальний обовязок заплати довгів відживає доперва по знесеню мораторії.

Однак і по скінченю війни — держава звичайно удержує в силі частинну мораторію, яка відносить ся до певних родів грошових з'обовязань.

Частинну мораторію задержують держави через якийсь час по війні при ґрунтових з'обовязанях та при з'обовязанях дрібних міських промисловців, малих купців і ремісників.

ДЕРЖАВАМ ЗАЛЕЖИТЬ НА УДЕРЖАНІ-О І ПІДНЕСЕНІ-О СІЛЬСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.

Мали сільські або хлопські господарства є головною і важною підставою економічної сили кожної держави.

Мож отже певно сподіяти ся, що кожде правительство буде по війні всякими способами старати ся, щоби хлопські господарства своєї держави піднести економічно і забезпечити їм як найлучший розвій.

Таке стремління держави в користь удержання і піднесення хлопських господарств видко з цісарського розпорядження з дня 9 серпня 1915 р. (Вістник державних законів № 60) — видано-го для австрійських країв.

Се цісарське розпоряджене прямо говорить в своїм змісті, що загальний інтерес держави се-го вимагає, щоби хлопські господарства поставити і удержати на добрій економічній підставі. Тому цісарське розпоряджене ограничило довільність при заключуваню умов продажи - купна або виарендованя хлопських господарств по мысли вираженої тенденції.

Тепер в краю є недозволено купити хлопську господарку або ґрунт такий особі, що сама на тім ґрунті не буде господарити. Не вільно купити або виарендувати хлопського ґрунту дідиче-ви села в тії ціли, щоби побільшити свою панську посілість. Такі купна і аренди хлопських ґрунтів є після найновішого австрійського права — неважні.

Також в будучности — при примусових ліцитаціях хлопських ґрунтів — суди в нашім краю будуть мати обовязок перестерігати постанов сеґо цісарського розпорядження і продавати екзековані хлопські маєтки лиш селяном, що самі ведуть господарку а не купцям — спекулянтам.

Через се примусова продаж хлопських ґрунтів за довги — буде по війні значно утруднена і обмежена.

ПРО ОЩАДНІ ГРОШІ В КРЕДИТОВИХ КАСАХ І В БАНКАХ.

Богато наших людей є того погляду, що їх ощадні гроші, зложені в краю в всіляких кредитових касах і банках можуть пропасти в наслідок війни або в разі прилученя нашого краю до російської держави.

Неодин думає собі, що через війну, всякі касові книги, головно малих провінціональних кас і так званих кас Райфазена — могли затратити ся, що гроші каси могли попасти в руки ворожого війська — та через се каси побанкрутували а в додатку не мають записків і списів — хто і кілька грошей мав зложених в касі на процент та хто і яку суму був довжний в касі.

Отже так не є.

Вже на якийсь час перед вибухом війни — усі банки, усі більші і менші провінціональні каси та всі райфазенки по селах і місточках в східній Галичині і Буковині дістали приказ, ці-

лу свою готівку в грошах та всі касові книги і документи відіслати до Львова, зглядно до Чернівців, звідки все перевезено в безпечне місце.

В сей спосіб — всі касові книги і записки та всі касові документи є заховані в порядку. Гроший з банків і кас російська армія також не забрала — тимбільше, що гроші кредитових кас і банків се приватна власність а вороже військо і уряд може конфісковати в занятім краю тільки власність держави.

Коли-б в нашім краю по скінченю війни, якийсь банк або деякі роди кредитових кас вже не продовжували більше своєї діяльності — то в тих касах буде установлена так звана ліквідація маєтку. То значить, що ті каси в протягу означеного часу будуть стягати від своїх довжників позичені гроші і рівночасно будуть віддавати гроші тим людям, що зложили в касі свої ошадности або уділи.

Не можуть також нікому пропасти гроші зложені в державній почтовій касі ошадности — ані гроші, які були для когось переховані в так званім судовім депозиті або як у нас кажуть — в судових касах (приміром сиротинські гроші).

Всі писемні посвідки кас на зложені гроші, всі вкладнові і щадничі книжочки — всі ресіти і квіти на зложені або вислані поштою гроші до каси або до банку — треба старанно переховувати.

Вправді і такому чоловікови, що згубив або затратив вкладку чи щадничу книжку — гроші не пропадуть, однак він мусів би сейчас по війні зголосити писемно до банку або до каси про

утрату щадничої книжки — в цілі переведення амортизаційного поступованя.

Чи наш край по війні буде належати до Австрії, чи до Росії — се не буде мати ніякого впливу на право людей до видобуття їх належних грошей з банків і кредитових нас, з австрійського судового депозиту або з австрійської поштової щадниці.

ЗАПОМОГИ ДЛЯ ВІЙСКОВИХ ІНВАЛІДІВ ТА ЇХ РОДИН.

Кожда воююча держава дає грошеві заповоги своїм жовнірам - інвалідам, що в наслідок війни стали нездібні до праці. Також найблизша родина інвалідів — жінка і діти — дістають з державної каси відповідні заповоги.

Державні заповоги для австрійських інвалідів є оперті на законі з дня 26 грудня, 1912 (Вістник державних законів № 257) і на цісарськїм розпорядженю з дня 12 червня 1915, (Вістник державних законів № 161).

На підставі сих законів, кожний австрійський жовнір - інвалід, цілком нездібний до праці — коли не має маєтку, з котрого доходів, без праці мігби вижити — побирає з державної каси таку річну заповогу :

180 корон для себе;

60 корон для жінки;

по 36 корон для кожної дитини.

Інваліди, які в части є здібні до праці, дістають відповідно менші заповоги.

Вдови і сироти по жовнірах, що згинули на війні, побирають з державної каси — коли викажуть своє убожество — такі річні запомоги:

120 корон — вдова;

по 36 корон — кожда дитина. (Хлопці до 16

року жита — дівчата до 14 року).

Рівнож і російське правительство видало закони в справі державних запомог для військових інвалідів та для убогих родин по поляглих на війні жовнірах.

Австрійські інваліди і їх родини та вдови і сироти по поляглих на війні австрійських жовнірах — які є приналежні до Галичини і Буковини — не могли би утратити запомоги в тім случаю, коли би наш край зістав по війні прилучений до Росії.

Уділюване матеріальної помочи убогим горожанам, які в обороні держави утратили здібність заробити на жите для себе і родин, та спомогане убогої родини таких горожан, що в обороні держави покладали своє жите — се природний обовязок кождої держави.

А що в разі прилученя Галичини і Буковини до російської держави — перейшли би на російське правительство усі права і маетки, які мала в нашім краю австрійська держава — то тим самим і всі правні та природні з'обовязаня австрійського уряду зглядом населеня Галичини і Буковини — Росія мусіла би також переняти на себе.

ХТО БУДЕ МАТИ В КРАЮ ПРАВО ДО СПАДЩИНИ.

Через обильне жниво смерти, яке приносить за собою війна — незвичайно велике число господарств і маєтків в нашім краю, перейде по війні на нових властителів.

Тому, що многі наші люди в Америці і в Канаді будуть безпосередно або посередно також інтересовані у сих численних особистих змінах у власности маєтків і господарств в краю, які настануть по війні — не від річи буде вияснити, яким особам буде прислугувати право спадщини по померших кривних.

Після обовязуючих прав в кожній новочасний державі — маєток по помершій особі переходить на власність тих людей, яких небіщик установив своїми спадкоємцями в розпорядженню послідної волі, то є в тестаменті.

Коли померший не лишив тестаменту, або коли-б тестамент не відповідав законним вимогам — тоді власність маєтку небіщика переходить на таких його кривних і в такім порядку і обемі, як се в законі є постановлено і усталено. Тоді спадщина по помершій переходить на нових властителів на підставі законного права дідиченя.

А що во вгніім часі заскакує людей смерть переважно несподівано — тому по війні маєтки по померших перейдуть в значній більшості на таких спадкоємців, яких саме право — сам закон покликуює до спадщини.

Припис § 731 австрійського цивільного закону покликає до спадщини кривних помершого в слідуючій порядку:

В першій ряді: діти помершого або прями потомки його нежючих дітей.

Приміром — померший батько полишив двох синів і доньку; тоді спадщина ділиться на 3 частини і кожда дитина дістає рівну пайку.

Коли би донька вже не жила а позістала діти — тоді припадаючи на ню пайку дістали би її діти — внуки помершого батька.

Коли би батько полишив діти і вдову — тоді вдова дістає четверту частку спадщини — а позістала решта переходить в рівній пайці на діти небіщика.

Таке саме право до четвертини маєтку помершої жінки має її чоловік.

В другій ряді є покликані до спадщини: батько і мати помершого, його братя і сестри а коли-б они вже не жили — через їх голову їх діти.

Кривні другого ряду дідичать лише тоді, коли не остав жадний кривний першого ряду.

Приміром помер господар, котрий не остав діти ні жінки а полишив маму і сестру; а кривних, по старшій його- браті позістало троє дітей.

Тоді маєток помершого господаря буде після права поділений на три пайки.

Одну частку дістане мама, другу частку дістане сестра, а третю частку дістануть через голову брата — небіщика його сироти.

Коли би сей померший господар позіставив вдову — тоді вдова дістала би половину його маєтку а друга половина була би поділена між мамою, між сестру і між сироти по братови.

Так само коли-б померла чоловікови жінка і не полишила дітий тільки кривних другого ряду (родичів, братів, сестри) тоді половину її маєтку дістане чоловік а друга половина пішла би до рівного поділу між її кривних.

Є ще в спадковім праві третій і четвертий ряд кривних, що обіймає дідів та прадідів помершої особи.

Кривні третого ряду приходять до спадщини, коли вже нема ніякого кривного другого ряду. А коли-б хтось не оставив навіть треторядних кривних, тоді його спадщина переходить на послідний, четвертий ряд кривних, зглядно на їх потомків.

Довги помершого чоловіка обовязані платити всі його спадкоємці, відповідно до своєї пайки.

Ті всі спадкові права не уягли би ніякої зміни, коли-б наш край зістав по війні прилучений до Росії.

ПРО НЕСЛЮБНІ ДІТИ, УРОДЖЕНІ В ЧАСІ ВІЙНИ.

Одним з звичайних явищ, які товаришать війні є велике число неслюбних дітий в тих краях, що захоплені війною.

Так є не тільки в нашім краю. Таке саме є в прочих австрійських провінціях, то саме є в Ро-

сії, в Польщі, в Німеччині, у Франції, в Бельгії і т. д.

Тому що се явище є загальне що оно є кінечним наслідком потрясень нормальних підвалин цілого суспільного життя, спричинених війною — закони воюючих держав мусіли проти сего факту зайняти справедливе становище.

Неслюбні діти, які вродили ся в часі війни — уважаєть ся в Європі як кінечне зло воєнних відносин, які мусіли уємно відбути ся на нормальнім житю родин.

Зглядом матерій неслюбних дітей та зглядом особисто-правної і суспільної позиції неправих дітей — закони воюючих держав мусіли стати на становищи слухности і справедливости.

Найновіші закони, видані в Австрії, признають неслюбним дітям різні управненя, яких передше неправі діти не мали.

Цісарське розпоряджене з дня 12 жовтня 1914 (Вістник державних законів № 154) розширило спадкові права неслюбних дітей, цісарське розпоряджене з 19 марта 1916 (Вістник державних законів № 38) признає неслюбний дитині право оспорювати її походжене від правного чоловіка її матери; цісарське розпоряджене з 12 жовтня 1914 (Вістник державних законів № 276) дає пожитність правному мужеві дати своє назвиско неправій дитині своєї жінки.

Постанови §§ 166 і 171 цивільного закона дотично обовязку удержаня і вихованя неправих дітей — змінено в користь неслюбних дітей.

Видано нові законні постанови в справі справованю опіки над неправими дітьми та в справі їх легітимації.

Одним словом, із всего законодавства, виданого в часі війни в справі неслюбних дітей видно тенденцію права, щоби суспільну і правну позицію неслюбних дітей, в границях можливості — зрівнати в дітьми слюбними.

В такий спосіб, як в Австрії, також закони інших воюючих держав урегулювали справу неслюбних дітей.

З вироків французьких судів, виданих в часі війни в кількох роздодових процесах — можна вже тепер бачити, з якого правного становища європейське судівництво буде осуджувати квестію поповнення віроломства замужньої жінки через факт, що в часі війни дала жите неправий дитині.

Французькі суди, беручи на згляд ненормальні відносини, спричинені війною — не uznали в самім факті уродження неправої дитини замужною жінкою, **вини по стороні жінки**, — приймаючи як мотив її незаконного поступку — **примус**, який після поняття закона уневиняє всякий правний проступок.

Коли отже само право і сама держава старається заняти справедливе становище зглядом неправих дітей та їх материй — то чейже і ті люди, які стоять в родинній звязи з сими нещасними жінчинами, потраплять заняти зглядом їх невластновільного поступку хочби становище звичайної людської вирозумілості та людського милосердя.

ПРАВО НАСЕЛЕННЯ ДО МАЄТКОВОГО ВІД- ШКОДУВАННЯ.

Держава є обов'язана заплатити населенню відшкодоване за всякі маєткові страти, спричинені війною.

Матеріальну шкоду за знищені поля, ґрунти, ліси — за знищені і спалені доми і будинки — буде мусіла держава, під якою край по війні опинить ся — пошкодованим властителям вирівнати, або готовими грошми або через достарчене потрібних до відбудови матеріялів та средств.

Цісарским розпорядженем з дня 22 липня 1915 (Вістник державних законів № 97) і законом з дня 30 вересня 1915 (Вістник державних законів № 140) урегульовано вже в Австрії обов'язок держави до вирівняння воєнної шкоди тим властителям, яких реальности і нерухомоти через війну потерпіли.

АМНЕСТІЯ ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ ПЕРЕСТУП- НИКІВ.

По скінченню війни, держави звичайно видають загальну амнестію (дароване кари) для засуджених карними вироками менших переступників.

Загальна амнестія не обіймає засуджених на кару вязниці за тяжкі злочини.

Держави видають звичайно по війні також так звану правну аболіцію, то є застановлене карного слідства за всілякі менші провини.

Очевидна річ, що в разі прилученя нашого краю до Росії, перебуваючі за границею всякі військові австрійські дезертири та такі військові особи, що провинили ся проти військового карного закона — могли би безпечно і безкарно вернути до краю.

ВІДБУДОВА КРАЮ ПО СКІНЧЕНЮ ВІЙНИ.

Війна в життю народів — се неначе велика буря в життю природи.

Страшна буря, що своїми тяжкими хмарами налягає землю, що огнем блискавиць несе смерть людям і палить доми, що своїми пекольними силами рве дерева з корінєм а своїми масами води заливає урожайні поля — забиває людей, нищить працю людську та обертає багатий край в руїну.

Однак буря, хочби як страшна і велика — не годна знищити тих сил в природі, щб̇ творять житє — не годна знищити самого житя.

Покажеть ся сьвітло сходячого сонця, розжене темні хмари, огріє житедайними лучами землю і в одну мить — житє в природі, страшною бурею на хвилю прибите — пробуджуєть ся в цілій повні.

І війна — люта, страшна, війна не всилі забити життя!

Проясніє сонце мира і відживить людське життя, прибите лихолітєм воєнним!

І замінять люди смертельну зброю на плуг — на серп — на молот.

І вирівнують люди плідну землю з шанців і окопів — переорять кулі і залізо, що застрягли в землю — а посіють зерно.

Страшні добовище, де людські діти смерть собі задавали — перемінять ся знова в золоті пшеничні лани.

І в бідних, опустошених селах підійметь ся життя.

Повернуть до рідного села його діти з усіх усюдів, що через війну неначе ластівки з гнізда горючої хати — порозбігали ся на всі сторони світа.

Повернуть парубки і господарі з неприязельської неволі — повернуть жінки і діти, що схоронили ся в німецькім краю — повернуть ті, що аж в далеких краях Росії шукали захисту перед війною.

Поволи повернуть і ті щасливі з далеких за-морських країв, що своїми очима не бачили війни і людського горя.

Житє має свої права. Невичерпана є людська енергія і сила, коли ходить о удержанє життя.

Потреба людської вдачі, щоби поставити се, що зістало знищене — свідомість обовязку супроти рідної землі і грядущих поколінь — надія

на здійснене ліпшої долі — додасть кожному з нас сили і енергії до великої праці, яка нас жде в краю по скінченю війни.

А праці нашої велика ціль:

Піднесе рідного краю; Забезпечене кращої будучности нашому народови.

ПРО ГРОШЕВІ РЕКЛЯМАЦІЇ.

Внаслідок війни, грошевий оборот між Америкою, Канадою і краєм зівстав в части цілком спинений, а в части наткнув на різного рода перепони і утруднення.

Тому що Англія є у війні з австрійською державою, є зборонені всякі грошеві посилки з Канади до Галичини і Буковини.

Тільки до тих частий нашого краю, що є заняті Росією, можна би посилати з Канади гроші без перепон з боку канадійського уряду. Однак покищо, до зайнятих Росіянами частий Галичини і Буковини не можна посилати гроший взагалі тому, що там є лиш військові почти, які є призначені виключно для війська, та які не займають ся грошевими чинностями.

В першій і другій році війни, багато наших людей в Канаді посилали грошеву поміч своїм родинам в краю за посередництвом різних американських банків, агенцій і офісів.

Се було противне воєнним зарядженням англійського правительства, тому канадійські воєнні цензори дістали приказ непускати з Канади до Америки листів з грішми та з монейордерами,

які були призначені до дальшої посилки до Австрії.

Всі, в сей спосіб задержані канадійською цензурою листи з грішми і монейоредерами є зложені в головнім уряді воєнної цензури в Отаві.

Доперва по скінченю війни буде можна реклямувати задержані листи, гроші і монейордери і то в сих почтових офісах, в яких листи були надані.

Ресіти реєстрованих листів треба старанно переховувати, бо будуть потрібні при реклямаціях.

Після воєнних розпоряджень канадійського правительства, ніякий банк в Канаді не має права в часі війни виплатити зложених в банку гроший таким австрійським горожанам, що перебувають поза границями Канади.

Отже ті наші люди, що в часі війни прибули з Канади до Америки, будуть могли видістати свої ошадні гроші з канадійських банків доперва по скінченю війни.

При грошевих посилках з Америки до краю знова є иншого рода перепони.

Факт, що ціла почта, яка йде шифами з краю до Америки і з Америки до краю, підпадеє під довготяглу контролю воєнної цензури — обставина, що з причини воєнних подій богато почтових урядів в краю є хвилево знесених та що много людий, для яких призначені грошеві посилки, не є на місци, спричиняють се, що нераз довгі місяці минають, заки грошева посилка буде виплачена в краю, або заки висилаючий в Амери-

ці довідасть ся, що його посилка не зістала в краю виплачена.

Тому всі посвідки і ресіти на післані до краю гроші треба старанно переховувати, щоби, коли сего буде заходити потреба, сейчас по скінченю війни зареклямувати невиплачену посилку.

КІНЦЕВЕ СЛОВО

до сих, що повернуть до краю і до тих, що оста-
нуть тут.

Не добро і гаразди а недостаток та всякого рода злидні загнали наших людей у далекі заморські краї шукати кращої долі та поліпшення своїх особистих відносин.

Тисячі наших емігрантів знайшли в Америці і в Канаді знане і науку, знайшли достаток, доробили ся, та як се кажеть ся — зажили ліпшим житєм і поліпшили свою долю.

Через побут в Америці або в Канаді, наші емігранти відносять нетільки матеріяльні користи але вони підносять ся просьвітно, культурно вони вчать ся пізнавати і розуміти такі річи, про які в краю не мали ніколи змоги чути.

Америка і Канада — краї культурні з демократичними уладженнями і порядками. Тут є рівність для кожної одиниці перед правом, тут уважаєть ся чоловіка за чоловіка, тут є свобода, тут є вільність для кожного бороти ся та остоювати за свої інтереси.

Отже наші люди в Америці і в Канаді демократизують ся і модернізують ся. Вони вчать ся пізнавати свою вартість і ролю в суспільно-

сти і в державі, та вчать ся остоювати за свої права.

І в тім чи не найбільший хосен і користь для краю з заморської еміграції!

Отже наші емігранти, що повернуть до війні до краю мусять про се тямити, що їх обовязком поширювати в своїй суспільности в краю всі ті ідеї, які вони пізнали в Америці, та за які вони тут бороли ся.

Їх людським і народним обовязком буде научати в краю своїх про все то, що доброго і поступового вни в Америці і в Канаді бачили і самі навчили ся.

А ті, що вже до краю не повернуть? Ті повинні мати се на увазі, що Америка чи Канада їх нова прибрана вітчизна!

Отже памятаючи на своє походжене, на свою народність, та свій сьвятий обовязок попірати свій нарід у всіх його змаганях до волі і розвою, наші американські і канадійські поселенці повинні постарати ся о горожаньство того краю, в яким думають стало і тревало жити.

Бо ставши горожанами Америки чи Канади, нетільки утвердять свою особисту позицію тут і перестануть бути чужими на землі, на якій думають свого віку дожити, але як горожани Злучених Держав ч Канади зможуть і для нашого українського народу в старім краю подати в неодній річи більшу і успішнійшу поміч.

МАКСИМ ГОРЬКИЙ

РУССКІЙ ЦАРЬ

З великоруської мови переклав
ОМЕЛЯН РЕВЮК

СКРЕНТОН, ПА.
ВИДАВНИЦТВО ПРОСВІТНОЇ КОМІСІЇ
РУСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗА
1916.

...В Царському Селі приймають не дуже ласкаво, але зате оригінально.

Як я лише увійшов, мене оточила товпа жандармів і руки їх відразу з упертою цікавістю почали мандрувати по пустинях моїх кишень.

—Панове!—кажу я до них любезно—я знав, куди йду, і не взяв зі собою ні кошійки!...

Але вони не звернули на ті слова ні найменшої уваги і далі обшукували мою одіж, обув, волосся, заглядаючи мені в рот і всюди, де може досягнути людське око. Комната, в котрій відбувалося те пошукування, була прибрана просто, але зі смаком: при кожному вікні стояв машиновий кріс, дулом до уличі, перед дверми скорострільна гармата, під стінами—рядом карабіни. Обшукували по майстерськи, видно було, що люди займаються справою не лише знакомою, але й улюбленою. Я повертався в їх руках як мяч. Нарешті один з них відступив від мене на три кроки в бік, оглянув мою статтю своїм поглядом і закомендував мені:

—Роздягатись!

—Тож—як?—питаю я.

—Зовсім!—рішучо заявив він.

—Дякую вам!—кажу я.—Як ви хочете мене мити—то непотрібно, я сьогодні купався...

—Без жартів!—повторив він, прицілюючись мені до голови револьвером. Се ані трохи не здивувало його товаришів, противно вони відразу кинулись на мене і в одну мить зняли з мого тіла шматок, як шкірку з помаранчі. Начальник їх знов мовчки і

пильно оглянув моє тіло і коли нарешті всі переконались, що у мене нема бомби і що я маю шию зовсім добре надаючу ся на те, аби мене повісити— сказав до мене:

—Ідть!

—А... убрати ся можна?

—Не треба!

—Але позвольте...

—Не розговорюй! Марш!

Двох з них, винявши шаблі, станули коло мене по боках, третій ішов зі заду, тримаючи револьвер на висоті мого карку. І ми мовчки пішли салями палати.

В кожній з них сиділи і стояли люди, вооружені від п'яти до зубів. Образ мого ходу був видно звичайний для них,—лише один, оближуючи губи, питав моїх товаришів:

—Пороти чи віпати?

—Журналіст!—відповіли йому.

—А... значить віпати!—рішив він.

Мене провели у велику кімнату без вікон і з одними дверми, тими, котрими я увійшов. Під стелею горіла бліда лампа, обливаючи кімнату рівним, мутним світлом. Під лампою стояла невеличка гармата і крім неї в кімнаті не було нічого. Та скромна обстановка, на місці перепиху, котрий я сподівався побачити, не подобала ся мені. Було в ній якесь пригноблене, щось що насувало на мою душу невеселі здогади.

—Нема чого тут розглядатись!—звернув мою увагу мій сторож з револьвером.

—Я бачу... відповів я.

Мої сторожі привязали мене животом до дула

гармати, а руки лишили вільні. Потім один з них прив'язав до замку гармати шнурок електричного проводу з ґузиком на кінці, відніс його до стіни кімнати перед мною і там положив його на долівку. Його товариші обмацали шнурки, що лучили мене з дулом.

—Руки в гору!—закомендерували мені. Я підняв руки. Всі три обійшли мене довкола і щезнули. Хтось-там спокійно сказав:

—Готово!

Наступила тишина. Я чув, як у мене на голові встає волосє. Сталь гармати, дотикаючись мого живота, розносила по всім тілі дрож холоду. Голі стіни з трох боків сумно дивилися на мене. Я подумав:

—Не вже-ж се моя послідна розмова?

І ставало жаль на сю гадку... Мені захотіло ся спустити руку і погладити сталь пушки як гладять собаки...

Але в ту саму хвилину, під долівкою, перед мною, роздав ся дивний шум—немовби хто віддихав глибоким віддихом умученя. Один квадрат долівки зник нагло, а в отворі показала ся невеличка рука і бистро схопила за ґузик. А за нею передімною вискочив знід підлоги, як корок з фляшки, сам русскій царь з усіми своїми титулами і весь у зелізі.

Від несподіваного виду я здригнув ся і руки мої опали.

—Руки в гору!—роздав ся трівожний голос царя. Я побачив, що його палець готов натиснути на ґузик електричного проводу і мої руки підлетіли до гори як крила вітрака під ударом вітру.

—От так!—сказав цар і на його обличчю поя-

вило ся щось подібне до усміху.—Як Ми бачимо руки підданого коло карманів, Нам здає ся, що він хоче кинути в Нас бомбу, навіть тоді, як він хоче Нам дати рубля....

—Ваше Величество!—сказав я,—у мене нема карманів...

—Так, так! Ми бачимо!—відповів він,—але все таки держіть руки в гору... Люди стали промітні і люті...

—О, так, Ваше Величество!—широ згодив ся я.

—Вам не дуже прикро через ті невеликі міри обережності, прийняті для охорони Нашого життя?—спитав він.

—Ні! Не журіть ся, прошу... Я привик...—відповідав я йому, не спускаючи очий з його палця, що лежав на електричнім гузику. Малесенький рух одного сустава—і мені в жолудок висипле ся з горла гармати триста штук картечів. Ожидуючи кожної хвилі такого гостинця—не хочачи робиш ся чемним.

—Як бачите—Нам самим не дуже вигідно, але наш обовязок перед Богом наказує Нам страдати!—сказав він, сумно повертаючи головою.

Весь від голови до стіп закований в зброю, як рицар який давний, він як всі властителі народа в наші дні, сидів на престолі з багнетів. Але убране його було дуже тяжке і престол не видавав ся вигідним. При неосторожних рухах царя багнети трясли ся і він незручно колисав ся на них.

—Ми читали вашу розмову з Василем Федоровичом, королем Німеччини і побратимом Нашим,—говорив цар, розміряно на пів замикаючи очи. —Ат король! Він король навіть тоді, як у нього зіпсуєсь жолудок... А Ми сего не можемо сказати про себе!—

зітхнувши додав він і піднявши начільник панцира на пильно вимитій лівій руці, добув звідкись із під зброї папірчик і бігаючи по ньому очима,—заговорив:

—Ум людський—убийник Богів і королів, має в королі Німеччини непобідимого суперника... Так, се король! Він твердо знає, що вірною подругою вождів народа була все богиня Глупота.

—І брехні, Ваше Величество!—додав я.

Він поглянув на мене і сухо сказав:

—Промови Царя не годить ся переривати!... —Так, ви гарно, правдиво написали про короля Василія Федоровича... Однак, се ще не дає вам права перебивати Наші промови... Кожний повинен знати своє місце!... Царь—на престолі, підданий—під його ногами. Але,—не сумуйте від сеї уваги—Ми розуміємо, що ви не можете упасти Нам до ніг... І знаємо Ми,—додав він зітхнувши,—що минули ті часи, коли піддані кидали під ноги королів свої серця... як про се розказують надворні історики... Але надворні історики стали непопулярні серед народа... ось, де ясно видно шкідливість просвіти!... Піддані кидають під ноги Царя всяке сміте... Се називає ся поступ техніки!... Кілько сили волі і мудрости мусять мати Царі, щоби задержувати біг часу, щоби зводити потік думок в русло поважання і страху перед Богом і Царем... — Він зітхнув, тривожним рухом підняв руки до лица і прижмуривши очи, уважно оглянув їх, рушаючи палцями. Ніздрі його нервово дрожали, як би занюхали якийсь острій, колючий запах.

Лице царя зовсім не вражало величю. Се було

лице чоловіка передовсім хоробливо боязливого, а далі вже лютого і нерозумного...

Його руки нагло обі опали на його коліна — залізо нараменників зачепило за панцир, наповняючи комнату холодним, різким звуком. Царь здригнувся, оглянувся і говорив далі — водячи очима по папері:

—От, кажуть, що руки у Царя всегда в крові народа... Яка брехня! Як се можна бачити? Прецінь Ми не самі проливаємо ту кров?... тому Ми кожного дня по пять разів, а деколи й більше, миємо руки у воді, горячій і з пахощами, щоби навіть запаху крові не було чути... Так! О! Як би Ми хотіли, щоби хто-небудь говорив світови правду про Нас. Через глупі балачки газет Европа до Нас відносить ся з упередженем і несправедливо... Ніхто не знає, як щиро тревожить Нас судьба Нашого народа... як палить Нам серце думка, що він, народ самим Богом відданий в Нашу власть, — нині повстає проти Бога відкидаючи власть Царя.

—Я хочу правдиво повторити все, що ви скажете, Ваше Величество, — предложив я.

Він уважно поглянув на мене і краснорічиво показав очима на електричний гүзик в своїй руці.

—Так, ви поставлені в таке положенє, в котрім можна говорити лише правду, — і винявши зпід зброї паперець, став читати з нього: — “В газетах пишуть, що Ми убиваємо невинних десятками і сотками — се неправда, як все, що напечатано в газетах і десять літ тому назад, вчора, сьогодні, і навіть завтра і за рік в них напечатують, все те брехня і буде брехнею, як не послужить на славу доброті і мудрости Царя Росії. Европа уважає нас деспотом,

тираном, злим духом Росії, почварою, котра ссе її живу кров і білує мясо російського народа”...

Він замовчав, читаючи собі по тихо, а потім здвигнув плечима і замітив півголосом:

—Нащо він се написав? Дурак!... Гм... так, он де початок...

“...Розумним людям всім відомо, що всякий правдивий Володар, власть над народом діставши з рук Пана світа, — обовязаний сохрании свій Божий дар за яку би ціну не було. А для того царям треба і вбивати і вішати кожного, хто посміє противити ся святому праву Царської власти над житєм і майном людей. Царь, як намісник Бога на землі, є вірний пастирь свого народа. Жерело мудрости, даної Богом, — Він повинен хоронити серця людей від шкідливих думок, які в них сїє дїявол. Кожному цареві треба, аби його народ був непорочно-наївний і щоби приймав все, що випливає з понятя Царської власти, як ласку, зіслану з неба, — побожно, покїрно і спокївно”...

Царь перервав читанє, замкнув очи, і усміхаючи ся вдоволенем усміхом, на мїнугу замовчав. Потім зітхнув з вдоволенем і викрикнув: — Як гарно написав, бестія! Великий талан — чужі думки викладає так, гей би він з ними родив ся!... Так, не даром же з війська його прогнали за шулерство... каналію!..

—Чи мїг би я довідатись, Ваше Величество, хто є автором тої поеми?—спитав я Царя.

—Один жандармський офіцир... великий падлюка... як зрештою всі жандарми серед поетів... Ми хотїли прочитати сю бесїду перед Думою, як Нашу престольну бесїду... але Нам казали, що поезії в по-

літиці — не місце. А притім ті члени Думи — народ подекуди ще дикий, неосвоєний — дивлять ся як вовки, і видно зовсім не розуміють, що значить— Царь! Всі вони — досить прилично одіті, але не мають ордерів і тому — не добре виховані. З часом Ми, може бути, дамо їм ордери... як се їм допоможе поправити свої хиби. Ми все таки сказали їм промову, написану коротко і доступно для їх ума одним льокайом Нашим... Льокаї — дуже вірнопідданий народ; — крадуть багато, але престолови служать — як льокаї. Потім хотіли Ми їх прогнати з Думи, але Нам міністри радили — завчасу, кажуть... Наш Трепов, як правдивий радикал, радив розстріляти їх... але з тим можна не спішити ся, Ми думаємо... Тепер Ми через вас ту промову пускаємо в часописи, щоби весь світ знав правду про вожда російського народа. Будемо читати дальше... Де Ми перервали... “побожно, покійно і спокійно”... ага. Попробую читати на память...

Він замкнув очи і говорив далі:

“Ми казали вбивати” — не се! Забув... “Ми убивали народ без рахунку” — ні, не так. Бесіду без паперу трудно говорити!... До того-ж Нам те-лер говорити ритмічною прозою — вона ліпше затемнює думку бесіди і надає її величи... А навчити ся сего трудно. Ну... ідемо далі:

“Повновласник Владики неба для правленя народом на землі — Царь повинен бути і строгий і грізний, але — справедливий. Балачка про те, що Ми, царь Росії, вбили когось “невинно” — певно, що — брехня. Ми самі нікого не вбиваємо, Ми не маємо часу займатися сею справою... Рука Царя не має ані часу ані сили для винищення народних

мас. Селян і робітників в Росії вбивають салдати і козаки. Салдати і козаки, Ми думаємо, добре ба-чуть, хто винен, а хто невинний: убиті — їх братя і батьки. Через обов'язок служби, нищучи своїх кривних, вони певно знають, хто повинен бути вбитий, хто покалічений, а хто лише зруйнований... І накінець, — невинно вбитий, він — в рай іде! Нащо-ж тут кричати про звірства, злочини... і таке інше? Не кождий може в рай потрапити так дешево та скоро як вірнопідданий Царя Росії, намісника Христового на землі і сина православної церкви... І — даліше: що значить для краю з таким величезним населенням, хочби мільон убитих? А ми за цілий рік праці коло знищення народної волі убили не цілого пів мільона... А все таки газети цілої Європи кричуть, що Ми тиран, Ми вирід... Нас в Італію соціалісти не пустили, упереджуючи, що висвищать... Висвистати Царя! Невже-ж се кепський актор? Ви забули, як не зле Ми грали ролю доброго Царя і Миротворця, майже п'ять літ? І вся Європа — вірила, що Ми дійсно “добрий малий...”

Тут Царь задержав ся, подумав і сказав нахмуривши брови:

— Ну, се злишне... Як сміє він, Наш підданий, оправдувати поступки свого пана? Осел!... І нащо він поставив тут точки? Поет, а знаки перепинання зле ставить... ідіот!... Даліше...

“Вірмени на Кавказі побиті руками вірнопідданих Татарів? Але прецінь сій події надали вид національної ворожнечі і треба було вірити, що воно так і є, що се — правда. А як могло трафити ся, що Вірмени і Татари, віки проживши разом як други, знов стали непримиримими ворогами? Що-ж в тім

дивного? Прецінь і землетрясеня трафляють ся в друге... Як султан турецький заставив Курдів і своїх жовнірів нищити Вірменів — їх нищили десятками тисяч і шуму було менче... Подумайте — ну де ту справедливість? Жидів побили? Но — прецінь не всіх! А відтак: причина побитя Жидів лежить в поступі християнства. Ті, що признали себе дітьми Христа і православної церкви, скоро починають нищити Жидів за те, що вони не хотять признати за правду науки Христа про милосерде і про любов до всіх. Се-ж ясне кождому, хто не соціяліст. Ідею християнства роками довгими в народі розвивали урядники, шпіони і попи і от— ідея та видає свої плоди... При чім ту Ми? Єще безличні писаки ставлять нам у вину кровавий день.. девятого січня”...

Царь замовк і прочитавши по тихо кілька стрічок, невдоволений завважив: — Він знов не видержав ритму... яка необережність, се треба зазначити. У вас нема олівця? — звернув ся він до мене, але зараз таки викрикнув:

— Не треба! Не треба! Руки... не рушайте руками!

— Він зазначив похибку в ритмі бесіди нігтем на папери і читав дальше:

— “Але обвиняти Царя за те”... гм!... бовван! — за ту справу — розумний чоловік не повинен. Ми — Царь. І як Ми казали стріляти в народ, то значить, у Нас були причини стріляти. І як би Ми забажали бесідувати з народом, то Ми стали би бесідувати. Сподіємо ся, що се ясне! Нарід не повинен забувати, що в руки Царські Господь вложив

не лише берло і державу, але також меч, т. є. багнети і гармати.”

Царь задержав ся і сказав:

—Тут він забув про машинові карабіни... от бестія розсіяна! Багнети і гармати і машинові карабіни... ая...

—“Вживати сих орудій війни і мира Царь може так як Він хоче, і тому нема пощо колоти Нам очі девятим січня. Ми все маємо слухність. Ми, можливо, й самі не розуміємо, нащо перестріляли того дня так багато вірнопідданих... але, що не зрозуміле Царю, — зрозуміле Богу. Царь лише оруде в Його святих руках, як чоловік — оруде в руках земного Бога, то є Царя. І все, що недоступне деколи умови Царя, повинно признавати ся натхненєм Бога, а то, чого не розуміють люди, зрозуміле лише умови Царя...”

Микола II. підняв голову, увінчану тяжким поломом, пильно оглянув руку, обтер піт з чола і сказав, вдаривши пальцем по папери.

—Ви подумайте над тим! Гора мудрости! Ми навіть Самі не можемо зрозуміти тут значіня... але чуємо, що се прегарно! Зволоч, написавши таку промову, буде міністром внутрішних справ, побачите. Він ще молодий тепер, але вже жиє на удержанню двох старих графинь і одної балетниці, близької до Нашого двора... Але — ви не задумайте подати до газет і сі тайні подробиці!.. Се Наша приватна справа... чуєте?

—Ваше Величество,—сказав я,—мої руки опадають!

—А ви можете рушати ними?

—Не можу...

—Спустіть їх... Однак, як хоч одна рука у вас рушить ся—з гори прошу, даруйте Нам! але Ми позбавимо вас життя! Наше життя потрібне російському народови, він так дорого платить за него!... Скінчим промову... Де Ми задержались? Так от...

—“От короткий спис Наших скромних справ, котрі газетярі роздули до величини злочинів Івана Грізного і других монархів, котрих нещастє лежало в тім, що їх піддані не признавали всеї незміримої власти, зісланої від Бога царям. Все друге, що Ми доконали, малозначне і не варта навіть згадувати про ті діла, без котрих власть Царська не може бути кріпка, народи щасливі і мирні... Так, приміром, від часу до часу треба розстрілювати робітників, щоби вбити їх подлі мрії про висність робочого народа над забезпеченими і непрацюючими людьми, підпорою держави. Селянам треба, щоби їх деколи вибили, або стріляли до них з рупниць. Се повинно їх перекопати, що Монарх не забуває і про них, що перед Його престолом — всі рівні! Купці, шляхта, духовенство, робітники і хлопи в моїй демократичній державі — всі мають рівні права перед законом на багнет і шибеницю. І Ми маємо право гордити ся сим. Ми Нашу промову закінчимо пригадкою, що лише Бог, помазавший Царя на царство, має власть судити Його справи”... От і все! Коротко, сильно, всім зрозуміло... Ви запам'ятали?

—Так, — відповів я.

Микола II. підняв палець в гору і говорив далі:

—Але, по тім всім, що сказано, Ми всетаки конституціоналіст...

Він зітхнув.

—Тому, що абсолютному монархови тепер ні-

хто не дає гроший... От Ми завели у себе парлямент... Н-да! Зі сим можна помирити ся... Як члени парламенту будуть, як ми їм приказали, вірно служити вітчизні і безпроволочно збільшать податки... Але вони, здає ся не розуміють своїх роль...

Він витягнув звідкись паперець і вчитав з него:

—“В чім лежить значіне правдивої конституції. В тім, що межі Царем а народом стає кількадесять людей і весь тягар відповідальности за правліне народом, котрий падав на голову монарха, від тоді паде на голови тих панів.” Се повинні бути тверді голови... і гнучкі хребти. Бо... як бють по голові... треба скоро зігнути ся... Ми се знаємо...

—Ви про япанські гужи згадували, Ваше Величество? — спитав я.

—Японія?—сказав він гордо. — Найби в Нас лише гроші, гарна армія і талановитий полководець. —Ми відплатилиб ся Японії за той гуж, набитий на Нашій голові... Так, але от... Дума... Як вона думає заховувати ся й далі так визиваючо, як з початку... від неї не буде хісна вітчизні!... Ми розженемо її багнетами Нашої доброї гвардії...

—Але, Ваше Величество, народ... — почав я.

Він перебив мені, підняв палець в гору і витягнув ще один паперець із під панцира. — Він був напханий паперцями, як поросятко кашою.

—“Нарід—се віск в руках Царя—і все! Проти народа, котрий посміє стати в обороні Думи — в Нас є вірнопіддані, котрі покажуть Нам вірність свому Цареві... Татари вже зіпсуті впливом ворожих Нам течій... але у Нас є Калмуки, Башкіри і Кіргізи... Вистарчить їм позволити, а вони почнуть

і палити і грабити і убивати не гірше козаків. Все те прибере від несподівано розпалавшої ворожнечі племен і дасть Нам право сказати Європі: "Як Ми були неограниченим монархом — Ми своєю сильною рукою уміли здержувати дикі інстинкти, а конституція ослабила узду — от дивіть ся, до чого веде свобода, котрої жадні все і всюди одні бунтівники!" Зі сего — просте і ясне заключенє: Росія занадто некультурна і дика для європейських форм правління, вона може благоденствувати лише під берлом Царя, в котрого руках—зібрана вся власть... Як довго існує віра в Бога — абсолютизм Царя все докаже, доки існують дикуни—Царь власть свою буде вмів і піддержати і доказати...

Він замовк, ласкаво усміхнув ся до мене і сказав:

—Мати і Победоносцев — вони Нас прекрасно навчають думати по царськи!... До того ще нам поможуть... великі князі, придворні... а кілька губернаторів, чиновників, злодіїв, убийників,, шпівнів при конституції лишить ся без діла! Вони прецінь розуміють, що для них законність і порядок — петля. І чи можна сподівати ся, що ті люди підуть з народом проти Царя? Ні, Ми ще поцарюєм троха.

Він навіть розвеселив ся, але се не зробило його лица красшим і не прогнало тревоги з його неспокійних очий.

—Але, Ваше Величество, а де ви возьмете гроший?

— Гроший? Гроший достарчить Дума. Під сю інституцію дають в Європі по 88 на 100, хоч вона не варта і десять, Нам здає ся...

—А як ви Думу розженете?

—Тоді продам Василеві Федоровичові Польщу... Може й Францію Ми йому продамо, як вона не стане Нам давати грошей... Нащо її тоді, неправда-ж? Кавказ продати корисно... Він дуже багато варта для Нас, але нічого не дає, все лише неспокої, повстання, бунти... Сибір Американці куплять — людей на заслання можна слати до Архангельська, там дуже багато місця на се. Холод і пустиня... Росією можна заокруглити як яблуко і так стиснути її в кулак, що вона на кінець успокоїть ся...

Він замовк, задумавши ся. Його бліді губи дрожали, палці рук трясли ся, як ніжки паука, а очі все бігали по стінах і уха рушали ся, як уха крілика.

—Може бути, Ми уступимо з початку... Так, може бути! Нам багато радить, щоби Ми дали їм дещо з того, що вони просять... І як вони почнуть ділити дар, — тоді Ми нападемо на них зненацька... і руки Наших вірнопідданих потрафлять вирвати язика з гортанок тих бунтовничих балакунів, котрі думають, що воля неосвіченого та голодного народа стоїть понад волею Самодержця Помазанника Божого... і проче, і проче..

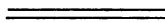
Він троха запалив ся, його безкрове лице знов спітніло... Успокоївши ся і втерши чоло своїми дрозжачими руками, він закінчив:

—Ну, досить однак! Ми все говорили для світа, все, що Нам написали на папери... і навіть дещо непотрібне... Але непотрібного з уст Царя ніхто не чує! Ви чули лише то, що Ми прочитали з паперу... Ідїть благовістити світови про мудрість і доброту серця того, що нагородив вас щастем розмови з Ним без свідків! Ідїть!

Він відкинув на бік електричний ґузик і скорше, чим я успів пожелати йому щасливої дороги, провалив ся під землю разом з престолом.

Але передімною в полутемноті тої комнати все ще блестили його пильно вимиті руки і неспокійно бігали очі. Через них було видно темноту його душі, зморщеної тревогами житя, як печене яблуко. Якийсь сірий тепленький кисіль наповняв його душу. В нім повільно крутили ся маленькі хробачки амбіції, і, як застрашена ящірка, кидав ся страх за житє.

Душа низька, душа погорджена, що опила ся крови виголоднілого народа, хора зі страху, маленька, жадна душа — коптіла перед мною як огарок свічки, наповняючи край мій смородом духового зісутя і злочинів...

РУСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

Се правдива українська народна
робітнича організація в Америці.

Заснована вона доперва з кінцем
1910 року, а вже числить тисячі членів
по всіх закутинах широкої американ-
ської землі.

Руський Народний Союз поставив
собі цілю згуртувати всіх Українців в
Америці без огляду на їх перенонаня
релігійні та політичні та нести їм поміч
моральну і матеріяльну.

Вступайте до Р. Н. Союзу і ви сей-
час. Еслиж нема відділу Руського На-
родного Союзу у вашій місцевости, по-
старайтеся самі такий відділ у себе
заложити.

Лише пять членів потреба щоби
з'організувати відділ.

Пишіть на таку адресу:

RUTHENIAN NATIONAL UNION
524-530 Olive Street, Scranton, Pa.

**ЧИ ВИ Є ПЕРЕДПЛАТНИКОМ
“НАРОДНОЇ ВОЛІ” ?**

**Коли ще сеї часописи не передплачуєте,
то зачніть передплачувати її сейчас.**

“НАРОДНА ВОЛЯ” є одною з найбільших українських часописий в новім і старім краю.

“НАРОДНА ВОЛЯ” виходить три рази тижнево
—в вівторок, четвер і суботу.

“НАРОДНА ВОЛЯ” подає цікаві новини американські і кравві, суспільно-наукові розвідки і все, що дотичить житя українського робочого народа в Америці і на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ:

В Злучених Державах на цілий рік \$2.50

В Злучених Державах на пів року \$1.25

До Канади і Старого Краю на цілий рік . . . \$3.00

До Канади і Старого Краю на пів року . . . \$1.50

Гроші належить висилати враз з замовленням на поchtовий або експресовий моні-ордер або в реджістрованим листі на адресу:

NARODNA WOLA

524-530 Olive Street,

Scranton, Pa.

